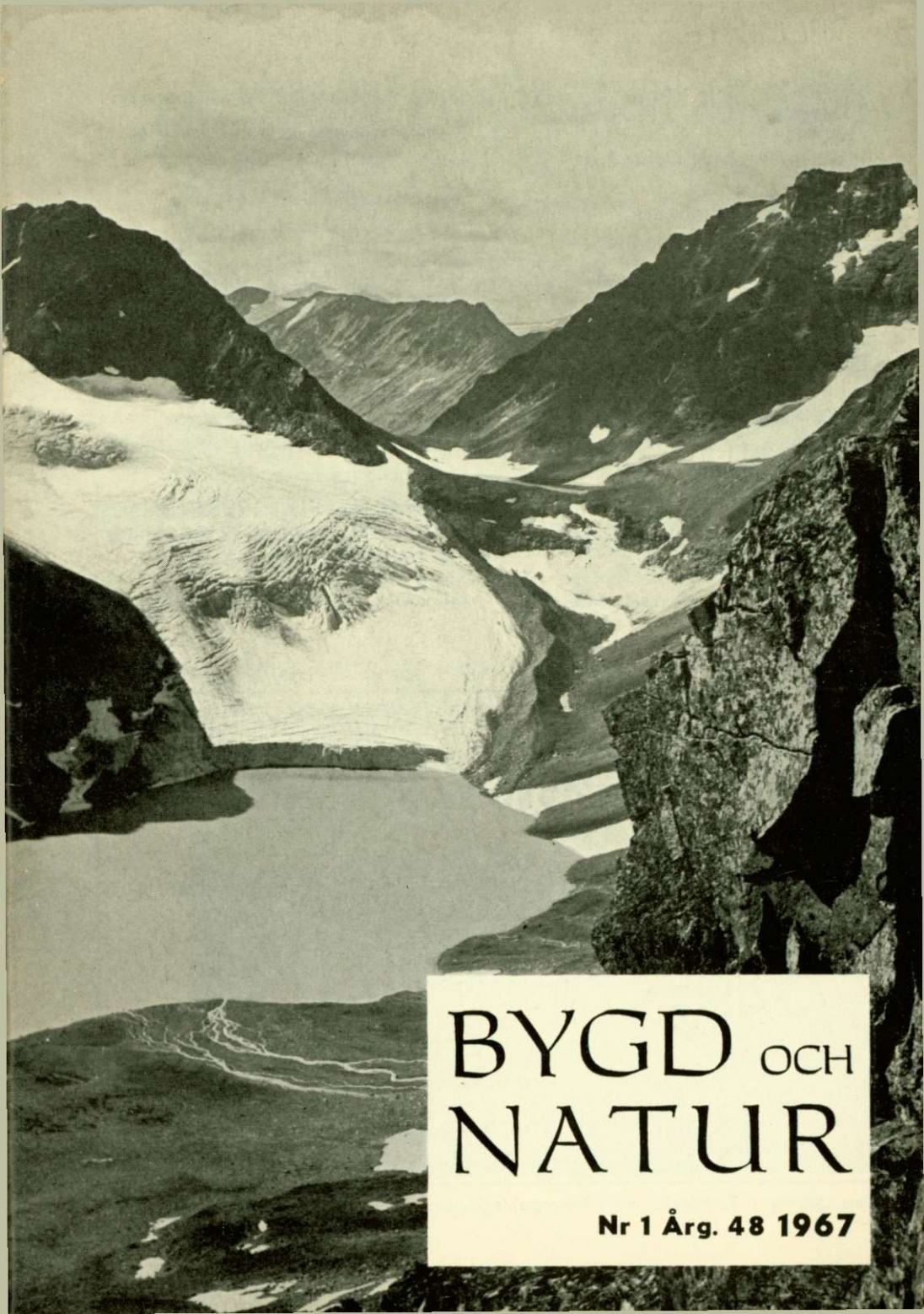

BYGD OCH NATUR

Nr 1 Årg. 48 1967

Bygd och Natur

tidskrift för hembygdsvård

Red. och ansvarig utgivare: John Nihlén

Redaktionssekr.: Nils Nihlén

Prenumerationspris kr 15:— pr år

Bygd och Natur utges av

Samfundet för Hembygdsvård

Riksförbund för bygdekultur

och landskapsvård

Mäster Samuelsgatan 3, Stockholm C

Tel. 119424, 119444, 119455

Postgiro 8136 — Bankgiro 56-4618

Ordf.: Landshövding Ragnar Lassinantti

V. ordf.: Riksdagsman Ivan Svanström

Sekr.: Redaktör Nils Nihlén

Styrelsens verkställande ledamot:

Fil. dr John Nihlén

Byggnadskultur

Råd och anvisningar i byggnadsfrågor
Byggnadskurser anordnas

Väg- och landskapsvård

Planeringar i samband med väg- och
vattenbyggen samt nybebyggelse
Rådgivning och upplysningsverksamhet

Studieavdelning

Anordnar föredrag, kurser o. utställningar
Råd och upplysningar vid uppläggnings-
av hembygdsstudier

Medlemmar erhåller Bygd och Natur gratis

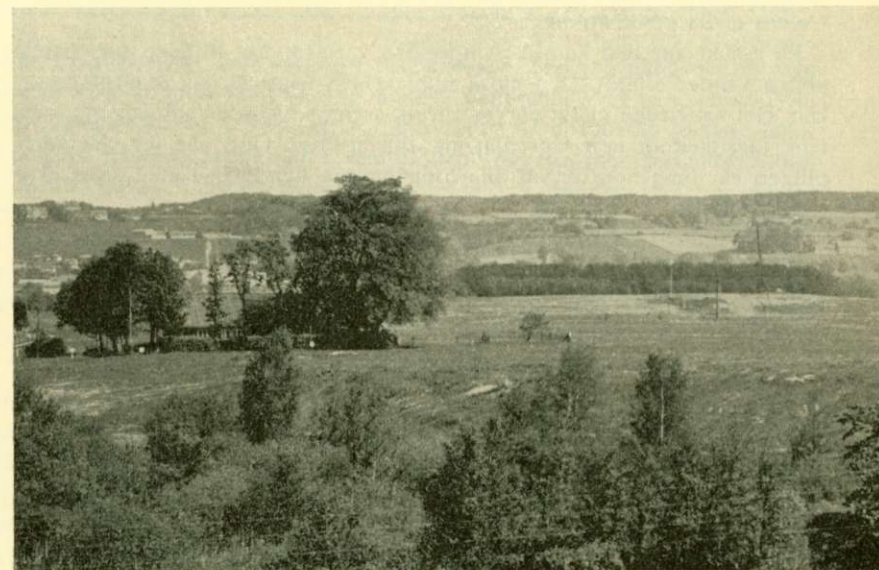
Nils Ludvig

Revingehed

Att Moslätten är det fattigaste stycket av det rika Skåne upptäckte redan Linné: ofruktbar yrande flygsand i stället för fet och bördig lera, magra fårbeten i stället för sädesfält med tunga frodiga ax. Ingenting för jordens brukare att yvas över och ingenting som kunde väcka resenärernas avundsjuka.

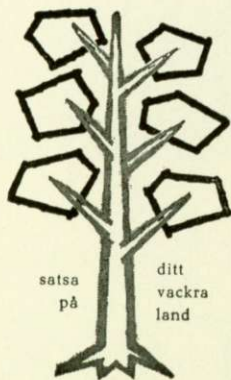
En snöig marsdag 1915 fick jag mitt hemvist på Moslätten för ett år framåt. Jag följde min årsklass och ryckte in som infanterist till Revingehed. Tre ting skall jag aldrig glömma av tillvaron därute: militärövningarna, kamratskapet och landskapet. Exercisen fann jag tidsödande, enahanda och i vissa stycken vedervärdig: Den skolmässiga träningen att skjuta prick för att snabbt avliva en medmänniska eller att med bajonetten mönstergillt plåga honom ihjäl, stred emot min människo- och djurvänliga natur. Fiender hade jag inga den gången, avundsmän

Hedlandskapet vid Revinge. — Foto Kjell Hultzén.

Glöm ej

HEMBYGDSINSAMLINGEN 3 x 3

$3 \times 3 = 3$ kronor årligen under tre år
1965—1967

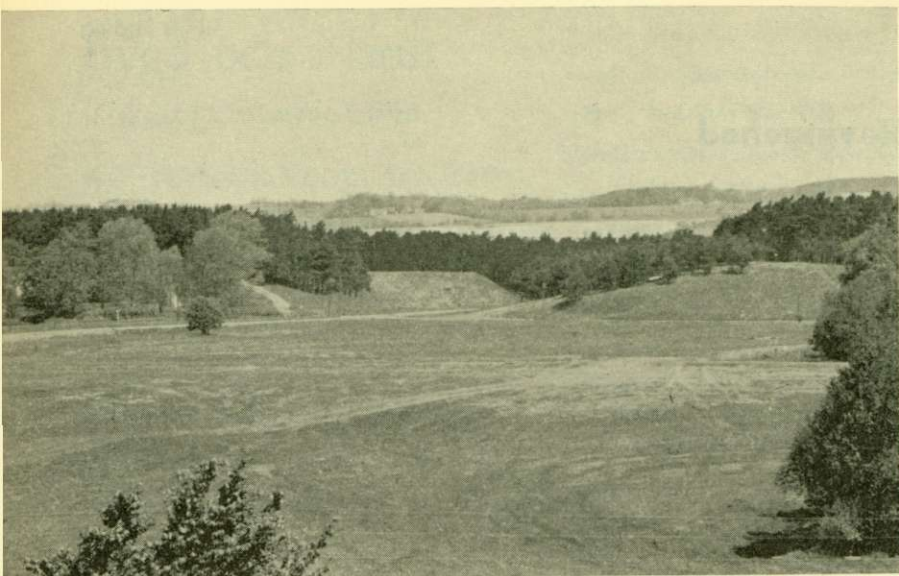
Använd inbetalningskortet i detta häfte

SAMFUNDET FÖR HEMBYGDSVÅRD

Mäster Samuelsgatan 3, Stockholm C

POSTGIRO 90 06 89

Omslagsbilden: Tarfalsjön med Kebnepakteglaciären.

Bortom heden skymtar Krankesjön. — Foto Kjell Hultzén.

ej heller, så vitt jag minns. Att sådana finns, upptäckte jag först senare i mera civila sammanhang.

På heden var alla kamrater, sorglösa varelser för stunden och oskiljaktiga vänner efteråt. Den stora upplevelsen väntade oss *utanför* baracken. Det var heden själv: vårens revelj, sommarkvällens solnedgång, höstens färgrikedom och vinterdagens vita stillhet. Gud ske lov, att värnplikten var lång nog för att alla tongångarna kunde få rum i årets färgrika symfoni!

Min militära plikttjänst är jag för längesedan löst ifrån. Under hela andra världskriget arbetade jag som frivillig på den inre fronten. Kamratskapets blomningstid är förbi. Men umgänget med markerna, sjöarna och synerna därute är min största vederkvickelse på gamla dar. Det är fredliga repetitionsövningar till kroppens och själens uppbyggelse och hälsa.

*

Under de flydda femtio åren har regementet erövrat massor av tunnland ute på Moslätten. Men i fredlig samverkan med landskapets naturskyddare har försvaret öppnat mest hela området för oss vapenlösa vandrare och våra fältövningar. Fotfolket finns ej mera, årsklasserna be-

Levande hembygd

I våra dagar söker sig hembygdsrörelsen nya vägar, man försöker anpassa sig till tiden. Uppmärksamheten är nu inte så mycket riktad mot fornstugor och samlingar, ty insamlandets tid är i stort sett förbi. Våra hembygdsmuséer är fulla med saker från gången tid. Stugorna tenderar allt mer och mer att bli lagerbodar med allsköns föremål från olika tids-epoker. De gamla idealisterna går nu bort en efter en, och byggnader, inventarier och samlingar ägnas inte samma intresse och omvårdnad som tidigare. Brist på pengar och arbetskraft bidrager härtill. På många håll har t.ex. taken tagit skada, fukten tränger in och föremålen löper allvarlig risk att förstöras. Allt detta gör att samlingarna inte längre inbjuder till besök och därmed tenderar de att bli döda museiföremål.

De här problemen måste med det snaraste lösas om inte resultatet av de värdefulla insamlings- och räddningsaktioner som en gång i tiden gjordes skall gå till spillo. Problemet är sålunda dels hur man skall kunna göra samlingarna mer levande, mer utnyttjade, dels hur man skall kunna ändra om dem från att vara depåer med helt disparata saker till

står av motorister som färdas i pansarvagnar. Någon gång ser vi dem starta eller komma tillbaka från dagens övningar. Men sen har vi hela vårt gamla Revinge i fred och ro. Tystnaden är bokstavlig mellan sandkullarna. Hälsan strömmar i rika flöden från tuvorna på ljungmattan och från soliga tallar på flygsanden. Mellan två glimmande vattenspeglar från Krankesjön och Vombsjön söker sig våra blickar mot Romeleåsen i söder och längs slänterna uppåt Frosta och Färs i norr. Vassarnas fågelspel i vårens tid är en tröstesång rik på melodier från hedenhös. På hösten får vi höra fortsättningen på den musiken i flyttfågelsropen från skyn.

Så långt tänker väl icke alla de vilsna stadsbor, som kryper ut ur cementblocken och för en dag lämnar trädhatarna och osen i stan för att ute på heden vara naturliga människor. Där kan de med öppna sinnen söka och finna hälsobot och vila. Det är Moslätterns frikostiga gåva till de villrådiga sökarna från stan. Besökaren kommer igen och igen, och så är minnesbilderna med i spelet. Och det blir erinringar av största värde. Fråga bara en gammal Revingepåg!

att vara miljöskildrande interiörer. Låt mig här komma med några konkreta förslag, som åtminstone kan utgöra deltidslösningar på problemen.

Samarbete med skolan

Genom de anvisningar om undervisningen som återfinnes i gällande läroplan för grundskolan har nu hembygdsföreningarna en verklig chans att få sina samlingar utnyttjade. I hembygdsforskningen på lågstadiet skall bl.a. behandlas hembygden förr och nu samt historiska minnen och sägner från hembygden. I anvisningarna heter det, att undervisningen så mycket som möjligt bör utgå från elevernas egna upplevelser och iakttagelser. Ett väsentligt inslag i undervisningen bör utgöras av exkursioner och studiebesök för att studera samlingar på hembygdsgårdar och museer. Utställningar i klassrummet bör ofta förekomma, heter det vidare. För hela skolan gemensamma samlingar bör innehålla föremål för undervisningen i hembygdsforskning av bl.a. fornfynd. Undervisningen om hembygden på högstadiet omfattar ur hembygdens historia, utmärkande drag i hembygdens geografi samt något om natur- och kulturvård. Även här poängteras betydelsen av studiebesök. Som synes har hembygdsrörelsen i dessa bestämmelser utmärkta möjligheter att göra en insats och att medverka till att samlingarna kommer till användning, att medverka till att de blir levande och fyller en meningsfull uppgift.

Lokala studieplaner

För undervisningen måste arbetsplaner göras upp. Visserligen kan centrala, gemensamma anvisningar vara till god nytta, men "lokala förhållanden måste få göra sig starkt gällande vid den enskilde lärarens kursplanering". Här betonas således vikten av att de lokala variationerna kommer fram.

Om planeringsarbetet säger läroplanen: "Eftersom det är angeläget, att läraren ingående känner även det studiematerial, som skolans omgivning erbjuder, är det önskvärt, att lämpliga studieobjekt i skolans närhet samt föremål för exkursioner och studiebesök ute i bygden är upptecknade och kommenterade samt att förslag till arbetsuppgifter för eleverna finns att tillgå. Sådana förteckningar, upplysningar och uppgifter kan finnas samlade t.ex. i en lokal studieplan eller i ett kortregister i skolan".

Nu kan naturligtvis sådant utarbetas på lokala studiedagar, men sett i stort finns det så mycket annat som måste gå före. Det kan nog tills vidare endast förekomma i enstaka fall och i mindre utsträckning. Det blir då den enskilde lärarens uppgift att göra detta, men med hänsyn till de många lokala anknytningarna är detta mycket svårt och tidskrävande

för många lärare, t.ex. nyutexaminerade, nyinflyttade, korttids-tjänstgörande och vikarier. Materialet och variationerna är stora samtidigt som inslaget utgör ett litet moment i kursen. Jag anser, att här måste hembygdsrörelsen på ett aktivt sätt träda till. Hur vore det om hembygdsföreningarna utlyste en pristävling eller ombad någon villig och lämplig lärare att — mot ersättning — utarbeta dessa lokala studieplaner? Naturligtvis måste de utformas med hänsyn till vad som föreskrives för undervisningen i fråga om åskådlighet (inte svårt i det här fallet), aktivitet och individualisering. Uppgiften är ingalunda lätt; det kan ta dagar att planera några enstaka lektioner. Tidens krav på effektivitet gäller även undervisningen. Lektionerna måste vara helt konkret utformade och gärna med självinstruerande material. För lämplig stimulering av eleverna kan fotoklubbar uppmuntras att ställa diabilder över fasta fornlämningar, byggnader från olika tidsepoker, närsamhällets institutioner m.m. till skolans förfogande.

Sprid ut dupletterna

I våra museer finns många dupletter, som skulle kunna deponeras i skolans samlingar. De kan dessutom sättas upp som prydnad i lärosalar och matsalar, elevrum, expeditioner och korridorer. Man kan även tänka sig att i skolan inrätta ett särskilt rum för en lokal samling av "fornsaker", berg- och jordarter, viktiga råvaror och produkter från industrin.

Utöver skolans värld finns många möjligheter för föreningarna att sprida upplysning och intresse för hembygden. På samma sätt som man kan deponera föremål i skolorna kan det ske i ungdomslokaler, bygdegårdar, offentliga byggnader m.m. Många föreningar driver en omfattande ungdomsverksamhet med tävlingar, studiecirklar, tipspromenader etc. och här kan kontakter knytas och material ställas till disposition. En del hembygdsföreningar uppstår i de nya centra som bildas. Kanske kan dessa ha glädje av att få låna duplettexemplar. Byte föreningarna emellan kan berika omfånget av samlingarna. Och slutligen varför inte som man gjort på några håll här i Västergötland göra auktion på en del saker för att på så sätt få in medel för att rädda återstoden. Jag är fullt medveten om att det är ett känsligt kapitel, men i en del fall måste en snabb räddningsaktion till för att samlingarna överhuvud skall kunna räddas.

De här nämnda förslagen har alla som mål att renodla samlingarna, att komma bort från magasinskaraktären. I stället bör man försöka ställa samman föremålen till en renodlad tidsmiljö naturligtvis i kombination med samlingar av museiskaraktär (de egentliga fornfynden m.fl.). Målet är vidare att göra samlingarna levande till glädje och nytta och till ökad förståelse för de historiska grundvalar varpå vårt samhälle vuxit fram.

Sommarmötet 1967 till Örebro och Bergslagen

Ett rikt program i nutid och forntid

Vid denna tid på året brukar Samfundets traditionella sommarkonferens i stort sett vara klar på papperet. Så även i år, då vi har nöjet gästa Örebro län på inbjudan av länets hembygdsförbund och Samfundets egen krets.

Tiden är nu preliminärt fastställd till den 4–6 augusti.

Programmet, som ser ut att bli ovanligt rikt och omväxlande, är klart i sina huvuddrag. Konferensen öppnas — om allt går efter beräkning — på rikssalen i Örebro slott av landshövding Valter Åman.

Örebro är en växande stad, som har en rik och fängslande historia ända från den äldre medeltiden, och samtidigt en rad problem som hör vår egen tid till. Samfundet kommer som vanligt att studera både de kulturvårdande frågorna och de aktuella planfrågorna, som blivit särskilt brännande genom den växande industrin, trafiken och invandringen från landsbygden.

Vi har här att räkna med medverkan av antikvarien Birgit Laquist och länssarkitekten G. Jonsson, som har ett värdefullt material från hela länet att visa. Dessutom av Samfundets egen representant, kyrkoherde Daniel Harbe, den kände folklivsforskaren, som tillika är ordförande i Örebro läns hembygds-krets. Utom slottet med det nya museet har man att studera det märkliga Vadköping, en stadsdel för konstnärer och konsthantverkare, uppbyggd av en samling byggnader från det gamla Örebro, som fått vika för den nya staden. Konstnärsstaden har fått sitt namn från Hjalmar Bergman, stadens store diktare.

Utfärderna kommer att beröra olika delar av länet, varvid vårt gamla motto: "Natur, minnen, människor" blir normgivande. En färd går till de blånande Kilsbergen, det gamla gränsberget till Värmland, ett omtyckt utfärds-mål för länets många naturvårdare och andra. Under vägen uppehåll vid platser av intresse ur natur- och kulturvårdens synpunkt. I den nya industristaden Kumla tas kontakt med aktuella kommunala problem, som står hembygdsvården nära, och vid Kvarntorp ämnar man besöka det gruvområde, där Samfundet medverkat vid återställningsarbeten och modern landskapsvård. I norra delen har man tänkt sig besök i Nora

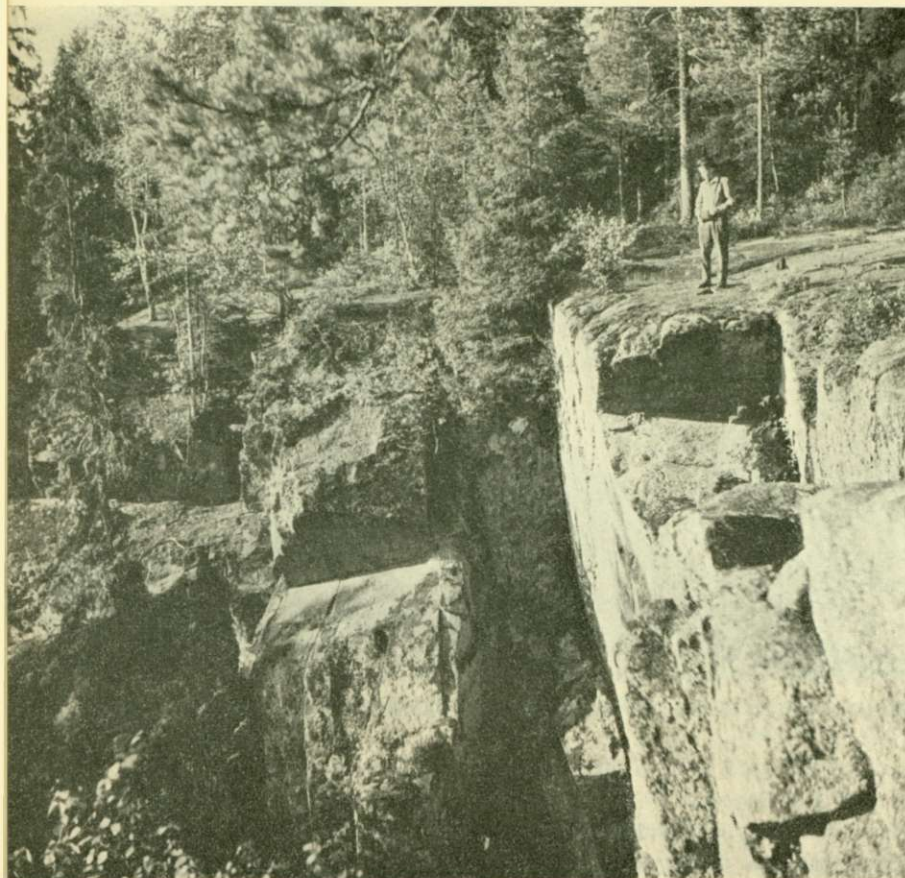

*Mosjö kyrka på Närkeslätten är en av de få som bibehållit sin medeltida form.
Foto W. Pöppel.*

och Lindesberg och vid Siggebohyttan, en gammal förnäm bergsmansgård som just undergått restaurering, samt Kopparberg med dess förnämliga museum, skapat av Maja Forslund, syster till författaren Karl-Erik Forslund.

Samarbete kommer också att ske med länets turistorganisation och genom denna ämnar man lägga upp flera förslag till utfärder för speciellt intresserade. Bl.a. har man skisserat en utfärd till Askersund och Tiveden, en till kyrkor och fornminnesplatser och en tredje till Hjälmaren och fågelmarker i dess närhet. Det är möjligt att ett fjärde alternativ tillkommer, Karlskoga och Bofors. Dessa färder, som ännu endast befinner sig på planeringsstadiet kommer att läggas upp i samråd med turistföreningen, hembygdsförbundet, naturskyddsföreningen och lokala föreningar. Tiden blir troligen efter den ordinarie konferensens slut.

Samfundets ordförande landshövding Ragnar Lassinantti och verkställande ledamot fil. dr John Nihlén har lovat delta i konferensen och på olika sätt medverka. Vi har vidare inbjudit den kände örebrosonen, för-

I Örebro län omkring gränsen mellan Närke och Värmland utbreder sig ett system av fallrännor, genom vilka den s.k. Svea älv förde Ancylussjöns vatten ned mot Väneren. — Foto W. Pöppel.

fattaren Erik Hjalmar Linder att hålla högtidstalet på Örebro slott över ämnet "Hjalmar Bergman — hembygden i hans diktning". Vi hoppas också på medverkan av professor Erik Lundberg (som var med 1934) och arkitekten Jerk Alton.

Utförligt program kommer som vanligt i årsboken av Bygd och Natur, som beräknas utkomma i april. Där finns också anmälningskort. Preliminär anmälan kan ske redan nu.

Sista gången Samfundet hade sommarmöte i Örebro var 1934, då Otto Lindeberg var ordförande och Fritjof Hazelius sekreterare.

Landskapsvård

Justitierådet Gösta Walin, ordf. i Svenska Naturskyddsföreningen, har i tidskriften Sveriges natur (1966:6) i form av en längre anmälan av Samfundets jubileumsskrift *Landskapsvård* riktat en så pass allvarlig kritik mot Samfundet och dess verksamhet att ett genmäle är nödvändigt; trots att polemik av denna art i allmänhet ej hör hemma i våra tidskrifter och inte borde få förekomma mellan två föreningar som står varann så nära. Men Walin har tagit första steget och tvingat oss till öppet försvar.

Kraftverkslandskapet

Kritiken riktas bl. a. mot professor Erik Lundberg, Samfundets mångårige medarbetare och idégivare. Hans verksamhet vid kraftverken ("vilken synes på ett beklagligt sätt avvika från Sigurd Curmans principer") karakteriseras med dessa ord: "Massor har lagts upp som bullar i ett landskap med stora lugna linjer i stället för att utplanas så långt som möjligt". Detta alltså om en landskapsvårdare som kanske mer än någon annan analyserat olika landskapstyper (rullstensåsen, älven, berget) för att av dess lagbundenhet och mönster finna inspiration till verklighetsvärden i vår miljö (se Lundbergs bidrag "Terrängstudier" i *Landskapsvård*).

Mot undertecknad riktas den kritiken, att jag förbiser "de värden, som består i att landskapet är äkta och bär traditioner samt inte minst i att det hyser en rik fauna och flora." Och min inställning till industrilandskapet förutsattes

vara total underkastelse och betecknas som "utomordentligt farlig".

Vi kommer i annat sammanhang att närmare belysa dessa frågor; därför endast en kort replik.

När det gäller den tekniska och ekonomiska utvecklingen är naturvårdens möjligheter att påverka i stort mycket små; samarbete teknik—kultur, "översenskommelser" med begränsad räckvidd, kompromisser, alternativ är några av de vägar, vilket visst inte utesluter att man i vissa lägen höjer rösten, Samfundet prövat. Att söka av naturvården skapa något slags överstatligt organ, eller att ständigt stå beredd till kritik, när tekniken genomför sin samhällsfunktion är en farlig attityd, där förtroendefullt samarbete är det rätta.

Det nya landskapet

Vi har sett teknik och industri ta ett allt stadigare grepp kring våra äldre miljöer. Konsumtionen av mark och natur för industriändamål är betydande men är ännu blygsam mot vad som kan väntas (Lars Holmén). Nya industrier växer fram, äldre vidgas (eller läggs ner). Industrin med dess hjälpfunktioner får tätortens miljöproblem. Bebyggelsen — den permanenta och den säsongmässiga — exploaterar ständigt nya arealer liksom kommunikationerna. Föreningarna och bullret blir svåra följdproblem.

Vad gör naturvårdaren i den situationen?

Han slår vakt om de värden av skönhet och tradition som är omistliga, han

försöker påverka exploatören och han försöker delta i uppbyggandet av det nya landskapet. Naturvårdens väg blir kantad med kompromisser (alldeles som kulturvården — vilka byggnader skall bevaras, vilka skall saneras?). Hur kompromissen skall göras blir oftast en bedömningsfråga, att avgöras från fall till fall. Ständiga försök att hindra ingrepp, en attityd att alltid slå larm kan skapa onödiga och just farliga motsättningar mellan naturvård och näringsliv. Samfundet har klart visat sitt program bl.a. i boken *Landskapsvård*, där nio författare belyser landskapsvården och dess förutsättningar. Samfundet har också i praktiken visat i diskussioner med teknikens företrädare och på kompromisser byggda överenskommelser (vägar, flygfält, grustäcker, industriella anläggningar).

Vad är landskapsvård?

Om man vill det eller inte måste man acceptera ett nytt landskap där bebyggelse, industriverksamheter, kommunikationer, fritidsaktiviteter obönhörligen sätter sin prägel (det blir dagens "kulturlandskap"). Hur ser vi på det nya landskapet? Några citat ur *Landskapsvård*:

"Landskapsvårdens främsta uppgift är inte att städa utan att skapa; inte att läka sår utan förhindra att sår uppstår. Lappa och laga är enbart detaljer i landskapsvården, som har en annan och vidare syftning: att forma morgondagens miljö, att forma de olika, av den moderna tekniken betingade landskapen: industrilandskapet, väglandskapet, fritidslandskapet o.s.v. och göra detta på ett sådant sätt, att man skapar nya

värden utan att ekonomisk exploatering hindras. En sådan landskapsvård måste utföras inte endast i samverkan med exploaterande tekniker utan också med en rad experter på olika områden: samhällsplanerare, biologer, geologer, geografer m.fl. Man skall heller inte glömma, att landskapsgestaltningen ofta innebär ett konstnärligt skapande" . . .

"En sak får dock inte glömmas bort: där delar av kulturlandskapet finns kvar i ny miljö kan och bör de stanna kvar i landskapet och skapa en vacker accent, ett förnämligt samband mellan gammalt och nytt."

"Hela detta landskap (det äldre odlingslandskapet) som i sina konturer fanns redan under järnåldern och som ännu i mannaminne bibehållits med sina bestämda regler i hävdvunnen rytm, är nu i full upplösning och kan bevaras endast som rudiment, som minneslandskap, park, fritidsområde eller liknande. Det är rudera, ofta av stor skönhet, av vetenskapligt värde, en omistlig del av det nya landskapet som nu börjar ta form."

Tidtabell

Det kan synas tämligen meningslöst att i detta sammanhang diskutera vem som var först och vem som gjort mest — en sådan debatt kan lätt få drag av naiv kverulans och skada vår rörelse. Men då Walin tar upp saken i amplissima forma måste svar ges.

Då Samfundet under 1966 i olika former redovisade sina initiativ och insatser under åren var detta inte bara ett utslag av vällovlig jubileumsaktivitet utan skedde i den övertygelsen att Samfundets insatser i allt för hög grad bli-

vit bortskymda i den allmänna debatten.

"Samfundets banbrytande insatser i fråga om landskapsvården" (apostroferade bl.a. av byråchefen L.-E. Esping på Statens naturvårdsnämnds konferens 1965) kan studeras i vår tidskrift och i verksamhetsberättelserna. Vi skall här göra ännu en rekapitulation (vilket naturligtvis på intet sätt innebär nedvärdering av vad andra organisationer utrettat):

Efter förberedande aktiviteter på 20-talet började Samfundet 1934 en mer aktiv verksamhet inom landskapsvården, främst vägvård och därmed sammanhängande frågor. Ur Samfundets tidskrift 1937 citeras (s. 289): "Den konsulterande verksamheten beträffande vägvård, som Samfundet utfört under ett år, har givit goda resultat." — 1938 inrättades en särskild konsulent för dessa frågor (statsanslag sedan 1939) "ett första försök i vårt land att utöva rent praktisk landskapsvård, där man accepterade den nya tidens krav . . . men samtidigt krävde hänsynstagande till landskapet." (*Landskapsvård*, sid. 19)

1939 lades inom Samfundet fram ett principprogram för "ett naturförsvaret i samband med kraftverksbyggena, innebärande en allsidig inventering som skulle föra fram till en förteckning på sådant som man skulle tillåta bygga och sådant som till varje pris skulle skyddas." (*Landskapsvård* sid. 20).

1940 utvidgades denna vägbyrå till en "byrå för naturskydd och landskapsvård" (Bygd o Natur 1941, sid. 163; verksamhetsberättelsen för 1940).

1945 började Sigurd Curman sitt viktiga arbete hos Vattenfallsstyrelsen med uppgift att tillvarata de landskapsvår-

dande intressena i samband med kraftverksbyggena. Delvis i samråd med Curman började Samfundets landskapsbyrå ägna sig mer och mer åt vattenfrågorna. Förslag utarbetades till skadeförebyggande och landskapsvårdande åtgärder vid flera kraftverk: Dönje (Ljusnan) började redan 1948—1949 och sedan följde under 1949—1951 omfattande arbeten i olika former vid bl.a. Sollefteå (och andra projekt i Ångermanälven), Skellefte älv (staden), Bergeforsen (Indalsälven), Kalix älv, Klarälven (Letten), Lagan och vissa förarbeten i Lule älv. Detta bara några exempel ur högen. Det kan tilläggas att Samfundet i början ofta fick kämpa ganska ensam i naturförsvaret. I och med detta var en särskild avdelning för vattenfrågor i arbete inom Samfundet under ledning av landskapsarkitekt Henning Segerros (avdelningen auktoriserad av regeringen i prop. 188/1952, sid. 34).

1950 (14—16/9) fördes landskapsvården fram på en bredare front genom naturvårdskonferensen i Karlstad, då professor Wiepking från Hannover lade fram sitt stora program för landskapsvård, professor Curman redogjorde för sina erfarenheter om praktisk landskapsvård och Samfundet redogjorde för den svenska landskapsvårdens program, vilket bl.a. innehöll en direkt vädjan till *samarbete* med kraftverksbyggarna (vilket på stående fot accepterades av dir. John Fletcher i Uddeholm). Samma år stod striden het om Sollefteå kraftverk, där Samfundet i tal och skrift lade fram sina krav på begränsning av utbyggandet och samarbete.

Detta år hölls också den viktiga konferensen i landskapsvård i Gävle (2—

3/6). Samfundets program vid denna tid, framlagt vid ovan nämnda konferenser och i en särskild cirkulärskrivelse (4/2 1950) innehöll bl.a. "Nu anser vi att kraftbyggena går för våldsamt fram, och vi har avdelat krafter som på olika fronter försöker att komma till rätta med problemet. Från vår sida har vi huvudsakligen två krav. Det ena är att man skall ena sig om några ur landskapets och trevnadens synpunkt särskilt märkliga forsar eller forssträckor och fridlysa dessa. Vårt rika land måste ha råd att göra ett sådant offer. Det andra kravet är att nödvändiga och kontrollerande åtgärder vidtas . . . Här måste man förutsätta att de sökande satsar stora kapital. Det är också den positiva linje som Samfundet söker följa i allt sitt arbete den skapande och konstruktiva linjen."

Samfundets olika aktiviteter, stödda av flera organisationer, kulminerade i viss mån i den apell, som publicerades i vår tidskrift *Bygd och Natur* 1950 och som gavs stor spridning (H. Dahlstedt "Paus i forsdöden!") Slutorden förtjänar att återges:

"Det kan numera aldrig vara för tidigt att väcka frågan om en fors bör byggas ut (och en sjö regleras) eller sparas. Det är tvärtom högst på tiden att Samfundet för Hembygdsvård, Riksantikvarieämbetet, Svenska Naturskyddsföreningen, Svenska Turistföreningen m.fl. föreningar och ämbetsverk, som har skäl känna sig intresserade, gemensamt startar en genralinventering av vårt lands älvar och sjöar ur kultur- och naturskyddssynpunkt och i samråd med ansvariga vattenkraftsplanerare väljer ut ett begränsat antal for-

sar och vatten, som till varje pris måste skonas. Självfallet bör belägenhet i eller vid befolkningscentra räknas som tungt vägande argument vid detta val."

Denna och andra framställningar i den aktuella vattenfrågan fick stor spridning och överlämnades till en rad myndigheter och enskilda.

Fram till 1951 hade en stor del av det material insamlats som 1952 överlämnades till "Samarbetsnämnden för natur- och landskapsvård i samband med vattenkraftens utnyttjande". Att initiativet här var Samfundets framgår klart av protokollet från det första sammanträdet (d. 5/6 1952), lett av landshövding Hilding Kjellman. Samarbetsnämnden, som Samfundet ville lägga upp efter mönster av vägbyrå, tillsatte snabbt en kommitté som skulle påbörja inventeringen av våra vatten.

Den bestod ursprungligen av P.-E. Fürst (jordbruksdepartementet), Gustaf Borenus (Svenska Fjällklubben), Henning Segerros (Samfundet) och Halvor Sehlin (Svenska Turistföreningen). 1954 utgav den en skrift: "Förteckning över vissa sjöar och vattendrag vilka böra skyddas mot exploatering för Kraftverksändamål". På sidan 5 i nämnda skrift, som redigerats av Fürst 1954, står följande: "Under år 1951 ingavs till Kungl. Maj:t skrivelser av Sv. Turistföreningen, Svenska Fjällklubben och Samfundet för Hembygdsvård, vari hemställdes, att Kungl. Maj:t måtte föranstalta om utredning i avsikt att vissa vattenfall, vattendrag och sjöar vid utbyggnaden av vattenkraftstillgångarna i landet måtte bevaras i orört skick för framtiden. Då några åtgärder att åstadkomma en sådan utredning icke vidta-

gits, sammanträffade representanter för de nämnda institutionerna jämte ytterligare vissa sammanslutningar med utpräglade naturskyddsintressen för samråd i frågan sommaren 1952. Därvid uppdrogs åt en särskild kommitté att utarbeta en preliminär förteckning över de vattenfall och sjöar, som ur olika synpunkter kunde anses ha sådant värde, att de borde undantagas från utbyggnad för kraftverksändamål. En sådan förteckning skulle utgöra en utgångspunkt för utförligare inventering.

Att årtalet för Samfundets del skulle vara 1952, vilket Fürst senare påpekat, och även Samfundet i sin utställning, har ingen betydelse i sakfrågan, vilket framgår av ovanstående.

Förteckningen på initiativ skulle kunna utökas:

1953: förhandlingarna med Vattenfall hade resulterat i en första överenskommelse. Den föll på oenighet mellan naturvårdarna (31/3).

1955: Utredningen angående atomkraften och dess utnyttjande (i samråd med dr Ragnar Liljeblad och andra tekniker), överlämnad till regeringen och Vattenfallsstyrelsen.

1966: Utredning och förslag till landskapsvård i samband med de nya atomkraftverken (arbetet pågår).

Ögon som inte ser . . .

Professor Erik Lundberg, Samfundets mångåriga medarbetare och rådgivare har av justitierådet G. Walin blivit utsatt för hård kritik för sina landskapsvårdande arbeten vid kraftverken. Professor Lundberg inskränker sig för dagen till följande kommentarer:

När det gäller freden i Sarek och nationalparken Padjelanta har nog justitierådet råkat blanda ihop begreppen en smula. Freden omfattade cirka sjuttio olika delar av sjöar och vattendrag, och av dessa undantogs trettiofyra och gavs uppskov för fjorton. Bland dessa trettiofyra objekt har av mig arton sjöar nämnts som särskilt betydelsefulla. Padjelanta-området och dess sjöar ingick ju i överenskommelsen och det blev en naturlig följd av denna, att Padjelanta blev nationalpark, vilket också nyssnämnda kommitté föreslog. (Se nyss citerade skrift, sid. 8.)

Kraftverksbyggena, framförallt i Norrland, har ställt landskapsvården inför hårda prov. Det industrialiserade landskapet i framtiden kommer att skapa ännu större problem: atomkraftverken och kanske avsaltningsverk vid södra Sveriges öppna kuster, petrokemiska och träförädlade industrier, det industrialiserade jordbruket, för att nämna några exempel. Här behövs kunskap och samarbetsvilja, inte minst mellan de organisationer som arbetar med likartad målsättning. Om man vill rikta en anmärkning mot Gösta Walin, så är det hans bristande förståelse för betydelsen av en sådan samverkan åt alla håll.

J. N.

Det svenska landskapet är ju i allra största utsträckning påverkat av människan. Overallt har människor ingripit, tagit ut nyttigheter, omdanat. Så sker alltjämt fastän nu ofta med plötslighet och i en omfattning som är en helt annan än fordom. För Samfundet

Fortis, å sid. 30.

Vackert hembygdsinitiativ

Bergs hembygdsförening (Kronobergs län), som en gång startades av Elin Wagner, har arbetat för att utmärka en utplånad bygd av torp och backstugor, av småställen och småstugor i nordvästra delen av socknen i Sandviks rote, den s.k. "Torparstaden" med en minnesskylt. Denna består av ett något mer än meterhögt galvaniserat järnrör med en kopparplåt i toppen och på vilken är ingraverad följande text:

"Torparstan"

Småstugebebyggelse
på ett 30-tal utplånade ställen.

Hembygdsföreningen.

Minnesmärket är uppsatt invid stugan på det ännu kvarstående husartorpet n:o 60 och vilket är bebott av 80-åriga Ernst Björk. Hans fader Jonas Magnus Björk tjänstgjorde som husar på torpet i 32 år och dog 1944 88 år gammal. Efter slutad tjänstgöring friköpte han torpet år 1908 och kallade det då Björkäng. Hans son Ernst Björk innehar nu detta torp och bebor detsamma tillsammans med sin hustru.

Minnesmärket uppsattes den 10 oktober 1964.

Det är att märka, att det finns i Småland, liksom på andra håll i landet en hel del torp och utplånade småställen. I vår tid har det blivit smågårdarnas och hela byars tur att utplånas. Man skulle därför kunna sätta upp minnesskyltar även på sådana platser åt efterkommande släkten.

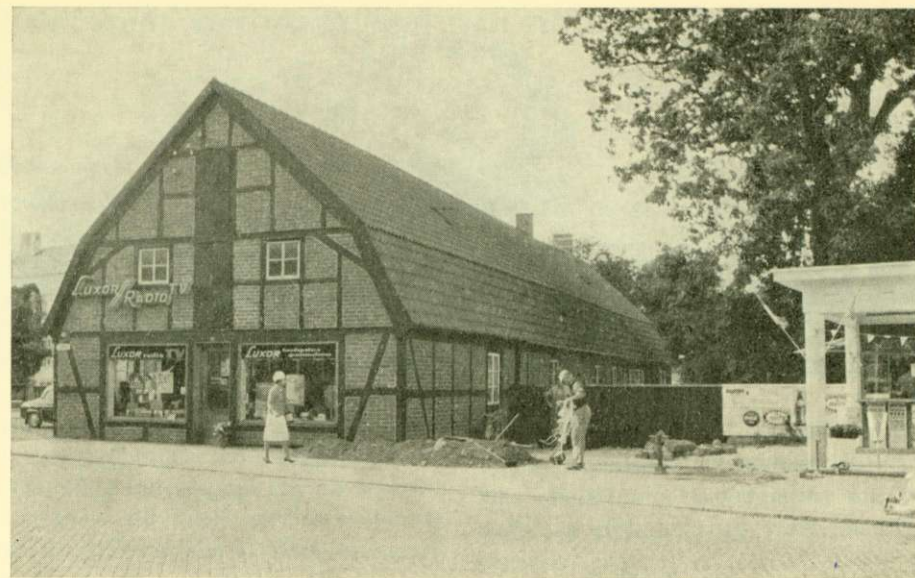
En sådan minnesskylt kunde innehålla en lapidarisk inskrift, om en utplånad "Torparstad", en gård eller by upp-

satt på platsen och på själva minnesplåten kunde man ingravera siffror på 1, 2, 3, 4, o.s.v. Varje siffra kunde sedan markera en boplats av ett torp, en gård eller by och förvaras i en liggare i vilken man beskrev varje ställe för sig med kort historik av exempelvis vilka människor som bebott platsen, hur den uppodlats, bebyggt och hur livet gestaltat sig för de människor, som bott på platsen, när det sedan blev öde och stugan revs etc. Sådana minnesskyltar och sifferbeskrivningar i en liggare kunde sedan bli till en slags vägvisare och ledstjärnor åt efterkommande släkten och icke minst åt alla svensk-amerikanare och hembygdsfolk i förskingringen som ofta, särskilt under sommartiden, komma ut i bygderna för att söka reda på sina egna och sina förfäders boplatser.

Nu finns det i vår tid en hel del nakna skorstenar och även ödestugor och dessa kan ju vara att anse som en slags minnesvårdar. Men när även ödestugorna rivits och skorstenarna rasat samman och bildat en mer eller mindre sten- och lerblandad jordhög, övervuxen med vildblomster, gräs och skog, så vet ingen mer var någonstans en torparstuga, en gård eller by har legat. Fram därför för minnesskyltar.

På sina håll har man planterat minnesträd som levande symboler, t.ex. vid vård- och pensionärshem, vid central-skolor och på andra platser. Detta kan också vara bra i stället för andra minnesvårdar av trä, sten, järn eller metall.

J:son.

Till den gamla korsvirkesbyggnaden skulle fogas en modern tillbyggnad.
Foto Stieg Eldh.

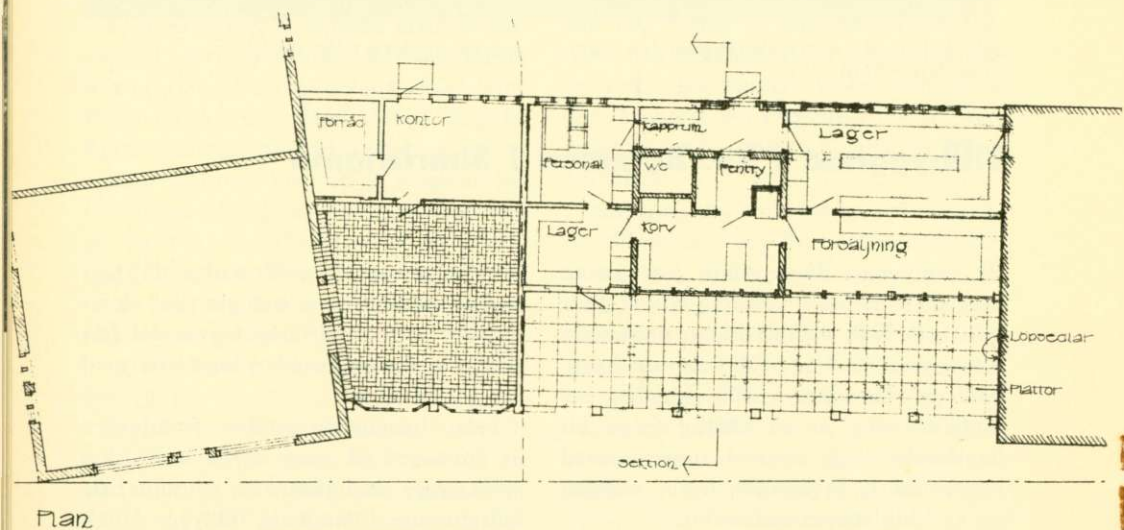
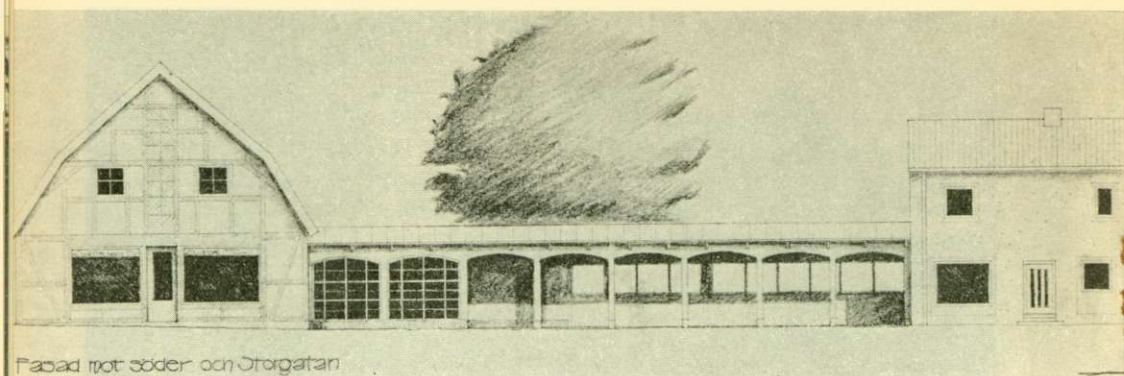
Tillbyggnad i kv. Bommen i Simrishamn

På sommaren 1964 erhöll jag genom Landskapsbyrån i uppdrag att åt herr Nils-Erik Eldh i Simrishamn projektera tillbyggnad till hans f.d. magasinsbyggnad vid Storgatan. Tillbyggnaden bedömdes vara en så kittlig fråga att Samfundet och därmed undertecknad engagerades. Byggnaden hyser numera en av Eldh driven radioaffär.

Problemet var således att till en gammal fin korsvirkesbyggnad foga en modern tillbyggnad, vilken måste ansluta till stadens finstämda miljö och skala, men ändå vara en byggnad uppförd i dag. Samtidigt ville jag undvika att åstadkomma en menlös pastisch.

I första skissen utformades tillbyggnaden med ett stort mångindelad skyltfönster, som vände något över det fria hörnet och med fasaden lagd i liv med det gamla huset.

Från byggnadsnämnden framfördes då förslaget att man borde samordna detta bygge med grannens, konditor Eric Mårtensson, tillämnade tillbygge i och för att knyta hans kioskbyggnad samman med konditoriet. Detta samarbete kom till stånd och den samlade byggnaden utfördes som en arkad sammanbindande magasinshuset och konditoriet. I den del som vette mot det förra fördes yttervägg och skyltfönster ända

ut i arkadens yttervägg och bildade tilllägslokal för radiobutiken medan kioskdelen utfördes med indragen försäljningsavdelning varvid kunderna kunde stå skyddade. Här försäljes för-

utom de vanliga kioskvarorna även varm korv och glass. I denna arkad är avsikten även att sommartid ordna en uteservering.

Jerk Alton

Konferens om vägbygge och naturvård

Företrädare för såväl vägbyggande som naturvårdande myndigheter samlades nyligen till konferens på Åsa folkhögskola i samband med Södermanlands läns naturvårdsförbunds höstmöte. Bland de som medverkade kan nämnas civilingenjör Bo Dryselius, väg- och vattenbyggnadsstyrelsen, vägdirektör Nils Lenas och arkitekt Arne Segerros. I stort sett rådde full enighet om de åtgärder som krävs vid planeringen av en ny väg för att tillfredsställa samtliga intressenter.

Ingenjör Dryselius påpekade bl.a. att det förekommer motsättningar mellan de ansvariga för byggandet av vägar och naturvårdsrepresentanter, och att de senare ofta har svårt att få sina synpunkter beaktade. Han föreslog att naturvårdsrepresentanterna tidigare skulle ta kontakt med den som svarar för vägbyggandet: upplysa om vilka rariteter som finns inom området och rådgöra om hur de skall kunna räddas.

Direktör Lenas tog upp problemet med åsarna, och framhöll att just dessa är en känslig fråga i förhållandet mellan naturvårdare och ansvariga för vägprojektering. Han menade dock att vi snart hunnit så långt att vägbyggarna inte är de största bovarna; numera görs nämligen de flesta väggrunder av krossat berg och i framtiden kommer man i allt större omfattning att av-isa vägarna med klorider istället för sand. Då vi hunnit så långt, fortsatte Lenas,

blir byggnadsindustrin den största sandförbrukaren.

Även alléproblemet tog vägdirektören upp. Han sa bl.a. att man ur trafiksäkerhetssynpunkt vill ha bort dem men att man av samma skäl också vill ha vägbelysning.

— Och då är det väl bara att konstatera att alléerna är betydligt vackrare än sina efterträdare, lyktstolparna, som ju samtidigt utgör ett slags alléer, fastslog direktör Lenas.

Landskapsarkitekt Segerros, under många år vägvårdskonsulent hos Samfundet, slutligen varnade för att man skulle tro att naturvården är räddad om själva vägen är estetiskt tilltalande. Han menade istället att det krävs en ingående analys av problemen och dessutom en noggrann inventering av de faktorer som ur naturvårdssynpunkt verkligen är värda att sparas. Segerros visade samtidigt sitt missnöje över att vägmiljöerna i dagens Sverige så snabbt blir förfulade, då serviceanordningar och varuhus växer upp intill dem och förstör miljön.

Konferensen slutade med att man företog en bussresa och besåg den nästan nybyggda vägen mellan Sköldinge och Flen. Man studerade bl.a. hur man tillvaratagit de skönhetsvärden som finns vid de platser där vägen löper utmed sjöar samt undersökte hur rastplatserna efter vägen är anordnade.

Spillran av ett moln

Rolf Edberg, författare till detta arbete, är svensk ambassadör i Oslo och har tidigare varit publicist och politiker. Han är således inte fackman på naturvetenskapens område men behärskar ämnet förvånande kunskapsrikt och med en suverän förmåga att klargöra dess betydelse för människans liv, och han tycks också vara lika hemmastadd i dess historiska aspekter, som i dess biologiska.

Till utgångspunkt har han tagit en vandring tillsammans med sin 17-årige son i de norska fjällerna som han skildrar med djup inlevelse. Men han stannar inte vid dem och de överdådiga scenerier de bjuder utan låter dem på ett både djupträngande och helt naturligt sätt bilda utgångspunkten för en skildring av de stora sammanhangen i naturens och människans värld.

Det är betydelsefulla problem som han för fram och presenterar för läsaren lekande lätt och klart utan att dölja det dova hot som vilar över tillvaron i våra dagar på grund av vår oförbättrliga oförmåga att fatta de väsentliga frågorna i vårt liv.

Mot bakgrunden av den väldiga befolkningsexplosion som väntar oss inom en mycket nära framtid målar han i svepande drag den utveckling som drivit det ena väldiga riket efter det andra mot undergång och förintelse.

Han gör inte anspråk på att komma med något nytt, när han pekar på de fel människorna begått i sin strävan att tillgodogöra sig jordens rikedomar och befria sig från svälten. Det har

sagts många gånger förut, men han gör det på ett ytterst personligt sätt och med ett färgrikt bildspråk, slående sammanställningar och oemotsägliga teser.

Inför de skrämmande perspektiv som han liksom så många andra biologiskt kunniga samhällskritiker rullar upp för oss skriver han: "Endast lättsinnet kan vifta bort spöksynerna med att allt på ett eller annat sätt ordnar sig - - Om inte mänskligheten snart medvetet och radikalt begränsar sin egen art, om inte de naturliga bromsar, som avskaffats, ersätts med andra, löper vi i varje fall risken att utvecklingen driver mot en klimax som kan komma att fylla alla rimliga anspråk på en tragedi."

Förf. ger en kunskap som i förtärad form belyser problemen: "När vävstolarna i Yorkshire i mitten av förra århundradet började ropa efter mera ull, inträffade det samtidigt att ullen från det traditionella inköpslandet minskade i kvantitet och försämrades i kvalitet till följd av den spanska jordens utarmning. Australien löste de brittiska vävarnas dilemma genom att öppna sina vidder för väldiga fårherdjordar. Gräset betades av in till bara markytan, miljoner vassa klövar pulvriserade jorden, vinden tog den. Följden av Europas ullhunger blev att under loppet av ett sekel hälften av Australien blåste ut i Tasmaniska sjön." Det må vara något överdrivet uttryckt, men i stort sett är det sant.

"Matjord", framhåller han också, "kan endast långsamt produceras, men den kan snabbt konsumeras — urlakas,

Hem och bygd i bild

Så är namnet på en utmärkt skrift, som författats av Holger Persson-Lilja och utgivits av det livaktiga Västergötlands Hembygdsförbund.

Skriften har följande ingress:

"Varför inte göra hembygdsarbetet mera aktuellt och levande, mera nybetonat? Mera tillgängligt för de unga! Ja, varför inte roligt och spännande? Varför skulle inte hembygdsarbetet mera ta vara på de ungas verksamhets- och samlarlust?"

Vi lever i TV-åldern, och bilden blir allt mera dominerande. Bilden säger ofta mera än ord. Bilderna ska bara förklaras med korta texter. Tänk er en tidning utan bilder. Den skulle varken vara rolig eller eftersökt. Varför skulle vi inte försöka göra något liknande om vårt hem och vår hembygd? Helt enkelt göra en bildbok, som ständigt är på tillväxt.

Ofta glömmar vi hemmet, när vi tänker på vår hembygd. Enbart skildringen av ett hem i bild är en bygdeskildring så god som någon annan. Avbilda arbetslivet! Skildra vardagen som den i verkligheten är! Vi tänker sällan på hur stor förvandlingen är på vår landsbygd,

vilken enorm mekaniseringsprocess som pågår. Har vi tagit hemmet som utgångspunkt, så fortsätter vi med bygden omkring hemmet. - -"

Därefter lämnas en ledning för tio sammanträden i studiecirkelns form.

Samma motto, "Hem och bygd i bild", var också rubriken på den välbesökta konferens som ägde rum på Vara folkhögskola den 20 november 1966.

Man fick ännu en gång ett starkt intryck av det sakliga och varmhjärtade intresse som lever i detta fornrika landskap, där nutidsproblemen är lika aktuella som vården av kultur och natur. I få landskap har hembygdsvården fått en så vid syftning.

Det stämmer också väl med denna stil, när rektor Bertil Persson, pedagog och kommunalman, hälsar välkommen till sin skola där ungdomen trivs och gästande natur- och hembygdsvårdare känner sig hemma.

Konferensen leddes av Holger Persson-Lilja, en ungdomsledare fostrad i JUF, hembygdsförbundets allt i allo. Hans vänliga patos präglade hela denna dag, där studieförbundets män var i elden — distriktstудieledarna Gilbert

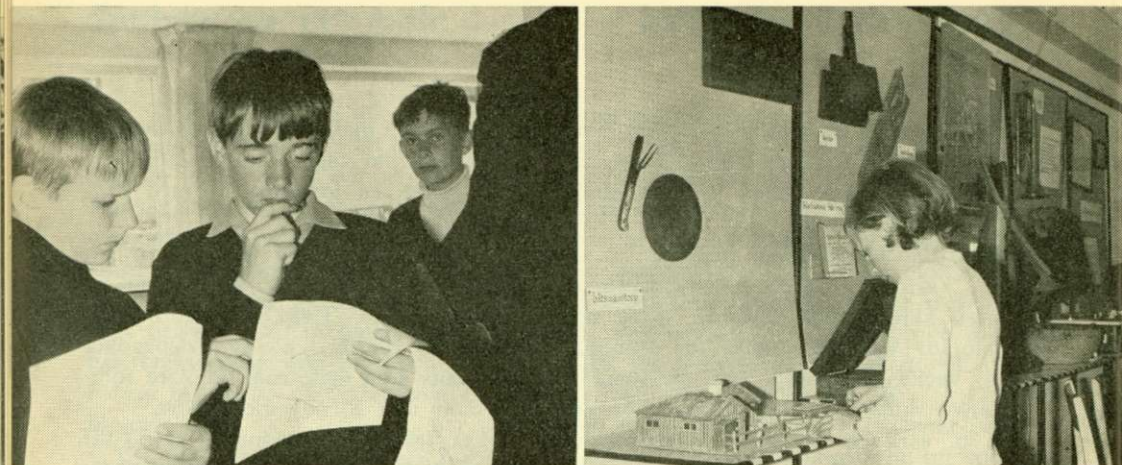
utarmas, förskingras som stoftmoln över oceanerna."

I en koncentrerad form till allt det han vill ha fram skriver han: "Det var en villfarelse, då vi trodde oss kunna behärska naturen. Vi kan förändra den.

Så gott som undantagslöst har våra förändringar varit till det sämre."

Lorentz Bolin.

Rolf Edberg: Spillran av ett moln. P. A. Norstedts & Söners Förlag. Häftad 24 kronor.

Ungdomar bedriver hembygdsstudier. Ur Västergötlands Hembygdsförbunds skrift "Hem och bygd i bild".

Johansson i Borås och K. E. Karlén i Skövde — och där fil. dr John Nihlén från Samfundet lade fram det stora programmet för kulturbevakning och aktiv landskapsvård, där var och en kan göra en insats.

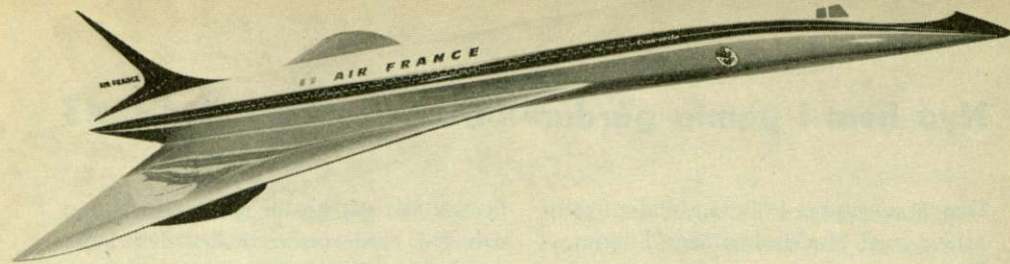
Persson-Lilja svarade för ämnet "Hem och bygd i bilder" och redogjorde för studiearbete och studietävlingar i detta ämne. Allt presenterades i ord, bild och film (den senare en ypperlig produkt "Fritid för framtid", producerad av Statens naturvårdsnämnd.)

Under samkvämet, där en skicklig spelmanskvartett ur Västergötlands

spelmanförbund medverkade, kåserade dr Nihlén över ämnet "De gamle berättar" och om erfarenheter från Samfundets mångåriga arbete med traditionsuppteckning i "ord, ton och bild".

Det kan slutligen antecknas, att det under konferensen såldes glädjande många böcker och småskrifter och att Samfundet fick en ansevärd grupp nya medlemmar — unga medlemmar!

Västergötlands Hembygdsförbund kommer att låta höra av sig, bl.a. vid riksföreningens ombudsmöte i Stockholm våren 1967.

Frihet — renhet — tystnad

Den s.k. bullermattan och dess inverkan på vår miljö aktualiserades för en del år sedan när man planerade att förlägga storflygplatsen vid Stockholm till Mälaröarna. Mot dessa planer opponerade sig främst Samfundet för Hembygdsvård, som bakom sig hade en bred lokal opinion. Det var under den debatten Anders Frostensson formade våra krav på kommande fritidsområden: "Vår bullranden, av faror fyllda tid kräver områden med frihet, renhet och tystnad."

Utvecklingen har givit ännu större tyngd åt dessa krav: allt större områden exploateras, föroreningarna i luft och vatten tilltar och bullret har blivit ett hot mot hela vår miljö.

Det senare har särskilt aktualiserats genom överljudsflyget. Stormakterna har redan satsat miljarderna på vad man kallat "de flygande prestigesymbolerna", som skall bli färdiga på 1970-talet. De kommer att gå med nära tre gånger ljudfart, och de breder ut en 12 till 15 mil bred knallmatta under hela sin färd, hur högt de än flyger. Men i denna kommer ljudet inte att upplevas som ett likformigt kraftigt åskdån, som ska-

kar fönster och hus. Tvärtom varierar ljudstöten starkt på grund av atmosfäriska förhållanden. De kan väntas skada byggnader och givetvis ge alla människor allvarliga skrämselupplevelser.

Till dessa fakta fogar Dagens Nyheter i en ledande artikel några reflektioner, som vi helt vill instämma i:

"Det är nu hög tid att svenska myndigheter i samråd med övriga skandinaviska länder tar ställning till överljudsflyget. Det är två ställningstaganden som krävs, dels om överljudsplan med bulleregenskaper som de nu aktuella överhuvud skall få flyga över svenskt territorium och skada människor och egendom, dels om SAS skall få tillstånd att inköpa SST-plan och därmed sannolikt bli i behov av stora bidrag av skattemedel. - - -

Flygets tongivande talesmän har på förhand kapitulert inför överljudsflyget och tror att det representerar en oundviklig utveckling. Men det är fel, åtminstone vad Skandinavien beträffar. Här har ännu regeringar och riksdagar möjlighet att träffa ett fritt val, att tillåta eller förbjuda överljudsflyget, vilket de anser bäst gagna hela folken."

Nya hem i gamla gårdar

Den 26 november höll Samfundet i samarbete med Stockholms läns Bildningsförbund en dagskurs på Nordiska museet för gamla och nya torpägare, kallad Nya hem i gamla gårdar.

Kursen inleddes med en föreläsning av professor Erik Lundberg, som talade om "Att bo i gamla torp och bondgårds-hus — ansvar och möjligheter". Där tog han upp problemen med restaurering av gamla hus, och framhöll vikten av att inte göra våld på rumsindelningen eller fönstrens placering. Visade med utsökta bilder 1700-talslängans och parstugans uppbyggnad, knuttimring, panelning och olika typer av takbeläggningar samt förstukvistar. Exempel på olika typer av eldstäder togs även upp till behandling och till sist betonade professor Lundberg rödfärgens betydelse för miljöintrycket.

Fil. dr Marshall Lagerquist från Nordiska museet föreläste om olika metoder vid restaurering av gamla möbler och berättade om möbeltyper och stoppning. Som avslutning tog han med kursdeltagarna till högre ståndsavdelningen och visade på plats olika typer av möbler från 1700- och 1800-talen.

Efter den gemensamma lunchen på restaurang Godthem var det dags för redaktör Birgitta Ek från tidskriften Allt i Hemmet att med ljusbilder berätta om olika fritidshus och speciellt det drygt hundraåriga hus, som Allt i Hemmet inköpt, restaurerat och inrett. Det blev en snabblektion i vad den presumptive torpköparen bör tänka på vid inköpet av äldre hus, var de finns att

få och vad det kostar att dra in vatten och el-, modernisera köket och köpa lämpliga möbler. Fru Ek hann även med att göra en snabborientering om vad olika typer av hus kostar i förhållande till deras läge, i skärgården, vid landsväg, längst bort i byn o.s.v. Det var ett föredrag späckat med fakta och praktiska upplysningar och efter föreläsningen fick föredragshållaren hjälp av chefredaktören för Allt i Hemmet, fru Marianne Fredriksson, att besvara alla frågor som ställdes av kursdeltagarna.

Landskapsarkitekten Carl Olof Orback avslutade dagens föreläsningar med att berätta om torpets täppa och kryddgård. Han varnade därvid för klippta gräsmattor och ansade rabatter och rekommenderade varmt blomsterängen, vanliga enkla syrenbuskar och likaså, om man ville ha rosor kring sitt sommarhus, att det blev buskar med enkla rosor av typen vildros. En kryddgård kan vara trevlig, men arkitekt Orback rekommenderade även alla de vilda örter som naturen är full av och som lämpar sig väl till både sallader och tebrygning.

Intresset för kursen var mycket stort, och fortsättning kommer att följa, då bl.a. skall tas upp torpägarens juridiska problem såsom tomtstyckning, servitut, vattenfrågor, allemansrätten och inte minst torpets deklaration.

Fortsättningskursen är utsatt till lördagen den 11 februari och lokal blir även denna gång Nordiska museets föreläsningssal.

C. L.

Stockholms norra skärgård

har bildat en egen förening: Blidö-Frötuna skärgårdsförening, vars arbetsprogram vi gärna vill publicera under förhoppning att föreningen vinner allt stöd den kan få.

1. Bevarande av den gamla skärgårdskulturens egenart, och inordnandet av densamma i den utveckling som pågår, under så skonsamma former som möjligt, samt tillvarataga såväl den bofasta befolkningens som fritidsfolkets intressen.
2. Att den bofasta befolkningens utkomstmöjligheter och trivsel beaktas, stödja företagare och bevaka och utveckla de möjligheter till bättre utkomst, som kunna uppstå, såsom varande en första förutsättning för bibehållandet av en levande skärgård.

3. Ett gott förhållande till och samarbete med myndigheter och organisationer som föreningen kommer att få kontakt med.
4. Bibehållande och förstärkande av de goda förhållanden som råder mellan bofasta och fritidsbefolkning.
5. Speciellt beaktande av ungdomens möjligheter att kunna stanna kvar i eller flytta ut i skärgården genom att:
 - a) slå vakt om och utveckla de utkomstmöjligheter, som skärgårdens speciella förhållanden kan erbjuda dem.
 - b) ordna och stödja arbetet för ungdomens fritidssysselsättning i form av sammankomster, kurser, underhållning och förströelse.

Känn din stad

Under rubriken KÄNN DIN STAD har under ett antal år i skolförvaltningens regi under ledning av skriftställare Eric Lindblad anordnats studiebesök och föreläsningar i avsikt att ge kännedom om Stockholms stad och dess omgivningar. Programmet har haft följande utseende:

Onsdagen den 3 november:

Skriftställare Eric Lindblad: Gräsön — havets och vindarnas ö. Eric Lindblad har i egenskap av riksantikvarieämbetets ombud genom nära kontakt med ortens fiskare, sjömän, skärkarlar, lotsar och fyrfolk kunnat utforska denna skär-

gårdsmiljö. I anslutning till föredraget visas färgbilder.

Onsdagen den 10 november:

Studiebesök: Sveriges Meteorologiska och Hydrologiska institut, ledare statsmeteorolog Gunnar Rystedt.

Onsdagen den 17 november:

Herbert Friedländer: Hjalmar Söderbergs Stockholm.

Onsdagen den 24 november:

Studiebesök: Statens Institut för folkhälsan, ledare prof. Edvard Brunius.

Onsdagen den 1 december:

Studiebesök: Svenska Handelsbanken, ledare konsulent Ingvar Åkesson.

Ingen fastighetsskatt på hembygdsgårdar

Den segslitna skattetvisten mellan Delsbo Hembygds- och Fornminnesförening å ena sidan och taxeringsintendenten med prövningsnämnden å den andra har avgjorts i Kungl. Kammarrätten till föreningens förmån.

Taxeringsintendenten avsåg att beskatta Delsbo Forngård och förklarade i en skrivelse till föreningen den 27 september 1962 att "den skattskyldige obehörigen undgått taxering till kommunal inkomstskatt" för fastigheten Vij 6:1 och yrkade rättelse. Trots föreningens protester bifölls yrkandet av prövningsnämnden. Dess beslut överklagades dock av föreningen hos kammarrätten den 2 mars 1963. Yrkandet om beskattning avsåg endast vaktmästarbostaden, men taxeringsintendenten förklarade att han för sin del ansåg att hela värdet av fastigheten, d.v.s. hela forngården, borde beskattas. Ärendet fick stor prejudicerande betydelse för alla hembygdsföreningar med egna forngårdar och det föranledde en ganska vidlyftig skriftväxling mellan sekreteraren och de berörda instanserna.

Landskapsvård hos geograferna

På Handelshögskolan i Göteborg (Geografiska Föreningen) höll fil. dr John Nihlén den 5 december 1966 en föreläsning över ämnet "Landskapsvården i dagens Sverige". Vid sidan av geografer av facket — bland vilka märktes

Kammarrätten har i tre särskilda utslag, det första dagtecknat den 17 dec. 1964, bifallit föreningens talan och sålunda ogillat prövningsnämndens beslut att påföra föreningen fastighetsskatt för de aktuella åren 1961, 1962 och 1963.

Om beskattningen av Delsbo forngård väckte uppmärksamhet både genom press och radio, syntes beslutet att påföra föreningen varuskatt för servering av kaffe och läskedrycker vid hembygdsfesten 1963 mera förbryllande. Ärendet gjordes aktuellt av taxeringsintendenten, medan beslutet fattades av "Föreningsdistriktet för länet utom Gävle stad".

Beslutet överklagades hos prövningsnämnden under hänvisning till varuskatteförordningen, där det uttryckligen förklaras, att "försäljning i icke yrkesmässigt bedriven verksamhet föranleder ej skattskyldighet". Också detta ärende ansågs få prejudicerande betydelse.

Denna gång fann emellertid prövningsnämnden skäl att bifalla föreningens besvär och således undanröja den beslutade taxeringen.

den nye naturvårdsintendenten Jansson — hade mött upp intresserade medlemmar i både Samfundet och Svenska Naturskyddsföreningen.

Dr Nihlén skisserade bakgrunden till det svenska landskapet som det vuxit

Landskapet

VÄRD OCH GESTALTNING

Fåren och biffdjuren — nya landskapsvårdare

Samfundet hälsar med glädje sin nye styrelseledamot Hans Wachtmeister välkommen och gör det bäst genom att

återge några synpunkter på naturvården, framförda av honom senast vid lantbruksveckan:

fram genom tiderna, först — efter tundra-rens tid — ett väldigt vildmarksområde för jägare och fiskare, sedan ett bonde-land med vidsträckta beten och röjd åker fram till 1800-talets begynnande industrilandskap — det som ännu består och vars utveckling vi endast kan skönja.

Föreläsaren visade i hur hög grad människan, hennes arbete och ekonomiska målsättning, präglat landskapet i dess yttre utformning. Han nämnde i detta sammanhang den intressanta upplysningen, att det var Aug. Strindberg som redan på 90-talet givit namn åt olika landskap: bondgårdslandskap, herrgårdslandskap, fabrikslandskap.

Vidare framhölls: en översiktlig planering och en riksplanering är sannolikt på väg; på högsta nivå skall olika lokaliseringar och exploateringar avgöras, sedan man vägt alla data mot varandra. Här måste naturvården komma in som en viktig kvalitativ del, men talaren menade att de ekonomiska och politiska synpunkterna till sist alltid skulle bli de som vägde tyngst. Skillnaden mot nu skulle inte bli så stor som man ofta föreställer sig.

Det kommande industrilandskapet kommer att gå hårt fram över våra kuster och landskapsbilden blir en helt an-

nan än nu. Det visar redan de nya atomkraftverken, där ett är projekterat till ett av Göteborgs-regionens finaste friområden, Biskopshagen.

Att rubba dessa lokaliseringar torde vara ännu svårare än att ändra kraftverkslokaliseringarna i de norrländska älvarna, där man dock åstadkom en god modifiering genom "freden i Sarek".

Man måste acceptera industrilandskapet genom riktig landskapsvård och genom att bevara så mycket som möjligt av det öppna kulturlandskapet.

En rad exempel nämndes från landskapsvårdens sida. Främst ett vägärendet vid Rosendal i Skåne, där Samfundet genom en skicklig kompromiss råddat en värdefull kulturmiljö. Andra exempel gällde grustäkter, stenbrott, bl.a. Gullhögens återställningsplan, atomkraftverk, sjöregleringar etc.

Professor Rudberg, ordf. i Geografiska Föreningen, inledde och avslutade med briljanta inlägg, där han särskilt underströk det allvarliga i de problem som tagits upp i dagens föreläsning.

I den givande debatten, där Samfundets mångåriga arbete blev föremål för stor uppskattning, framhölls från flera håll människans rätt och skyldighet att hävda de rena naturintressena och inte kapitulera för de ekonomiska lagarna.

”Både myndigheterna, jordbrukarna och övrig allmänhet har sitt ansvar för den betydelsefulla vården av det svenska landskapet. Myndigheterna har inte minst ett ansvar gentemot markägarna, då dessa ofta får betala andra medborgarkategoriernas förmåner. Det är knappast staten värdigt att med hjälp av allihanda juridiska finter försöka slingra sig undan detta ansvar gentemot markägaren, men det är i takt med utvecklingen.

Det är jordbrukaren, som genom att vidta vissa åtgärder — och underlåta att vidta vissa andra — genom generationerna skapat och bevarat just det kulturlandskap, som den nya naturvårdslagen fullt riktigt vill slå vakt om.

I och för sig är det väl inget märkvärdigt om man — också i takt med utvecklingen — nödgas ålägga markägaren vissa inskränkningar i rätten att förfoga över sin egendom, men då skall han också ha full ersättning. För inte minst innehavare av mindre marker är ersättningsreglerna klart otillfredsställande, och fastlåsningsen till de värden som gällde den 1 januari 1965 gör just inte tillämpningen lättare för våra armalänsstyrelser.

Nu är kulturlandskapet på många håll på väg att förfulas och växa igen, och hur skall det förhindras? Det i längden enda tänkbara sättet att bevara landskapet är att se till att det brukningssätt, som framkallat bilden, fortsättes. Det måste då göras ekonomiskt lönande. En naturlig landskapsvård, med andra ord. Hormonlandskap har intet med kulturlandskap att göra. Inte är det heller troligt att syföreningar och

hembygdsföreningar skulle kunna — som sker på något enstaka håll — hålla våra lövängar öppna i sådan utsträckning att landskapsbilden märkbart påverkas därav.

Viktigare är fåren och bifddjuren, som lämpligen skulle kunna beta i hagmarker där högmjölarna inte kan gå. Dessa marker levererar billiga foderenheter. Det finns exempelvis hagar som knappast är lagliga i skogsvårdslagens anda men ändå avkastar utan andra åtgärder än stängselunderhåll, enbuskröjning vart tionde år och möjligen en liten dusch med handelsgödsel när smörblommarna blir alltför svåra, noga räknat 1.236 foderenheter per hektar.

Flera liknande recept kan nämnas för en kombination av en acceptabel lönsam jordbruksproduktion och landskapsvård i områden där landskapsbilden allvarligt hotas att förfulas. - - ”

Fritidslandskapet

Konturerna av morgondagens fritidslandskap börjar kunna skönjas. Om intet oförutsett inträffar — och sådant bör man räkna med — skall vi om fem år ha 800.000 fritidshus i Sverige.

Fortfarande kan man räkna med en viss punktbebyggelse, framförallt i glesbygden, och givetvis äldre byggnader (”torp”) som satts i stånd. Men mer och mer växer de nya fritidssamhällena fram, en slags stadsbebyggelse för sommarbruk. Ett exempel på sådan tätort i modern form är Nybro utanför Ystad, där husen ligger tätt och kan användas även som pensionärsbostäder.

Även den gamla kolonistugan har kommit till heders, t.ex. vid Almåsaprojektet, där ett tusen stugor skall grup-

peras kring en gammal gårdsbyggnad. Där ämnar man liva miljön (tio minuters bilväg från Malmö centrum) med ett skogsområde med alla svenska trädslag representerade.

Men andra djärvare satsningar väntar. Direktör Magnus Idar lägger fram följande synpunkter för FIB-Aktuellt:

”Drömmen om den lilla röda stugan nere vid sjön är inte realistisk för så många moderna människor. Dels finns det snart inga sådana stugor kvar, dels har våra krav på bekväm bostadsstandard ökat också när det gäller fritidsboendet. Jag har lagt ner mycket arbete och pengar på ett projekt, som jag hoppas kunna genomföra:

En höghusby alldeles vid Furusundsleden i Stockholms skärgård. Fem tio-våningshus med ett fyrtiotal två-tre-rumslägenheter i varje, swimmingpool, trädgård och tennisbanor till varje hus. Shoppingcenter, hotell, restaurang, skola, bibliotek, garage- och parkeringsplatser, småbåtshamn för ettusen båtar.

Det är på sätt och vis riktigt att flytta ut stan på landet. Det är riktigt att man tar med sig *komforten* man är van vid i staden. Men man får också möjligheter att njuta av orörda, vidsträckt naturområden alldeles inpå knutarna. När man koncentrerar en fritidsbebyggelse på det här sättet har man också betydligt större möjligheter att bygga kollektiva anläggningar som är omöjliga att genomföra när bebyggelsen är alltför spridd.”

En ny stab landskapsvårdare

Kungliga Arbetsmarknadsstyrelsen har lämnat en redogörelse för arbetsmarknadsverkets medverkan i landskapsvårdens arbete genom överingenjör F. Lidgren (Väg- och vattenbyggare):

Som vattenbyggare, heter det, inledde ing. Lidgren med att han under sin verk-

samhetstid i Norrland kallade alla naturvårdare för vandaler, kultursnobbar och naturvårdsknuttar. Sedan dess har han ändrat färg. Skönhetsintrycket i muséet, där föreläsningarna hölls och de inspirerande föredragen bidrog till hans omvändelse.

Arbetsmarknadsstyrelsen har nu ett stort behov av tekniker med intresse för medverkan i olika sysselsättningar i norra och södra delen av vårt land för projektering av beredskapsarbeten. Sysselsättningssvårigheterna inte minst i Norrland har medfört stora problem. Flyttningsmöjligheter finns men äldre personer är svåra att omflytta. En stor befolkningskategori är mentalt sjuka eller kriminella eller ungdomsbrottslingar. Beredskapsarbeten måste även sysselsätta handikappade och andra. Lämpliga sysselsättningar har här varit parkarbeten, röjningar, åtgärder i nationalparker, skogsvård, städningar bl.a. utmed E4 i Norrland. Arbetsmarknadsstyrelsen hade en enda man att tillse dessa arbetsuppgifter ute i terrängen, jägmästare Danielsson, med direkt kontakt för länen.

Inventering för beredskapsarbeten bör göras länsvis. Man graderar då efter angelägenhetsgraden.

Vissa arbeten har utförts i Siljansdalen (en psykologisk miljö). För fritidsfrågorna krävs även en ekonomisk insats, för landskapsvårdande åtgärder och rätta lokaliseringen. Vad får sådana här arbeten kosta? Vilka möjligheter har man att ge arbetstillfällen under vintern, då stor arbetskraft är ledig? Uppgifter: upprepningar, borttagande av stenbumlingar från sista kriget, taggtråd m.m. Uppgifterna bör samordnas över länsgränserna. En fast ordning bör hållas mellan olika instanser för öppna överläggningar och samarbete. En smidig handläggning bör ske.

Taggtråden i naturen

Samfundet har från arkitekt SAR Arvid Falkenberg fått en skrivelse som berör en allvarlig fråga. Han skriver:

"Samfundet känner otvivelaktigt till att det så att säga överallt på landsbygden har lämnats kvar kilometerlånga rostiga taggtrådsstängsel från den tiden bönderna släppte sina kor och hästar på bete ute i skog och mark. På den tiden hade stängslet en viss funktion.

Sedan den stora omläggningen av lantbruket till spannmålsodling har påbörjats, har en väsentlig del av taggtrådsstängslen förlorat sitt berättigande. Så som den rostiga taggtråden nu spinner sitt nät över stora områden, utgör den en direkt fara för friluftsmänniskor, för dag- och speciellt nattorienterade, för älgar, rådjur, hjortar och en stor del av skogens andra djur, bortsett från att taggtråden utgör en föga tilltalande syn ute i naturen.

Härtill kommer att sommarstugeägare driven av en slags stolthetskänsla över den privata täppan, fortfarande sätter upp taggtrådsstängsel för att hålla de inbillade korna på behörigt avstånd från sina eventuella blomsterrabatter. - - -"

Samfundet har fört saken vidare till Statens Naturvårdsnämnd som bl.a. säger: "Propaganda i denna fråga kan naturligtvis leda till vissa resultat, men tyvärr blir de säkerligen mycket begränsade. Trots detta är det nog emellertid den enda väg, som är framkomlig eftersom det knappast torde bli någon lagstift-

ning — i varje fall inte för närvarande — som förbjuder användande av taggtråd."

Samfundet förbereder en särskild aktion i denna fråga.

En självklar kulturingrediens

Nyligen fattade regeringen beslut i den omdiskuterade kvicksilverfrågan. En rad biologer — främst och tidigast i vårt land Lorentz Bolin — har sedan länge slagit larm om att en rad fågelarter håller på att dö ut och att insektsfaunan utarmas.

Innan beslutet fattades skrev Erik Rosenberg — en av våra stora naturskildrare — till statsminister Erlander: "Frågan är den viktigaste, i varje fall den för framtiden mest betydelsefulla i Eder regeringstid."

Lars Holmberg gör med utgångspunkt från detta följande reflektioner i Sydsvenska Dagbladet:

- - - "KULTUR i betydelsen mänsklig odling måste först av allt innefatta växelspelet mellan oss själva och vår miljö. Aldrig har sådana frågor varit mera angelägna än i vår generation, därför att aldrig förr har vi haft tekniska och ekonomiska resurser till att så snabbt omdana naturen. Detta är ett problem som gäller hela Sverige, men allra mest angeläget är det i Stockholms-trakten och i sydvästra Skåne — de båda områden där bebyggelsen snabbast expanderar och risken för irreparabla skador därför är störst.

Den ömtåliga Öresundskusten, fideikommissens ljusa bokskogar, de återstående fågelsjöarna, de ringlande åarna, de ännu inte bebyggda markerna med deras flora och fauna — detta är kulturvärden och därmed trivselvärden som vi måste slå vakt om innan kortsynta exploatörer spolierar dem. Vi vill inte leva i ett landskap där *alles ist förbjudet*, vi vill inte ha fridlysningen som universalhjälpmedel.

Jordbrukare — miljövårdare

Det är riktigt att jordbruksproduktionen måste koncentreras till de bygder som har förutsättningar för ett högproduktivt jordbruk — i första hand till slättbygden i Mellan- och Sydsverige. Det är också troligt att en koncentration till dessa landsdelar kommer att ske mycket snabbt. Konsekvensen kan bara bli en: stora delar av det gamla odlingslandskapet hotas av igenplantering eller okontrollerad igenväxt. Detta är tvivelsutan ett mycket allvarligt problem, kanske det på längre sikt allvarligaste av de problem som följer med jordbrukets omvandling.

Mot denna bakgrund är följande passus i länsstyrelsen i Malmöhus läns svar på jordbruksutredningens remiss väl värd att notera: Vårt samhälle har kommit till ett ekonomiskt utvecklingsstadium, där vi också bör kunna börja räkna med en annan avvägning än hittills mellan vad som är direkt ekonomiskt försvarbart och vad som är miljöpolitiskt försvarbart på sikt. De jordbruksplanerande organen bör tilldelas ökade resurser för att skydda landskapet från alltför skadliga verkningar av jordbrukets rationalisering.

Detta är en fråga som måste ägnas den största uppmärksamhet vid utformandet av den framtida jordbrukspolitik. Hur stor del av landet skall vi

låta växa igen? Vad är vi beredda att offra för att hindra att den mörka barrskogen tränger in på tidigare odlade områden? Vilka metoder finns det att förhindra en utarmning av landskapet? Vem skall svara för den miljövård i stor skala som är nödvändig om man vill undvika de mest trista konsekvenserna av jordbruksrationaliseringen? Behövs det inte här ett framsynt tänkande redan nu? Är det inte rimligt att tänka sig att låta en viss del av jordbrukarna i avfolkningsområdena stanna kvar på sina gårdar — inte som jordbrukare i traditionell bemärkelse utan som statligt eller kommunalt anställda miljövårdare?

Ölandsbron

Det har varit delade meningar om den projekterade bron Kalmar—Färjestaden. En av våra medlemmar, G. P. Lissenberg i Källunge, är kritisk och skriver till Samfundet bl.a.: "Som jag ser det kommer det att bli nådestöten för Öland. Observera längden på tillfartsvägarna: sammanlagt över 6 km. Landshövdingen i Kalmar finner regeringens beslut om Ölandsbron "mycket glädjande. Det blir industrialisering, mycket riktigt, och så kan det bli litet fler turister och allt som mass-turismen drar med sig av urartning, vandalisering och allt vi känner till i samband med dessa välståndsyttningar."

Den förlorade staden

skildrar Olle Bengtzon i Arkitektur 1/66 med den unge Kents utfärd i storstaden:

"- - - Att segla förutan vind, att ro utan åror . . . bättre än i Pär Rådströms bisarra satir kan livet i den förlorade staden inte skildras.

Kanske kommer Kent som andra generationens utvandrare att också i framtiden känna sig hemma. Men med åren upptäcker nog även han ödsligheten, utslätningen, fattigdomen i allt överflöd.

Några vänjer sig väl, resignerar och slutar att reflektera. Men alltför många vantrivs och kommer att vantrivas i den nyskapade miljön. Det må nu vara en stockholmsk förort eller några enstaka utkantslängor i Mariestad. Det är bara omfånget som skiljer. Den sterila tristessen är densamma.

Naturligtvis är det inte enbart en fråga om yttre miljö. Problemet är vidare och djupare.

Det stora flertalet är nyblivna stadsbor i vårt sent urbaniserade land. Omställningsprocessen har varit lika snabb som svår.

Det gamla bondesamhället hade trots materiella brister många positiva sidor. Där finns inte bara en omedelbar kontakt med djur och natur, årstidernas

växlingar och dygnets rytm utan också en arbetsgemenskap inom familjen, som gått förlorad då ofta båda makarna arbetar långt från hemmet.

Allt det levande på landet ersätts i staden med ständigt nya, döda ting. Barnen blir främlingar i sin egen omgivning, trängda i farlig trafik. Skolorna är stora anstalter, leken hård och organiserad. De gamla skils från sina anhöriga.

De nya sociala värden som den konstruerade stadsmiljön i rätt utformning borde kunna bjuda som ersättning saknas i alltför hög grad. Delvis beror det väl på att bebyggelsen är ny — inte hunnit stadga sig och bli vuxen. Men alltför ofta saknas förutsättningarna för en harmonisk uppväxt. Många nya stadsdelar lär inte hinna ur puberteten innan de är uttjänta och nerslitna och kan i varje fall aldrig mogna och åldras till ett rikare liv. Och de har inte ens ungdomens friskhet utan är från födseln vanartiga."

dik. Många krafter behövs till detta och ett allvarligt arbete.

Justitierådet Walin tycks inte se på detta sätt. Hans väg förefaller av ifrågasvarande anmälan att döma vara den defensiva krigsföringen till naturens försvaret. Men hans framställningssätt står i en atmosfär av snärt och stick som inte lockar till en annars välkommen diskussion.

E. L.

Kultur och sånt

Ragnar Oldberg — en gång redaktör för den nu nedlagda kulturtidskriften *Perspektiv* — har nyligen, i samarbete med Mem (Mats Erik Molander) gett ut en bok som de kallat "Kultur och sånt" (LTs förlag, pris 18 kr).

Boken består av s.k. memrikar, som varit införda i *Perspektiv* under årens lopp, och till varje teckning finns en käserande kommentar, som speglar sammanhanget till teckningen.

I boken kan man finna flera intressanta problem ventilerade; det är som om man återigen får uppleva *Perspektiv*, och dess ledare som en gång betecknades som "de mest pepprade i svensk press just nu".

Har vi råd med natur? Heter en artikel, vars bakgrund var ett betänkande som 1960 års naturvårdsutredning hade överlämnat och som blev ganska illa medfaret i remisskvarten. *Perspektiv* ville informera sina läsare — varav de flesta var stadsbor — om att förslaget innebar en orättvisa mot lantmännen. Så här lät det i en passus: "De sakkunniga finner det tydligen fullt anständigt att en stor del av kostnaderna för vårt fritidsfirande i naturen skall övervältras på en bestämd samhällsgrupp, på dem som stannat kvar på landet. Min harm var ljungande, men inte nog för att skänka den upplysning som endast sakkunskap ger. Den som upplyste mitt förstånd var en yngre kamrat i Böndernas Hus, Uno Larsson, numera rektor för Lantbruksförbundets Korrespondensskola. Han hade inte bara satt sig in i naturvårdsdiskussionen under ett par års

tjänst hos Samfundet för Hembygdsvård utan hade därtill skrivit en studieplan till lektor Lorentz Bolins bok *Ekonomi och skönhet i landskapet*."

I samma artikel får vi också reda på hur mycket före sin tid Bolin var vad gäller biocidproblemen: "Lorentz Bolin, Samfundets mångåriga medarbetare, skrev ofta om naturvård i *Perspektiv*. I aprilnumret 1953 varnade han under rubriken *Buskdöden* för besprutning av buskar och träd. Här var han verkligen framsynt — tio år senare skulle Rachel Carson slå världslarm med sin bok *Tyst vår*, som ju också påvisade hur sprutvätskornas gift dödar fåglar och vilt.

Till en jordfördärvare, heter det på ett annat ställe: "Rubriken har hämtats från en Karlfeldt-strof i en dikt med titeln Till en jordfördärvare: Men den som hejdar växtens fart / och lägger jord igen / begår en synd av grövre art / än den som dräper män.

Helt fejt förtegs Karlfeldts namn även på de eljest så talföra Apropåerna. Vad som påbjöd denna försiktighet var att angreppet riktades mot den *Perspektiv* jämförelsevis närstående Lantbrukshögskolan, vars jordförvärv — ytterst till jordbrukets fromma, naturligtvis — till förfång för en enskild lantbrukare i min hemsocken utanför Uppsala framställdes som anstötligt. Att allmänt väl går före enskilt väl var en princip som inte tycktes mig tillämplig i detta fall. Själva utsjungningen följdes av ett resonemang enligt vilket en levande bygd kan skapas blott av på orten arbetande och levande människor."

UGON SOM INTE SER . . . (forts. från sid. 13.)
ter sig detta som en självklarhet. Det gäller bara att ur landskapsvårdande synpunkter påverka och lägga tillrätta, ibland att avråda eller i möjligaste mån förhindra.

Det blir då angeläget att bl.a. söka nå fram till klara begrepp om landskapsbildernas värden, att analysera och att bygga upp en möjligast fast meto-

Med en ledare som hette Stenkastning från glashus gjorde Perspektiv ett första försök att precisera en ståndpunkt inför hembygdsdiktningen. I sin bok har Oldberg tagit upp ledaren och skriver: "Att det skulle finnas reservationer för den sympati tidskriften kände för hembygdsrörelsen, det hade nog ingen kunnat tro, men nu stod det faktiskt så här i ledarens första stycke: 'Med hembygdsrörelsen har bonderörelsen och därmed denna tidskrift mycket gemensamt. Men det finns gränser — låt oss resonera om dem!' Anledningen till att frågan togs upp var att den 1944 avlidne upplandsbarden Olof Thunman hade ägnats ett patriotiskt eftermäle, i jämförelse varmed Perspektivs ståndpunkt tedde sig hart när modernistvänlig: Vår kultur har behov både av provinsiellt förankrad litteratur i traditionell form och av mera exklusivt formsökande dikt; så trångt är det inte på vår hemmaparnass att inte traditionister och modernister kan rymmas där utan att knuffa ner varann."

I samma artikel heter det vidare: "Perspektiv blev den s.k. nyprovinsialismens huvudorgan, men rörelsen grodde inte här utan i den unglitterära tidskriften Upptakt, där Lars Bäckström hade noterat avkroksberättelsens renässans i svensk litteratur. Det var verkligen gott om tecken på en sådan förnyelse. Perspektiv anknöt till tidigare resonemang om att den goda folklivsberättelsen har

universell syftning och inte är trångt nationell utan tvärtom allmängiltig."

Oldberg skriver också att Perspektivledaren knöt samman nyprovinsialismen med andra tidstendenser, såsom protesterna mot en hänsynslöst profitinriktad exploatering av jord och vattenkraft. Det ideologiska föreningsbandet sades bestå i vördnaden för skapelsen (för livet, för individen).

I maj 1963 beslöt riksdagen att säga ja till ett avtal som innebar att Skansen skulle skiljas från Nordiska museet. Med anledning av detta skrev Perspektiv en uppmärksamman ledare, där han uttryckte smärta över att Skansen — skaparen Artur Hazelius' enhetsverk — genom detta beslut skulle splittras. Till artikeln, liksom en gång till ledaren, finns en memrik som föreställer en uniformerad Skansen-man som säger "Kulturen? . . . Är det inte den som skall sitta i den tomma buren bortom berguven".

Vi ska avsluta presentationen av denna bok med ännu ett smakprov. Det är ett bidrag som Bengt Nerman skrev till Perspektiv för ganska många år sen, och som nu Oldberg tar upp på nytt: "För att så många som möjligt skall nå den standard att de kan fara och se på något av de vattenfall, som förskönar vissa av landets provinser, måste produktionen ökas; produktionen ökas säkrast genom en rationell utbyggnad av elkraftsnätet, men att utbygga elkraftsnätet är ett ofelbart sätt att utplåna sköna vattenfall." M. N.

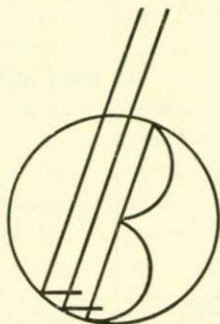
Samfundet för Hembygdsvård avhåller sin **RIKSSTÄMMA** söndagen den 7 maj 1967 kl. 15.00 på Byggnadsföreningen, Norrlandsgatan 11, Stockholm.

FÖRTROENDERÅDET (ombud för hembygdsförbund och distrikt) sammanträder samma dag kl. 13.00 på Byggnadsföreningen.

 SOM EN HYLLNING TILL HAR SAMFUNDET FÖR HEMBYGDSVÅRDS HEMBYGDSFOND FÅTT MOTTAGA EN GÅVA FRÅN	 TILL HUGFÅSTANDET AV MINNET AV HAR TILL SAMFUNDET FÖR HEMBYGDSVÅRDS HEMBYGDSFOND ÖVERLÄMNATS EN GÅVA FRÅN
--	--

Vid lyckönskan och kondoleans

glöm ej Hembygdsfonden — För aktiv vård av svensk bygd och natur — med ett bidrag. Insätt beloppet på postgiro 90 06 89, Samfundet för Hembygdsvård, Stockholm, med angivande av givare och mottagare eller ring till Samfundet (tel. 11 94 24, 11 94 44) och insätt senare beloppet på postgiro 90 06 89.

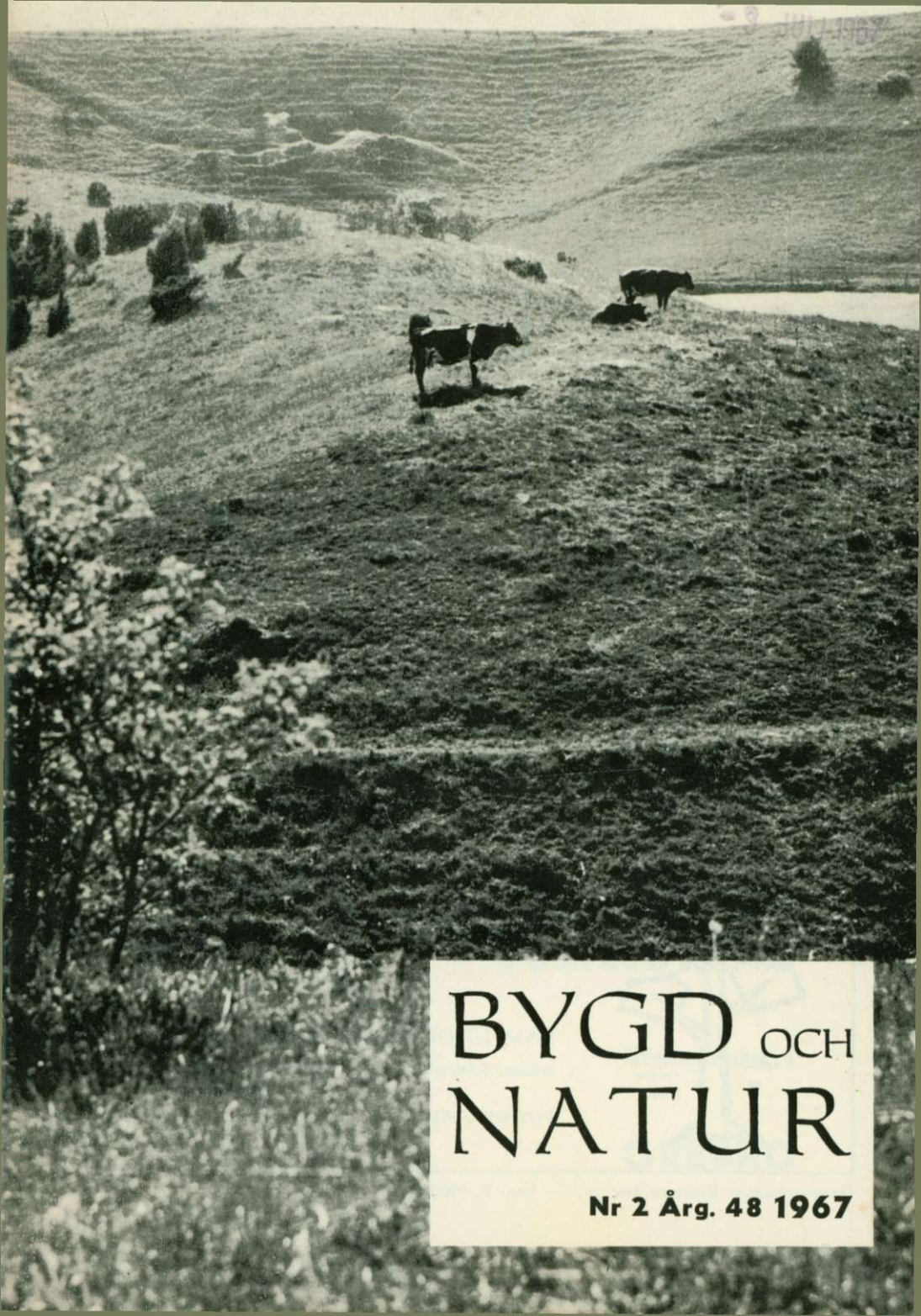

Landby & Lundgrens Boktryckeri *Malmö tel. 040-212 08 · 232 50*

Med kundkrets över hela landet

när det gäller krävande tryck

i färg och svart

BYGD OCH NATUR

Nr 2 Årg. 48 1967

Bygd och Natur

tidskrift för hembygdsvård

Red. och ansvarig utgivare: John Nihlén

Redaktionssekr.: Nils Nihlén

Prenumerationspris kr 15:— pr år

Bygd och Natur utges av

Samfundet för Hembygdsvård

Riksförbund för bygdekultur

och landskapsvård

Mäster Samuelsgatan 3, Stockholm C

Tel. 119424, 119444, 119455

Postgiro 8136 — Bankgiro 56-4618

Ordf.: Landshövding Ragnar Lassinantti

V. ordf.: Riksdagsman Ivan Svanström

Sekr.: Redaktör Nils Nihlén

Styrelsens verkställande ledamot:

Fil. dr John Nihlén

Byggnadskultur

Råd och anvisningar i byggnadsfrågor

Byggnadskurser anordnas

Väg- och landskapsvård

Planeringar i samband med väg- och

vattenbyggen samt nybebyggelse

Rådgivning och upplysningsverksamhet

Studieavdelning

Anordnar föredrag, kurser o. utställningar

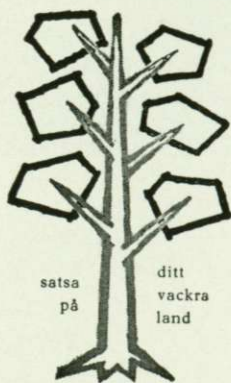
Råd och upplysningar vid uppläggning

av hembygdsstudier

Medlemmar erhåller Bygd och Natur gratis

Glöm ej

HEMBYGDSINSAMLINGEN 3 x 3

3 x 3 = 3 kronor årligen under tre år
1965—1967

SAMFUNDET FÖR HEMBYGDSVÅRD

Mäster Samuelsgatan 3, Stockholm C

POSTGIRO 90 06 89

Omslagsbilden: Brösarps backar. — Foto B. Nihlén.

Harry Martinson

Naturen i urbaniseringens tid

Harry Martinson har i sina böcker ofta givit oss del av sin syn på naturen — en av de djupa inspirationskällorna till hans diktning — men också varnat för att låta tekniken och urbaniseringen döda nyanserna i naturens värld. Det har varit temat för de flesta av de anföranden han under åren hållit hos Samfundet för Hembygdsvård och de bidrag han publicerat i dess tidskrift Bygd och Natur. Om detta handlade också hans högtidstal på Börssalen i samband med Samfundets jubileum. Några grundtankar i talet med åtföljande kommentarer lämnas här:

Vi måste vara aktsamma om vårt landskap och inte för den höga profitens skull exploatera det så hårt att omätbara värden förintas. Går vi fram för hårt kan skönheten försvinna och människan mista sin trivsel, trots allt hon vunnit materiellt.

Man börjar se resultatet av tätbygdens växt och teknikens hjul runt omkring städerna. Städernas folk suger sin omgivning på dess näring och skönhet, själva daggen försvinner. Ingenting lever av ingenting och allt sätter spår — det hjälper inte att vädja eller förbjuda, man måste avleda.

Man måste också se till att vårda de små oaser av sällsynt skönhet som naturen ger dem som har ögon att se med, spröt att känna med. Låt mig nämna bara en sådan oas: skogsgläntan. Det är en del av skogsvärlden utan mening för skogsekonomen, men där finns gömda skönhetssyner, som kan vederkvicka och glädja oss människor, som är på flykt undan den stora staden. Vi har ännu inte hunnit upptäcka tillnärmelsevis allt, vi har inte hunnit med vad som redan är.

När det gäller naturen skulle vi gå längre och längre in i en hemmastaddhetens tid, en tid av fördjupning, då det förtroliga igenkännandet

Harry Martinson. — Foto Pressens Bild AB.

ute på ängen blir ett livsvärde, ett lyckovärde, en tankeeggare för allt flera. Var säker på att allt flera kommer att kräva, att få leva, veta och vara.

En omotiverad trädglänta med ljus spelande över marken, med en klick trollsmör på en stubbe, med solstrålarnas spel på morgonens spindeltrådar.

— Vår syn på naturen är en kultursyn, en sociologiskt betingad och levande syn och den dag vi med detta ger tingen har en följdriktighets ande. Vi känner i skogen örtens botaniska verklighet, kanske också dess bikemiska innehåll, men likafullt är vi i stånd att då och då se dess mysteriösa livsdagg. Därmed ger vi den kultursynens hela innehåll. Vad den köttsliga natursynen ger oss är ofta enformighet, uniformering. Det rationella, drivet för långt i naturens värld, kan lätt bli nyttans fiende. Det vi berövar naturen i detaljernas mångfald och människosynens upplevelse kan bli till förlust, omöjlig att ersätta. Naturen är synsekunden för mig och för oss alla, ett glitterband och ett tonband som vi håller upp för varandra, jämförande och med hopp om igenkännande.

Det traditionella landskapet, det som är stilmall, om vilket det heter "det har rymd över sig", det landskapet bildar egentligen aldrig vårt liv. Men de sammanvävda synsmönstren, dess ändlösa spel och rikedom på former — det är vårt varas brokiga dag.

Kanske kan människan inte uppfostra sig själv i vår tid att finna denna varsamma stil, att umgås riktigt med naturen. De statliga myndigheterna kan aldrig ge människan åter hennes rätta syn eller förkovra den. Det behövs andra krafter, fria och skapande människokrafter, som skall sprida kunskapen om naturen, föra in henne varsamt i skogen och gläntan och uppleva undret över allt förnuft.

En tröst är dock att många människoverk, som från början syntes oss fula, till sist kan växa in i naturen och bli nästan ett med den — så som stigarna, gärdesgårdarna, bruken gjort det en gång. Så gjorde också Göta kanal och andra kanaler, som en gång trängde sig på och störde. Nu är de ett med landskapet, en del av landskapet. Kanske några av våra nya byggen kan göra detsamma; man kan redan se det i de nya bilvägarna som spränger fram i landskapet.

En klen tröst är detta, där skönhetens väsen är på flykt. Det enda man kan hoppas är att mänskligheten en gång skall bli frigjord från exploaterer, materiellt förespeglande hypnotisörer, och gå in i den andra enkelheten och därmed in i den första verkliga kulturen. Allt som hittills funnits har till sin övervägande del varit hycklande kulturer, orättvisa och lögnaktiga.

Så långt Harry Martinson. Och här några reflexioner:

Harry Martinsons natursyn

Att kalla Harry Martinson enbart naturdiktare är kanske inte rätt, men onekligen har naturen varit en av de viktigaste inspirationskällorna i många av hans böcker. Han har också ofta framträtt i den offentliga debatten med sin speciella natursyn (eller snarare kanske kultursyn).

Det är en hel filosofi om människan och naturen som Martinson har utvecklat; en filosofi där han sätter det mänskligas rätt och helighet (vari hans hembygdskärlek och naturkärlek ingår som speglingar bland andra) mot det som han kallar "den starkt distributionsmässiga civilisationen", dvs teknokratins maskincivilisation. "Där ingen lugn tanke uppstår, där uppstår inte heller någon mänsklighet. Där ingen estetik lever utformas inte heller någon nyanserad mening om människovärdet.", låter han en kinesisk mästare säga i diktsamlingen *Passad*. Det är estetismen som han sätter mot det kvasisociala. Hans tankar har ganska mycket gemensamt med taoismen i det gamla Kina, det var en filosofisk riktning som gjorde uppror mot mandarinernas sakliga, statsvärnande konfucianism och istället krävde ett återvändande till landsbygden och naturligheten.

Tillsammans med denna natursyn på ett högre plan, har Martinson drivit en mycket fin linje som ren naturskildrare, han har verkligen upplevt naturen och kan som ingen annan måla sina upplevelser i ord: "I lång och daldrik sluttning ner mot insjön utbreder sig en vidsträckt hagmark som här och där övergår i öppna ängar och små slutna lundar. När solen lyser i den vandrar ljuset och trädens skuggor vinkar i gräset. Hängbjörkarnas kronor ger nätlika skuggor och de vindkänsliga asparna, som skälver med alla sina löv för den minsta käre, kastar rastlösa lövsvärmsskuggor som dallrar i takt med solglittringen på insjön. Hela landskapet rör sig genom sitt ljus, gungar, vinkar eller glittrar med många olika hastigheter i skiftningarna alltefter hur känsligt vatten och växtlighet lyder den flyktiga vinden." (Ur *Utsikt från en grästuva*.)

En stor detaljrikedom; alla hans sinnen står öppna – sensibelt registrerande. Samtidigt eftertanken och visionen om hur livet borde gestalta sig. Men, säger Martinson, det handlar innerst inne alltid om människorna: "Har man en gång börjat att se landskapet i enlighet med dess ljusrörelse, så dröjer det inte länge, förrän man är helt förlorad i ljusets situationer. Ofta händer det då att man gripes av rädsla inför outtröttligheten i allt och den högspända, ormligt glidande rastlöshetens öde. Det finns dagar då man hypnotiseras av detta dubbelspel av sol och vind. Då man måste blunda och begränsa sig. Då är det tid för människa att tala vid människa om det mänskliga. Ty för människorna handlar all-

Valje bokskog i Blekinge. – Foto Håsonbild.

ting om människorna. Det handlar alls inte djupast om blommorna eller om Gud. Det handlar alls inte djupast om havet, om idealet självt eller om drömmen själv. Nej, innerst alltid om människorna”.

För Martinson är naturen källan till all dikt: ”Den gröna och vida naturen är bakgrunden för all dikt, den är den djupa fonden. Och dess källor vandrar med oss, oberoende av tid och tider. Vi ha bara att lyssna. Skimret ligger i din vilja och i din vilja till syn, ja, på sinnenas väg kan du gå ända till sprängningens gränsländer, ända till hallucinationernas grindar. Men så långt behöver du inte.” (Ur Svärmare och harkrank.) Men det är alltså ingen ensidig naturromantiker som talar, det är humanisten och det märks tydligt när han i samma bok säger: ”Alltid skall du väl till nöd kunna falla tillbaka på naturens gröna riken. I bladgröna och safter börjar alltid på nytt ett liv. Men alltid är det mänskligas indrömda röst med även i den vildaste skog. Allt vad du ser, allt vad du hör har blivit färgat av vox humana, annars såge du ingenting och hörde du ingenting.”

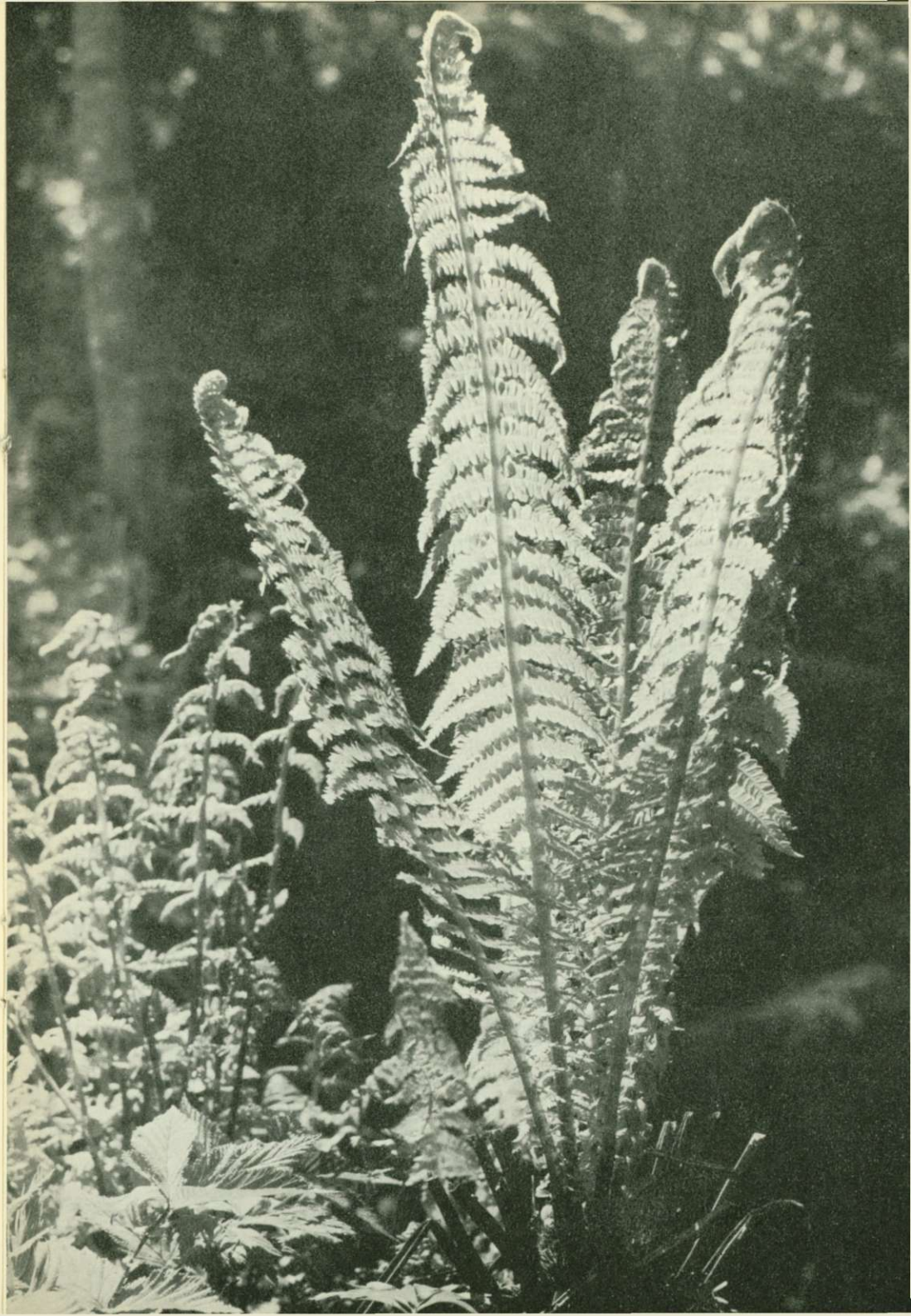
Det är denna harmoni mellan människa och natur som maskincivilisationen, när den får verka utan broms, så lätt kan slå i spillror. I Verklighet till döds skriver han: ”Vår fiende står att söka överallt där maskincivilisationen hetsar livet, kramar livet, mekaniserar livet. Man har sagt att vi kämpar här mot asiatiskt barbari. Idiotprat. Vi kämpar mot en hänsynslös kampcivilisation, som värre och grymmare än vad den förr gjorde från väster, nu rycker in ock från öster . . . Ny verklighet tvånginföres överallt, en verklighet till döds för var och en som vågade tala om eftertanke.”

På grund av Harry Martinsons ”ideologi” har han ofta aktivt ingripit i rena naturskyddsfrågor, det är en naturlig följd av hans sätt att se på livsproblemen. När Samfundet för några år sen anordnade ett möte i Bellmansrummen i Gamla stan, uppträdde Martinson som huvudtalare. Han talade under måttet: ”När var insjö var en källa”. Han deltog även aktivt i den aktion som då igångsattes.

En annan gång uttalade han sig om hedarna i östra Skåne och liknade dem vid ett stelnat hav. Hans ord och bildspråk påverkade opinionen och gjorde att många fick upp ögonen för de rent estetiska värdena i detta säregna landskap.

Den här artikeln skulle egentligen ha handlat om Harry Martinsons natursyn, men som vi sett kan man inte lösgöra hans rena naturskildringar ur det stora hela som är summan av hans tankar och idéer. Det är därför mer adekvat att tala om hans kultursyn, och det är det vi i största korthet har försökt göra.

M. N.

Samfundet för Hembygdsvårds 50-årsjubileum på Skansen den 28 maj 1966

Det är en stor glädje för mig att till Samfundet för Hembygdsvård framföra samhällets lyckönskningar på Samfundets 50-årsjubileum. Det samhälle, vars talan jag för, har med rätta betecknats som ett föränderlighetens samhälle. Teknik och vetenskap har lagt grunden för ett framåt-skridande, som förändrar villkoren för den mänskliga samlevnaden nära nog dag för dag. Vi har fått vara med om en våldsam strukturförvandling. Nya industrier har uppstått, medan traditionsrika näringsgrenar krympt eller försvunnit. I förvandlingens spår har följt en befolkningsomflyttning, som innebär mera långtgående verkningar än den väldiga emigrationsströmmen. Vad vi upplevat har icke undgått att sätta spår i våra sinnen. Motstridiga tendenser kämpar om herraväldet över nutids-människans själ. I denna utveckling har de stora folkrörelserna spelat rollen av pådrivare. De har varit bärare av idéer och visioner, som röjt väg för utvecklingen.

Men folkrörelserna har samtidigt gjort en väsentlig insats för att skapa stabilitet. När den gamla gemenskapen bröts ner, blev organisationerna en ersättning. Folkväckelserna och nykterhetsrörelsen är exempel på hur organisationerna har kunnat skänka den gemenskapens trygghet som den har som grund, som vetenskap att man tillsammans med andra kämpar för gemensamma mål.

Det samfund, som i dag firar sitt 50-årsjubileum, är en av dessa folkrörelser. För dem som arbetat inom denna rörelse, har det tätt sig som en naturlig uppgift att under den väldiga omdaningsprocessen söka rädda från förintelse det som man ansett vara väsentliga värden. Arbetet

Gudhems klosterruin. — Foto Håsonbild.

har inte präglats av en vemodig längtan tillbaka till förgångna tider. Man har inte sökt förstora den tendens, som vi alla har, att bara minnas det glada, det ljusa, det fördelaktiga. Hembygdsrörelsen har förvisso tagit fasta på de sidorna, men har inte heller dragit sig för att skildra fattigdomen, nöden, slitet och släpet.

Tillbakablicken har icke skett för att hejda en pågående utveckling utan för att göra det möjligt för oss att mitt i allt virrvarret av motstridiga känslor, intryck och informationer hitta oss själva. Svante Foerster har i sin roman "Klasskämpen" sagt många fräna ord om hur vi från landsorten inflyttade förstör denna underbara del av Sverige, som Stockholm och Stockholms skärgård utgör. Han har i samma roman sagt en mycket skarpsinnig sak om de problem, som jag här har snuddat vid:

"Ty för den historielöse upphör sakligheten att fungera; för honom blir den en dryg eller briljant schematik.

I denna stadsdel följer oss, överallt, ett förflutet, och det förflutna moraliserar inte över våra handlingar. Men det fördjupar däremot den identitet som vi manifesterar i våra handlingar."

När Skansens grundare Hazelius och folkbildaren Karl-Erik Forsslund tog upp kampen för att rädda omistliga kulturvärden, gav de oss samtidigt ledtrådar för vår orientering i vår nutida gärning. Samma idéer har burit upp det arbete, som Samfundet för Hembygdsvård har utträttat under sin 50-åriga tillvaro. Man kan som motto för verksamheten sätta "Tradition och aktuellt kulturskapande". Man har inte sett tekniken och kulturen som fiender utan sökt skapa en enhet av dessa båda begrepp.

Ordet hembygd rymmer så mycket: Hem, släkt, vänner, arbete, natur, tradition. Den är en knippa band, som förlängs eller klipps av för många av oss i omflyttningarnas tidevarv.

Det vackraste och alltså mycket aktuella som sagts om hembygden har sagts av den finländske lyrikern Eino Leino (1878–1926).

"Hembygden är inte endast en plats, ett landskap eller en vacker utsikt. Den är inte en by, en kulle eller sjöarnas stränder.

Den är samtidigt en del av *djupet* i oss själva.

Den är en bestämmande faktor för en väsentlig del av vår andliga egenart. Vi får aldrig så kraftiga impulser om naturen som där, i våra tidigaste morgonstunder, aftnar och dagar. Och även sedan vi lämnat vår hembygd och slagit läger fjärran i stora världen, så utövar hembygden på oss sin egen mystiska påverkan.

Ingenstans sken solen så vackert som i vår barndomsbygd, där månens sken var blekare än någon annanstans, och där gräset grodde saftigare, kölden sprakade kraftigare, bjällran klingade intensivare och himlavalvet lyste blåare än någon annanstans. Varför upplever vi inte dessa

Restaurerad gammal bebyggelse i Wadköping i Örebro.
Foto Håsonbild.

fenomen längre? Varför? Därför att vi då var som färsk tjära, som ett oskrivet papper, som sög upp allt och som därefter satt sina spår med en okänd kraft, på ett försvinnande men ändå outplånligt sätt.

Människan förstår i allmänhet naturen endast genom hembygdens prisma. Hennes uppfattning om naturen har till stor del utformats av födelsebygden, av kusten eller inlandet, av höglandet eller dalgångarna, av forsarnas brus eller slättens luftiga vidsträckthet.

Hembygden är den måttstock med vilken vi värdesätter naturen på andra håll omkring oss.

Och det gäller även vår bedömning av människorna.

Till hembygden hör i första hand far och mor.

Till hembygden hör våra bröder och våra systrar, hela hembygdens folk hör dit, alla dess fäder och mödrar, systrar och bröder, de nu levande och de för länge sedan svunna släkterna, de från gråaste forntid med sina sysslor, seder, livsinställning och utkomstmöjligheter.

Alla har de på något vis utformat vårt väsen och vår världsåskådning.

Genom att hedra hembygden hedrar vi vår egen far och mor. Genom att älska hembygden älskar människan sin skapelses Gud. Genom att utforska hembygden utforskar människan sitt eget väsens ursprung.

Men detta får inte betyda, att man blint skall beundra sin egen hembygd på bekostnad av andras. Men en varm fosterlandskärlek är möjlig endast med en levande och varm hembygdskärlek som grundval."

Vi vill känna, att vår gamla hembygd inte förfaller, att traditioner hålls levande. Det är ett gemensamt intresse för dem som bor kvar, för dem som flyttat och för dem som söker rekreation. Det är en uppgift för hembygdsrörelsen. Men även i de växande orterna har rörelsen en stor uppgift att fylla. Här förändras miljön kraftigt, kanske brutalt. De nya invånarna skall ges en ersättning för vad de förlorat. Våra barns hembygd skall skapas. Kunskap om den nya hemortens historia, tradition och kulturella värden är den bästa grogrunden för nya rötter, för samhörighet och trivsel. Jag tror, att hembygdsrörelsen här får ett nytt och stort arbetsfält — att sprida information och kunskap om våra nuvarande hemorters traditioner och utveckling.

Detta framtidsperspektiv ligger helt i linje med de stora och betydelsefulla insatser Samfundet för Hembygdsvård har gjort för att bevara våra kulturminnen och även låta dessa våra traditioner leva kvar i det moderna samhället.

Det ligger också helt i linje med dessa bärande idéer för verksamheten att knyta an till det starkt växande intresset för landskapsvården som bl.a. tagit sig uttryck i tillkomsten av naturvårdslagen. Den avser inte att förhindra industrialiseringsprocessen, men den avser att möjliggöra för människorna att ta naturen i sin tjänst så att naturen även i fortsättningen kan ge oss de rofyllda och högstämde upplevelser, som utgör så avgörande del av vår fostran till fullödiga människor.

Utvecklingen kommer att göra hembygdsrörelsen ännu betydelsefullare i framtiden än den varit och i förhoppning om att Samfundet liksom hittills skall framgångsrikt lösa sina uppgifter framför jag än en gång samhällets lyckönskan.

Torpkurs med juridik

Lördagen den 11 februari anordnade Samfundet tillsammans med Stockholms SLS-distrikt en fortsättning på "Torpkursen" som ägde rum i nov. 1966. Även denna gång samlades deltagarna i Nordiska museets föreläsningssal, denna gång för att få diverse juridiska och tekniska problem belysta.

Föreläsningdagen inleddes av konsulent Nils Österberg i SLS, som under titeln "Fritidslivet — ett problem för landskaps- och naturvården" tog upp problemen med förslitningen av naturen och nedskräpningen. Mot slutet av 70-talet kommer Stor-Stockholm att sträcka sig mellan Uppsala i norr och Södertälje eller ännu längre söderut och över tre miljoner människor att bo inom området. Vad detta innebär av förslitning, resvägar till naturområden, kostnader för att upprätta och vidmakthålla fritidsområden och inte minst nedskräpning — om inte en genomtänkt och klok propaganda och uppfostran sätts in i tid, belystes med bilder och siffror vilka talade ett skrämmande men tydligt språk.

För dagens andra föreläsning stod red. Christina Löfvenmark från Samfundet, som kåserade om kryddgården, vilken nu åter börjar bli populär speciellt bland fritidstorpä. Många av våra vanligaste kryddörter användes redan

på romartiden och kom till vårt land med munkarna, som odlade dem inte minst som medicinalväxter i sina klosterträdgårdar. Numera används endast få inom medicinen, men redaktör Löfvenmark gav istället tips på hur man kan piffa upp vanlig husmanskost med hjälp av kryddor från den egna odlingen.

Efter lunch redogjorde agronom Helge Arvidsson för deklarationen av sommarhus och jordbruksfastigheter, förklarade vilka avdrag som får göras och vilka formulär som skall användas, allt medan kursdeltagarna antecknade och fyllde i de olika kolumnerna. Många olika frågor fick man också svar på vid den efterföljande diskussionen, så inte bör i varje fall kursdeltagarna ha haft några svårigheter att deklarera sina sommartorp i år.

Som siste föreläsare kom advokat Rolf Moberg, som redogjorde för allemansrätten — ett problemkomplex som inte är det enklaste att bena upp. Här fick man dock veta bland annat att man inte har rätt att snedda över annans tomt, om någon vid tillfället bor på platsen. Inte heller får man ta vatten ur annans brunn utan tillstånd — även om brunnen råkar ligga utanför staketet eller parkera sin bil på oinhägnad tomt. Bara för att det inte finns ett sta-

Det gamla torpet utgör ofta en idyllisk semesterbostad.

ket behöver det inte betyda att det är "fri" mark, påpekade advokat Moberg, som också gav rådet att man bör fråga när man är tveksam. Även servitutsfrågor och arrendeproblem, köpekontrakt och överlåtelsehandlingar hann advokat Moberg ta upp före dagens sista frågestund, vilken blev mycket livlig och animerad.

Då kursen väckt mycket stort intresse planeras nu en liknande för sommarhusägare på Gotland. Denna kurs kommer att gå på kvällstid i Visby strax ef-

ter midsommar under ledning av Samfundet och Gotlands Hembygdsförbund. Om intresse finns kan Samfundet även tänka sig att ordna motsvarande kurser i t.ex. Skåne och på Västkusten och vi ber intresserade hembygdsföreningar eller andra medlemmar att meddela Samfundet om de önskar anordna "torpkurser" på sina orter. Den första delen av torpkursen "Nya hem i gamla gårdar" finns recenserad i BoN nr 1/67 sid. 22.

C. L.

Program

för Samfundet för Hembygdsvårds sommarmöte
i Örebro den 4–6 augusti 1967
på inbjudan av Örebro läns Hembygdsförbund

Mötesledare: Antikvarie Birgit Laquist och redaktör Nils Nihlén.
Mötesbyrå: Turistbyrån, Storgatan 1, Örebro.
Inkvartering: förmedlas genom Turistbyrån, Örebro
(se särskilt anmälningskort).

Fredagen den 4 augusti

Kl. 10.00

Mötet öppnas på Rikssalen i Örebro slott av landshövding Valter Åman, ordförande i länets hembygdsförbund, och fil. dr John Nihlén, Samfundet för Hembygdsvård.

Högtidstal av författaren, fil. dr Erik Hjalmar Linder över ämnet "Hjalmar Bergman och Wadköping".

Orientering om programmet. Landshövding Åman visar Örebro slott.

Kl. 12.00

Lunch på Restaurang Stortorget.

Kl. 13.30

Örebro läns museum visas under ledning av antikvarie Birgit Laquist.

Kl. 15.00.

Strövtåg i slottsparken — en "fri" timme (kaffepaus).

Kl. 16.00

Samling vid kulturreseptatet Wadköping, en stad för konstnärer och hantverkare. Demonstration och diskussion.

Kl. 19.00

Middag på Stora Hotellet på inbjudan av Örebro läns landsting och Örebro stad.

Lördagen den 5 augusti

Kl. 09.00

Avfärd med bussar från Turistbyrån till Mosås kyrka, som demonstreras av kyrkoherde Daniel Harbe. Besök (och diskussion) vid det stora grustaget vid Mosås.

Kl. 11.00

Avfärd till Viby ("Sydberg") och Vibysjön över Botåsen — med sitt märkliga, nyligen restaurerade gravfält från brons- och järnåldern.

Kl. 13.00

Med buss till Fjugesta. Lunch på Fjugesta Hotell.

Kl. 14.30

Avfärd till Riseberga kloster, som demonstreras av professor Erik Lundberg. Besök vid de arbeten med *markvård*, som utförts under ledning av landsantikvarien.

Kl. 16.00

Avfärd över Lekhyttan till Garphyttans nationalpark, som demonstreras.

Kl. 18.00

Återkomst till Örebro.

Kl. 19.00

Middag på Frimurarrestaurangen.

Söndagen den 6 augusti

Kl. 09.00

Avfärd i bussar från Turistbyrån till *Nora* över Eker, Kil och Pershyttan (medeltida kyrka).

Kl. 11.00

Länsarkitekt Göran Jonsson talar över ämnet "En fredningsplan för Bergslagen". Färgbilder och kartor.
Lokal: Stadshotellet i Nora.

Kl. 12.00

Lunch på Stadshotellet i Nora.

Kl. 13.30

Avfärd förbi Born och Norasjön till *Siggebohyttan*, som demonstreras av bruksdisponent Nils Danielson.

Kl. 15.00

Avfärd med buss mot Lindesberg.

Kl. 16.00

Ankomst till Lindesberg. Besök i museet som är inrett i en av stadens gamla gårdar.

Kl. 17.00

Avfärd med bussar från Lindesberg.

Kl. 18.00

Ankomst till Örebro.

Kl. 19.00

Middag på Strömparterren vid slottet.

KOSTNADER

Mötesavgift (som erlägges sedan anmälan bekräftats av Samfundet) kr. 35:—.

Fredagen den 4 augusti

Lunch kr. 16:—.

Lördagen den 5 augusti

Bussresa inkl. lunch kr. 24:—.

Middag kr. 25:—.

Söndagen den 6 augusti

Bussresa inkl. lunch kr. 24:—.

Middag kr. 25:—.

RUMSBESTÄLLNINGAR

mottages av Turistbyrån, Storgatan 1, Örebro, dit bifogade beställningskort skall sändas.

RESERABATT

SJ lämnar 25 % rabatt på tur- och returbiljetter. Blanketter beställes på bifogade anmälningskort.

Rätt till ändringar i programmet förbehålles.

 SOM EN HYLLNING TILL HAR SAMFUNDET FÖR HEMBYGDSVÅRDS HEMBYGDSFOND FÅTT MOTTAGA EN GÅVA FRÅN	 TILL HUGFÄSTANDET AV MINNET AV HAR TILL SAMFUNDET FÖR HEMBYGDSVÅRDS HEMBYGDSFOND ÖVERLÄMNATS EN GÅVA FRÅN
---	---

Vid lyckönskan och kondoleans

glöm ej Hembygdsfonden — För aktiv vård av svensk bygd och natur — med ett bidrag. Insätt beloppet på postgiro 90 06 89, Samfundet för Hembygdsvård, Stockholm, med angivande av givare och mottagare eller ring till Samfundet (tel. 11 94 24, 11 94 44) och insätt senare beloppet på postgiro 90 06 89.

ett levande landskap

En ekonomisk skogsskötsel förenar sig med god naturvård genom effektiv planläggning och konsekvent genomförd skogsvård. Därigenom når skogsägaren bästa möjliga ekonomiska utbyte och bevarar ett levande landskap.

**HAND I HAND:
SKOGSBRUK OCH NATURVÅRD**

SÖDRA SVERIGES SKOGSÄGARES FÖRBUND

BYGD OCH
NATUR

Nr 4 Årg. 48 1967

Bygd och Natur

tidskrift för hembygdsvård

Red. och ansvarig utgivare: John Nihlén

Redaktionssekr.: Nils Nihlén

Prenumerationspris kr 15:— pr år

Bygd och Natur utges av
Samfundet för Hembygdsvård
Riksförbund för bygdekultur
och landskapsvård

Mäster Samuelsgatan 3, Stockholm C

Tel. 119424, 119444, 119455

Postgiro 8136 — Bankgiro 56-4618

Skånebyrån

Fjelievägen 17, Lund

Tel. 046-141863

Ordf.: Landshövding Ragnar Lassinantti

V. ordf.: Riksdagsman Ivan Svanström

Sekr.: Redaktör Nils Nihlén

Styrelsens verkställande ledamot:

Fil. dr John Nihlén

Byggnadskultur

Råd och anvisningar i byggnadsfrågor

Byggnadskurser anordnas

Väg- och landskapsvård

Planeringar i samband med väg- och

vattenbyggen samt nybebyggelse

Rådgivning och upplysningsverksamhet

Studieavdelning

Anordnar föredrag, kurser o. utställningar

Råd och upplysningar vid uppläggning

av hembygdsstudier

Medlemmar erhåller Bygd och Natur gratis

Hans Davidsson

Ett levande kulturminne

Stensjö var ganska nyligen, liksom tusentals andra svenska byar, direkt hotad till sin existens. Gårdarna var små, åkerlapparna gav dålig bärgning. Folket flyttade från Stensjö, och förfallet var långt framskridet när hela byn för sju år sedan såldes på auktion. För 500.000 kronor blev Vitterhetsakademin ägare till byn med hjälp av en stor donation från en "utvandrare" från trakten.

Tack vare detta är vårt land en verkligt lärorik sevärdhet rikare. Ty akademien ropade givetvis inte in byn i avsikt att driva ett modernt lantbruk utan för att rädda åt eftervärlden en fin och genuin kvarleva av det sorts Bondesverige som det inte tycks finnas plats för i vår rationella tid. En upprustning av den svårt förfallna byn sattes i gång — och detta nu i stort sett avslutade verk kan beskådas med stor behållning av den som ger sig tid att vika av en liten bit från den stora riksvägen strax intill.

Man behöver därvid endast köra ett par kilometer på en idyllisk slingrande väg, förbi en vacker liten björkomvuxen sjö, för att hamna mitt i byn — och till synes i en helt annan värld än den man lämnade med den intensivt trafikerade riksväg 15. En fridfull, stillsam värld, en boplatz i utomordentligt harmonisk samklang med den vänliga, ängspräglade och lövträdsdominerade naturen omkring.

Gamla byformen bevarad

Stensjö bestod tidigare av fyra små gårdar. Det var en oskiftad by med ägorna i smala remsor genom bykärnan där husen ligger mycket tätt, så tätt att en del byggnader måste placeras på grannens mark. Ett 50-tal åkrar, från 50—60 kvadratmeters storlek till 3—4 tunnland, var uppodlade och insprängda bland hagmarkerna och i skogen. Knappt 50 tunnland av byns mark kunde betecknas som åker, men skogsarealen var och är ganska stor: ca 1.100 tunnland.

Glöm ej

HEMBYGDSINSAMLINGEN 3 x 3

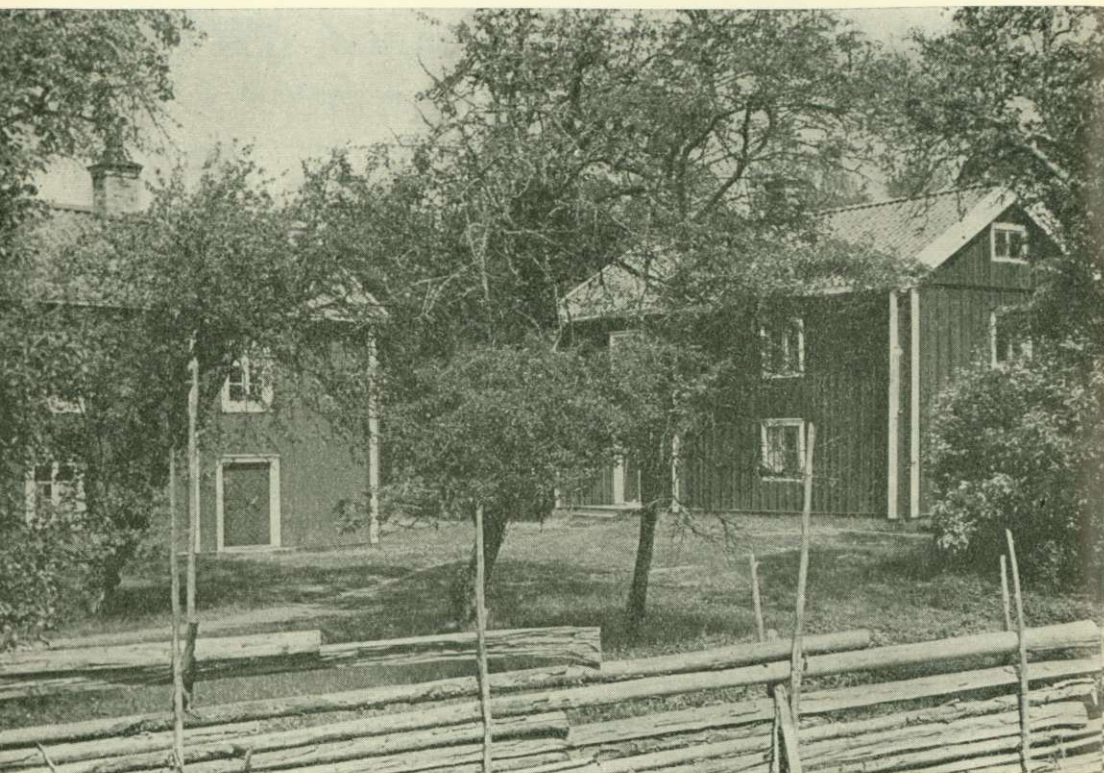

SAMFUNDET FÖR HEMBYGDSVÅRD

Mäster Samuelsgatan 3, Stockholm C

POSTGIRO 90 06 89

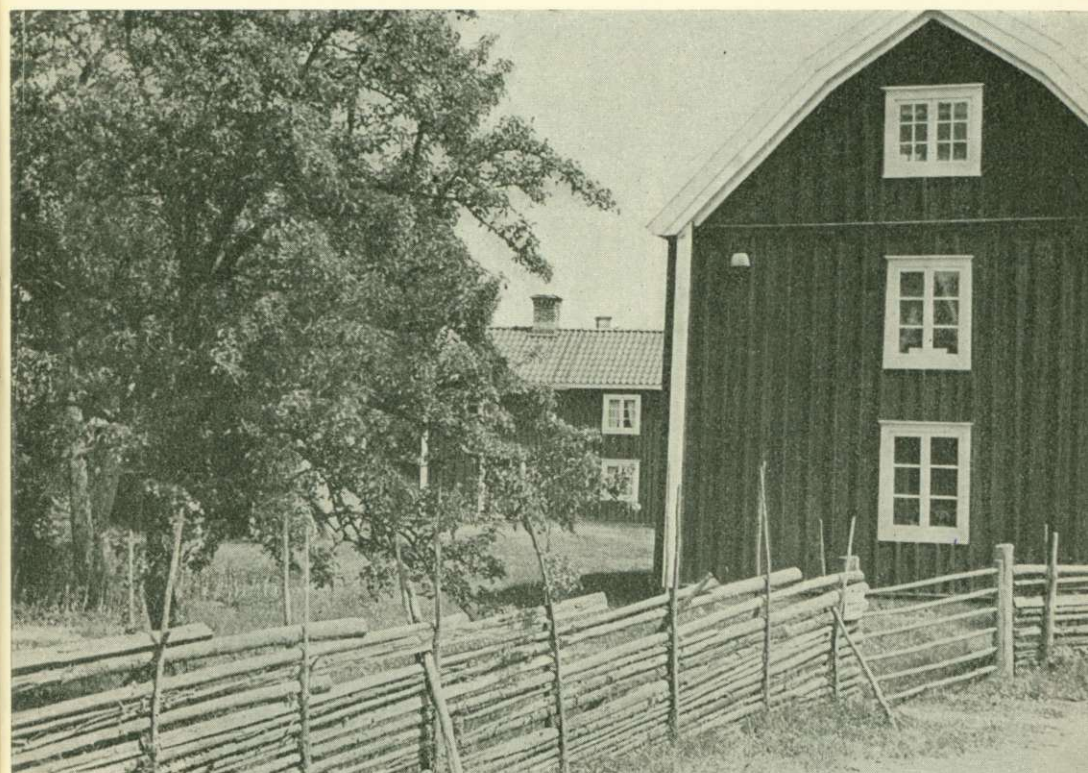
Omslagsbilden: Dörr med beslag å kyrkport från Gotland. Foto: Alwin Tölle.

Så här tätt ligger bostadshusen i Stensjö, som byggts i en enhetlig, tidstypisk och ren stil.

Den gamla byformen, med bostadshusen intill varandra och ett gytter av ekonomibyggnader kring bygatan, kan här alltjämt beskådas. Man vandrar bland de fyrtitalet små och större byggnaderna och känner sig förflyttad rätt långt tillbaka i tiden. De välhållna husen lyser i nymålat mörkrött; från portar, luckor och fönsterkarmar doftar det friskt och härligt nytjätat. På en av åkrarna intill bykärnan drar en häst en räfsa av den gamla välkända modellen.

Det sistnämnda antyder att Stensjö inte är något museum utan en levande by men i gammal tidstrogen stil. Vitterhetsakademin äger byn och driver dess jord- och skogsbruk, medan riksantikvarieämbetet ansvarar för att den kulturhistoria som här kan upplevas — både i byggnader och marker — inte förfuskas. På ämbetets uppdrag förvaltas Stensjö av förre

Stensjö är inte något museum utan en alltjämt levande gammalsvensk by.

överantikvarien dr K. A. Gustawsson och han gör det med en känsla som väl måste betecknas som kärlek till den lilla fina byn och dess specifika miljö. Det är dr Gustawsson som med samma ömhet lett upprustningen av byn, från dess hotande förfall för några år sedan till det återställande i ursprungligt skick som nu kan betraktas som mer eller mindre avslutat.

Lätt raserade byggnader har restaurerats med hjälp av nya stockar av exakt de gamlas utseende, tegel har plockats ner från en del tak och ersatts med forna tiders spåntak, golv och tak har lagats på husen, som alla representerar samma enhetliga stil; här finns ingen "modern" byggnad som bryter sönder helheten. De fyra bostadshusen har renoverats invändigt med bevarande av den gamla stilen men med modern

inredning. Stensjö ser ut som en sekelskiftesby men fungerar som en by av 1967.

Små åkerlappar alltså i hävd

Kanske dock inte riktigt. Det jordbruk man bedriver måste också i någon mån präglas av byns speciella karaktär och uppgift. Man har de moderna maskiner som behövs — bl.a. en traktor men också en häst som dock mest får jobba i skogen — men samtidigt gäller det att sköta det hela så att man i vår tid och i framtiden kan uppleva även den gamla driftsformen.

Det innebär att de små åkerlapparna fortfarande hålls igång, mest med vallodling. Några av de forna åkrarna har växt igen med skog, men upprustningen av byn har gått ut på att hålla flertalet av de gamla för ett par hundra år sedan uppodlade åkrarna i hävd. Där besökaren även kan studera sådana saker som gamla metoder för vattenavledning och spår av forna tiders plöjning: smala, lite kulliga tegar.

Även ur biologisk synpunkt är byn mycket intressant. Den är inte "sönderodlad" med moderna metoder, varför den botaniskt intresserade här — med dr Gustawsson som entusiastisk guide — kan göra många spännande upptäckter. Ingen annanstans har t.ex. förre överantikvarien sett sådana mängder av hamlade träd som här; det gäller både björk, lind, ask och asp. Träd- och buskbeståndet vårdas därför från samma kulturhistoriska utgångspunkt som byn som helhet.

Monument över idoga smålänningar

Det är ett stort restaureringsarbete som nu i stort sett slutförts och som räddat den unika byn; som ett monument över den idoge småländske bonden vill dr Gustawsson betrakta det återupprustade Stensjö. Till hjälp har man bl.a. haft ett stort antal beredskapsarbetare, som inte minst sysselsatts med röjning och dikning m.m. Själva jordbruket är ett särskilt och även det intressant kapitel.

För jordbruket i byn svarar sålunda en tillsynsman, Henning Karlsson, som till sin hjälp har en grupp vapenfria värnpliktiga. Sex unga män gör just nu och sedan i höstas sin "värnplikt" i Stensjö, arbetar i jord- och skogsbruket och bor i ett av byns bostadshus, där tillsyningsmannens maka står för kosthållet. Det här är toppen, tyckte den mycket trevliga sexmannagruppen. Här skulle stressade storstadsbor behöva bo ett år, då skulle många nervvrak botas, menade de.

En allt unikare attraktion

Varje höst får Henning Karlsson en ny grupp vapenvägrare att ta hand om, och det kan väl ha sina problem om det gäller pojkar utan tidigare

Enda kvinnan i Stensjö är fru Marianne Karlsson, maka till byns tillsyningsman, som med familjen bor i det vackra bostadshuset i bakgrunden, pietetsfullt renoverat och invändigt mycket charmfullt med låg takhöjd, stöckar i taket och stor öppen spis.

erfarenhet av jordbruk och landsbygd. En bra skola blir det dock säkert även för dem, även om det inte är fråga om lantbruk med toppmodern drift. Det mesta av byn ligger i vall, en del korn odlar man också, och förutom hästen finns i byn av husdjur ett 90-tal får. Kanske blir det också kor och svin så småningom för att byn även i det avseendet skall ge en riktig bild av det forna bylivet.

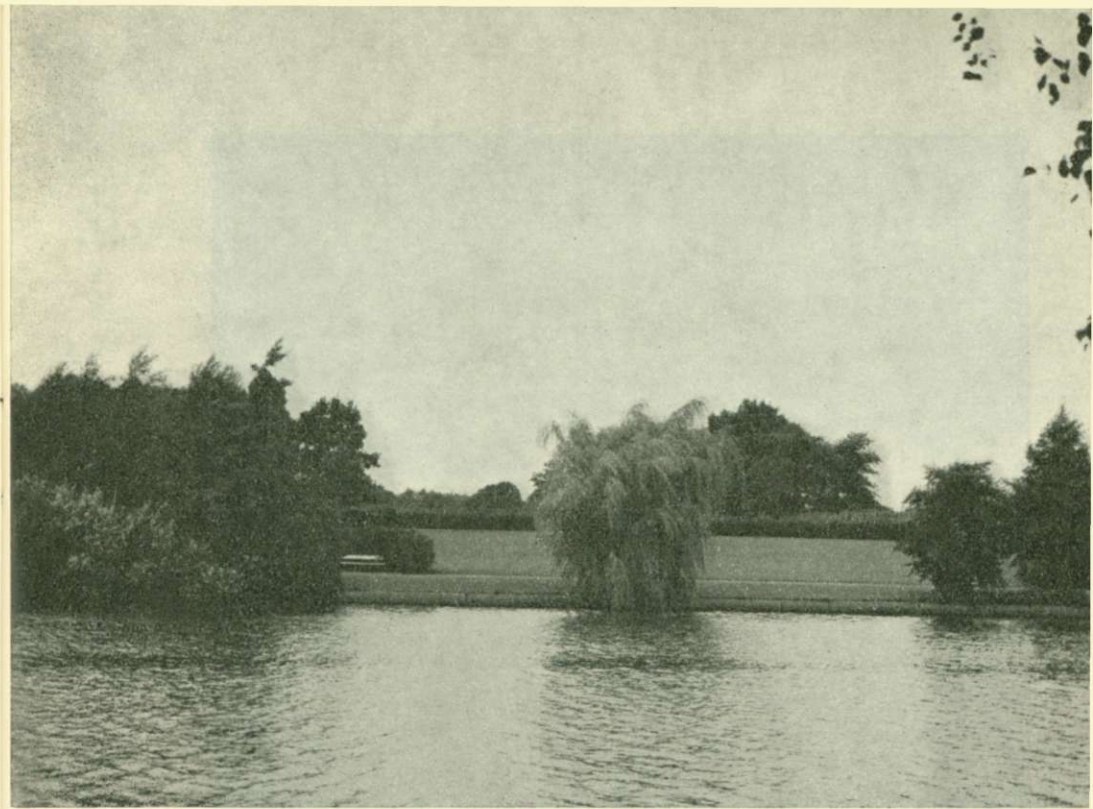
Hamburg och de nya riktlinjerna för naturvården i Tyskland

En tidskrift för hembygds- och landskapsvård samt landskapsplanering bör kunna kosta på sig att då och då göra en utblick ut över landets gränser för att se, hur man ordnat för sig i andra klimatiskt och geologiskt likartade områden. Ett land som ger rika möjligheter till jämförelser är då utan tvekan staten och staden Hamburg. Jag har skaffat mig en överblick över staden vid olika tillfällen, men i somras ägnade jag den en mera ingående granskning. Hamburg hör utan tvekan till en av Nordeuropas märkligaste och intressantaste städer. Livsnerven i den är Elbe som ger upphov till ett virrvarr av hamnar med en ström av båtar på in- och utgående. Att följa med på en rundtur som går genom en stor del av hamnen är inte bara ett nöje. Det är en upplevelse.

På andra sidan av staden, den del således i vilken Elbe rinner in, finns en annan stor hamn för flodtrafiken österut till Östtyskland, Polen och Tjeckoslovakien.

Men Hamburg ligger inte mer än 5 mil från den östtyska gränsen. En diagnosundersökning har därför kommit till den uppfattningen att utsikterna för en nämnvärd vidareutveckling av staden inte är stora. Den har för litet eget uppland. För min del ställer jag mig något frågande inför denna förutsägelse.

På olika ställen runt om staden finns stora strövområden. Det betydelsefullaste av dessa områden är nog det som genomflyts av Elbes biflod Alster. Redan tidigt har man förstått att Alsters vattentillgångar måste utnyttjas som stimulerande inslag i stads- och landskapsbilden i högre grad än vad den i sitt naturliga lopp medger. Man har därför byggt dammar som ökat flodens bredd. Framför allt har detta blivit fallet i stadens centrum där uppdämningen givit upphov till de båda Alstersjöarna (med båttrafik) kring vilka en stor del av staden och dess parker grupperar sig. Ännu ett gott stycke ovanför sjöarna är floden mycket bred tack vare dammanläggningarna.

Utsikt över Alster inom Hamburgs stadskärna. Genom uppdämning har floden blivit bred. Foto: L. Bolin.

Utefter den östra, således vänstra, stranden av floden i stadens centrum går ett smalt, mycket vackert utformat parkområde som till en början skiljs från staden av ett yppigt och lövrikt koloniträdgårdsområde där man knappast ser kolonistugorna utan får intryck av att parkremsan är bredare än vad den i verkligheten är. På Alsters motsatta sida är bebyggelsen gles och inpassad i ett trädgårdsarkitektoniskt sett mycket väl proportionerat parkområde.

Ett stycke längre uppåt floden och alla dess förgreningar har man ett helt system av omfattande vandringsvägar genom ett område av lövskogs- och ängsmarker. Här och där är ett stycke av skogsmarken inhägnat av ett bastant nätstängsel. Det är områden i privat ägo. Men det spelar ingen roll. Man märker knappast stängslen i virrvarret av stammar och grenar. Tomterna får inte bebyggas, och den tidigare bebyggelsen syns i allmänhet inte till inom rekreationspartierna. Trädavverkning får inte

Även utefter Elbe går en vandringsväg. Där kan man träffa på sådana idyller som denna damm med näckrosor och andra vattenväxter och lummig grönska. På andra sidan vägen rinner Elbe fram, bred och mäktig. Foto: L. Bolin.

äga rum. Man får således inte något känsla av intrång. Vad man här särskilt tycks eftersträva är vildmark. Tyvärr dröjer det väl bortåt 100 år, innan denna vildvuxenhet blir mera reell och påtaglig. Men människans romantiska sinne ser bort ifrån de estetiska kraven och fastnar vid "vildmarken" i och för sig själv, precis som fallet är hemma hos oss. För min del skulle jag vilja släppa in lite mera ljus som skulle få grönskan att dominera och marken att blomma.

Men ändå står dessa väldiga, närmast Hamburg belägna strövområden i en klass för sig. De många vandringsvägarna öppnar ständigt nya aspekter och utefter sina sidor en lummig grönska i omväxling med

ängar och spelande, rinnande vatten som här och där vidgar ut sig till dammar och småsjöar. Dessa har också delvis sin plats inom själva stadsområdet. Jag glömmer aldrig en liten plantering utanför ett av Hamburgs största muséer inne i sta'n. Naturligtvis hade den vatten, ett par grunda dammar som övergick i en djupare damm med klar yta. Jag satt på en bänk och såg ut över dammarnas rika vegetation. Fram trip-pade då bland säven en liten vattenrall, helt obekymrad om storstadens alla dova och surrande ljud. Och plötsligt kom en flock vildänder flygande över gatornas trafik och slog sig högljutt plaskande ner på vattenytans klara spegel. Sällan om ens någonsin har jag haft en så intensiv upplevelse av natur i storstaden som just där.

Naturskyddets nya ansikte i Tyskland

Det är klart att en stat med ett så relativt litet område som Hamburg men med ett stort invånarantal, till stor del sammanträngt i en nära tvåmiljonersstad, måste få alldeles speciella naturvårdsproblem, dominerande, komprimerade, pockande på en lösning långt utöver vad fallet är i vårt i stort sett glest befolkade land. Att denna lösning blivit mera tillspetsad, mera extrem än vår är klart. Jag fick en bekräftelse därpå, när jag sökte upp den statliga naturskyddsbyrån för att höra, hur arbetet utvecklats, sedan jag var där sist. Man förklarade att den verksamhet som man nu bedrev inte kunde betraktas som en vidare utveckling av byråns tidigare naturskyddsorganisation. Med skärpa framhölls att verksamheten i stället hade sina rötter i förhållandet mellan tekniken och människan. Som ett exempel härpå nämndes autostradorna. Jag tänkte då på vad jag fick för intryck första gången jag konfronterades med autostradorna i Tyskland: "Teknikens leende lövängar"! Den skönhet och omväxling som bilföraren behöver för att inte somna vid ratten och snabbt gå döden till mötes.

Men detta krav att som en motvikt mot alltför mycket teknik skapa nya landskap och strövområden, skapa förutsättning för att inte den tekniska utvecklingen till sist blir vårt fördärv finner man nog numera ganska allmänt beaktat, inte minst i vårt land. Jag vill därför betona att det inte är något för oss nytt jag kommer med här men kanske ändå ett exempel på hur ett jordbruksområde kan förenas med ett rekreationsområde, något som nog kommer att bli en framtidens melodi. I en liten bok om våra dagars naturvårdsproblem "Ergebnisse aus der Arbeit der Niedersächsischen Lehrerbildung herausgegeben vom Niedersächsischen Kulturministerium", heter det i ett förord till boken: "Det blir klart för den omdömesgille att det i dag inte längre är fråga om de för årtionden sedan kanske tillräckliga åtgärderna för naturreservatsvården, natur- och landskapsskyddet utan om bibehållandet av skyddet

En fantastisk vy från vandringsvägen utefter Elbe. Närmast stranden ett vrak efter ett fartyg som buskar och annan vegetation erövrat. Därutånför glider de oceangående fartygen förbi i en oavbruten ström. Och långt borta skimtar flodens andra strand. Foto: L. Bolin.

åt livet på jorden över huvud taget.” Boken är ett mycket bra exempel på hur man arbetar efter de nya linjerna på skolans område. Man lägger till rätta det ena naturvårdsproblemet efter det andra och visar hur de kan lösas. Naturligtvis kan inte alla problemen, i vårt land lika litet som i Tyskland, öppna sig för läraren under de naturexkursioner som föreslås. Han får nöja sig med ett par och behandla de andra teoretiskt. Det är tyvärr inte så mycket tid för exkursioner som står till våra lärares förfogande i gymnasiet.

En landskapsplan för Alster-området

Som ett exempel på de linjer efter vilka naturvården åtminstone på sina

håll arbetar i Tyskland ska jag här redovisa för en av de landskapsplaner som gjorts upp för Hamburg. Stadens egen naturskyddsbyrå är sysselsatt med sådana arbeten, men detta hade lämnats till ”AVA-Arbeitsgemeinschaft zur Verbesserung der Agrarstruktur”, stationerad i Hessen. Planen har utarbetats på grundval av ett utkast som gjorts av en planeringsbyrå, Ehlers, i Hamburg för ett 700 hektar stort område i norra delen av Hamburgs ytterområden. Bl.a. gällde det att avgöra, om man skulle koncentrera sig på jordbruk, handelsträdgårdar eller skogsbruk eller om området i första hand skulle planeras för rekreationsändamål.

Redan i början av sin redogörelse framhåller planeringsbyrån i motsats till det Ehlerska förslaget att det skulle vara felaktigt att lägga huvudvikten vid skogsbruket. Det skulle bl.a. försämra möjligheterna för de mindre jordbruk som ändå måste bli kvar. I ett särskilt avsnitt motiverar byrån denna uppfattning på grundval av klimatologiska och mikrobiologiska undersökningar. Den påpekar i vilken hög grad skogsplaneringen skulle påverka mikroklimatet. Luftfuktigheten skulle stiga vilket inte är så önskvärt i Hamburgs fuktiga klimat. En skördetröska kan här med fördel sättas in först när sädens fuktighet hunnit ned till 20 % under en tid av 225 timmar, varför skördetiden på grund av den ökade fuktigheten skulle bli kortare. Genom den höga fuktigheten gynnas också utvecklingen av svampparasiter och vissa skadeinsekter. I vad mån dessa undersökningsresultat är riktiga kan inte jag bedöma. Jag har här endast att redogöra för de grundliga undersökningar som föregår de nutida naturvårdarnas i Tyskland förslag och åtgärder.

AVAs medarbetare har också undersökt luftens renhetsgrad på olika ställen i detta område och funnit den vara mycket god, varför den luftrening som en ökad skogsodling skulle åstadkomma inte spelar någon roll här.

Området har dessutom visat sig lämpligt för jordbruksdrift. Och det moderna, högmekaniserade jordbruket behöver stora, sammanhängande odlingsytor, nära ekonomibyggnaderna, vilket de kan få här.

En väsentlig avsikt med planeringsundersökningen var ju också att ta reda på förutsättningarna för att här i Hamburgs yttre delar skapa rekreationsområden på samma gång som näringslivet förbättras. AVA framhåller att om man skulle använda detta område framför allt som något slags frilufts- eller rekreationsparklandskap så måste åtskilliga dyra ingrepp göras för att uppfylla det krav som ett sådant landskap ställer. Genom en försiktig omgestaltning av jordbrukslandskapet skulle på samma gång kraven på ett rekreationsområde gott och väl kunna tillgodoses på ett tillfredsställande sätt till ett *avsevärt* lägre pris. Och strövområdena skulle bli större och intressantare. För ett extensivt utformat rekreationsområde skulle 10.000 DM per har faktiskt utgöra den

Ett landskapsparti i Hamburgs ytterområden. Foto: L. Bolin.

nedre gränsen för kostnaderna. Och underhållskostnaderna brukar beräknas till omkring 10 % av investeringskostnaderna.

De nyss nämnda mikroklimatiska och luftföroreningsundersökningarna har visat att förbättringar kan åstadkommas som fyller både jordbrukets och rekreationens fordringar.

AVA påpekar också att i våra dagar modern ändamålsenlighet i fråga om jordbruksbyggnaderna kan åstadkommas i harmoni med landskapet.

Häckarna i landskapet

Ett egendomligt och estetiskt mycket tilltalande drag inom de öppna områdena i detta ytterområde är de häckar som planterats i landskapet för att skapa skydd mot vinden. Men tyvärr är de planterade i en tid

då man inte kände till förutsättningarna för deras skyddsverkan. De har blivit så täta att de inte släpper igenom så stor del av vinden som en riktigt fungerande skyddshäck ska. AVA har nu i det hamburgska ytterområdet låtit utföra talrika vindmättningsundersökningar med hjälp av särskilda instrument för att få den säkra grundvalen för ett nytt häcksystem som inte bara ska skydda fälten mot vinden utan också leda bort kallluftströmmarna så att de inte åstadkommer skadegörelser, frost t.ex., på ömtåliga växtslag och vissa rekreationsplatser. Om häckarna är för täta hejdar de vinden och tvingar luftmassorna att stiga uppåt över häcken. Då uppstår häftiga virvelvindar på läsidan, varigenom ansemliga skador kan anställas på sädesfälten där. Det är rena undantaget, om sådana skador inte sker. Dessa kraftiga vindstötter har också en ökad effekt i fråga om anhopningen av skadliga organismer, virus, regn och snö. Det är därför vanligt att växtsjukdomar börjar inom dessa områden, t.ex. potatismögel.

På grund av att häckarna inte fyller nutidens krav måste de tas bort och ersättas av andra, riktigare uppbyggda häckar. De måste vara delvis genomsläppliga. 45–50 % av vinden bör släppas igenom. Då uppnås också den fördelen att deras skyddsverkan får en avsevärt större räckvidd. Den kan bli 15–20 gånger en häckhöjd på 15 meter. — Stora luckor får naturligtvis inte förekomma. Genom dem kan luften pressas fram med en ökad kraft. Den ska liksom silas genom häcken.

En helt annan sak är det, när häckarna ska leda bort kalla luftströmmar. Dessa glider fram som sakta rinnande vattenströmmar och måste mötas av täta häckar som inte får släppa igenom mer än högst 10 % av den kalla luften och för övrigt leda bort den från de ömtåliga platserna.

Vid anläggandet av häckarna bör man givetvis också, i den mån det går, ta hänsyn till att speciellt vackra utsikter inte blir avstängda. — För anläggandet av skyddsplanteringar kan man räkna med att få statsbidrag.

Vägarna

Vid planeringen av de kombinerade jordbruks- och rekreationsområdena är det ett viktigt problem att vägarna byggs ut så att jordbrukets arbetsvägar och bilvägarna kommer i så liten kontakt med varandra som möjligt. Många andra orsaker till irritation finns också som man måste försöka undvika. — Bilparkeringar måste upplåtas och särskilda vandringssvägar byggas. Men man anser att man inte bara behöver räkna med irritationsmoment. Stadsbefolkningen och lantbefolkningen kan lära sig förstå varandras problem genom att komma i kontakt med varandra.

Men, framhåller AVA, "först sedan man fått klart för sig hur många produktionsföretag som i framtiden ska kunna inrymmas i planeringsområdet och deras läge och storlek fixerats kan de kulturtekniska arbetena sättas in. De nya jordbruksvägarna t.ex. och vissa skyddshäckar kan inte fastställas oberoende av framtida ägo gränser."

En framtidsfråga

Att jordbruk och rekreationsbehov ska kunna samordnas anser man i alla händelser vara säkert. Men frågan är, om det i framtiden också kommer att finnas människor som vill bruka jorden. Därtill fordras en ingående diskussion med de jordbrukare som nu brukar jorden.

Träden i Hamburg

På ett begränsat och alldeles speciellt område har staten och staden Hamburg kommit att inta en mera extrem inställning till naturen än vad fallet är hos oss och det är i fråga om träden.

En artikel i den tyska naturskyddsrelsens tidskrift "Natur und Landschaft" börjar med ett citat av professor Oelsner: "Grönskan är enligt stadsbebyggelsens alla goda regler människans bästa vän. Storstadens stenöken gjorde oss beklämda redan innan vi hade att frukta den som ett mål för bombanfallen." I artikeln framhålls att tanken på att man måste aktivt medverka till att bibehålla Hamburgs trädbestånd inte är ny. Redan strax efter första världskriget väcktes förslag om att man med hjälp av lagstiftning skulle skydda träden, men frågan blev tills vidare olöst. Efter andra världskrigets förödande inverkan på trädbeståndet togs frågan upp på nytt. Till en början ville man lägga bestämmelserna över träden hos byggnadsstyrelsen. Denna ville inte tillåta att någon annan statlig organisation skulle kunna lägga hinder i vägen för dess nybyggnadsplaner. Men det blev naturskyddet som avgick med segern. Träden behövde stödet från det statliga naturskyddsorganet för att räddas från alltför långt gående förintelsekrav vid genomförandet av den omfattande byggnadsverksamhet som skulle sättas i gång efter kriget.

Den 17 september 1948 antogs en "lag till skydd för trädbeståndet och häckarna i hansestaden Hamburg (trädskyddslagen)". Dess första paragraf lyder: "Till vård och till återuppbyggande av stads- och landskapsbilden i hansestaden Hamburgs område ställs alla träd och häckar under riksnaturskyddslagens skydd." Observera här att de gäller "alla", även jordägarens egna, att trädets skönhet är allmän egendom.

§ 2. "Det är förbjudet att avlägsna träd eller häckar eller delar därav, att skada dem eller på annat sätt vara till förfång för dem i deras verkan som prydnad eller upplivande av landskapsbilden."

§ 3. "Denna lag gäller inte: a) Fruktträd; b) Ensamstående träd under 25 cm:s genomskärning vid brösthöjd (130 cm ovan jordytan) så framt de inte genom särskilda förordningar av naturskyddsämbetet är ställda under skydd."

§ 4. "Naturskyddsämbetet kan bevilja undantag från bestämmelserna i denna förordning så framt de inte motsäger ändamålet med denna lag."

I senare delen av år 1960 framhålls i Natur und Landschaft att lagen redan visat sig ge ett gott resultat. "Den har spelat en avgörande roll i det förhållandet att träden i staden Hamburg i utpräglat hög grad intar en gynnad ställning." Befolkningen hjälper till att övervaka lagen. Det är sällan någon bryter mot den.

Givetvis förekommer undantagsbestämmelser om träden är farliga för trafiken eller står hindrande i vägen för en nödvändig breddning av en gata eller utgör ett hinder för en nödvändig stadsplaneändring.

Vid sådana tillfällen uppstår ofta frågan vilken ersättning som ska lämnas ägaren. Likaså kan det bli fråga om vilka böter som ska betalas vid överträdelse av lagen.

Vilket mätbart och påtagligt värde ska man då kunna tillskriva ett träd? Man kan ju inte bara utgå från nyttovärdet, t.ex. slöjd- och byggnadsvärdet. Trädets största värde är ju dess skönhet. Det måste på något sätt uttryckas i ett materiellt värde, t.ex. penningvärdet. Och hur ska det gå till? "I längden", framhålls det i Natur und Landschaft, "kommer naturvården inte att kunna hävda sig i en allt mer och mer materiellt utåtriktad värld, om det underlåter att substansiera vissa idéella värden".

Under sökandet efter möjligheterna härför har blickarna fallit på USA. Där har man redan för hundra år sedan skapat naturskyddslagar och till grund för värdesättningen utarbetat särskilda tabeller. I dessa har man givetvis inte kunnat ta med ett så relativt värde som skönheten. Man har däremot tagit med sådana värden som t.ex. stammens grovlek, arten, tillståndet, platsen, skador.

Att få människor till att uppskatta träd ger dessa ett ökat livsvärde men bidrar dessutom till att bygga upp osynliga skyddsmurar kring de av så många högt älskade träden. Och det bör väl inte vara något för en naturvårdare att klaga över? Därav skadas inte hans intresse utan tvärtom. Vi andra är fullt på det klara med att vår träd kärlek ligger till grund för endast en liten del av den naturvård som vi också vill gynna. Vår träd kärlek är inte framsprungen ur naturvården, den har sina rötter i den mark ur vilken dikten också stiger fram fastän i en helt annan gestalt.

Naturens värden i dagens samhälle

Ur det stora tal statsrådet Eric Holmqvist höll på Samfundets högtidsdag tar vi oss friheten att göra några utdrag, som berör dagens miljöproblem. De får en särskild tyngd, då statsrådet och chefen för jordbruksdepartementet är naturvårdens högste företrädare i vårt land.

Vi står i dag inför en ny fas i omstruktureringen av vårt näringsliv, där den industriella sektorn ökar på bekostnad av den agrara, och där även jordbrukssektorn kommer att kännetecknas av industriella metoder. Denna utveckling är vi i stort sett beredda att acceptera, eftersom den ger oss den materiella standardökning vi alla eftersträvar och som också ska ge underlaget för vår kulturella odling.

Men det är klart att vi måste se på denna utveckling även med kritiska ögon. Utvecklingen har nämligen också vissa mörka sidor. Vi får inte driva den ekonomiska exploateringen så hänsynslöst, att vi bedrar oss själva. Det är ju ytterst människans situation som måste vara utslagsgivande.

När det gäller fritidsbebyggelsens lokalisering skulle jag vilja anknyta till den utveckling som sker i fråga om jordbruket. Röster har höjts för att småbruket bör räddas så att landskapet kan bevaras med öppna tegar och ängar. Skogen, som träder i stället, när åkrar läggs igen, ses som en mörk fiende. Näringspolitik och naturvård måste emellertid enligt min mening ses var för sig. Bortsett från utvecklingen i övrigt tror jag dock att just fritidsbosättningen kanske kan rädda de bostäder och de öppna platser kring dessa från det förfall, de annars skulle råka ut för när jordbruket läggs ned eller sammanslås med grannens. Vi får också härigenom en ökad kontakt mellan människorna i tätorterna och på landsbygden.

En avvägning mellan naturvärdena och de ekonomiska intressena är många gånger mycket svår. Nya massafabriker, oljeraffinaderier, atomkraftanläggningar och andra industrianläggningar gör anspråk på utrymme. Många av dessa anläggningar är beroende av att ligga intill vatten, som de behöver för sin produktion men som också får tjäna som recipient för utsläppet. Men våra kustområden är också de mest attraktiva områdena ur rekreationssynpunkt. I vårt land, som har både tradition och ambition när det gäller den ekonomiska planeringen, är det

Omstruktureringen av näringslivet medför att gamla jordbruksformer kommer att ersättas av industriella. — Foto Håsonbild.

I samband med friluftslivet blir förslitningen av naturen ett problem

naturligt att industrilokalisering och naturvårdsplanering blir en integrerande del av den översiktliga samhällsplaneringen. Vi får söka finna en formel som tillgodoser bådas intressen. Det kan, å ena sidan, inte vara välbetänkt att låta fritids- och naturvårdsintressena lägga en död hand på målmedvetna strävanden att utveckla en Orts eller regions näringsliv, men det får, å andra sidan, inte bli så att industrien sprids ut utan att en genomtänkt dispositionsplan för våra markresurser finns. Det torde vara ofrånkomligt att man gör en prioritering mellan olika markbehov och att denna prioritering sker på riksnivå.

Glimtar från den nordiska naturvårdskonferensen i Finland

En flödande julsol brände mot flygplansvingarna på min väg till den nordiska naturvårdskongressen i Jyväskylä och blyxtbelyste det fantastiska finska landskapet — ett pärlband av sjöar.

Kongressen — där jag deltog som Samfundets representant — arrangerades av "Kulturdagarna i Jyväskylä" (där konferensen ingick som ett självständigt led), Föreningarna Nordens Förbund, Finlands Naturskyddsförening, Delegationen för Hembygdsvård och Hembygdsförbundet och arbetade under temat "Naturen — landskapet — människan". Kostnaderna bestreds av Nordiska kulturfonden.

Alla kulturevenemangen hade förlagts till de linjerena universitetsbyggnaderna — en skapelse av professor Alvar Aalto. Staden utgör huvudstad i Mellersta Finlands län och är inte bara en känd kulturstad utan också på grund av sitt natursköna läge en livligt besökt turistort. En lämpligare miljö för en natur- och kulturkonferens kunde knappast tänkas.

I hotellvestibulen mötte eldsjelen i konferensen och den som höll i trådarna, agronomen Johan Standertskjöld, med ett soligt leende. Vi fick lära oss de nödvändiga bruksorden Huomenta (God Morgon), Iltaa (God Afton) och Kiitos (tack).

Vid ankomsten till kongresshallen påföljande morgon mötte mig en glad syn. Stora pilar pekade upp mot andra våningen för de båda utställningarna — Finlands Naturskyddsförenings och Samfundets fjolårssuccés "Vår tid formar landskapet" (att den senare var på plats hade jag förut ingen kännedom om). De påminde mycket om varandra och utgjorde en perfekt åskådningsundervisning om hur långt vi hunnit. Jämför bara den finska utställningens rubriker "Lever vi i samska med landskapet?", "Naturskyddet är ett arbete för människans väl" och "Människan är en del av naturen" med Samfundets i denna tidskrift förut kommenterade utställning.

Redan vid kongressens öppnande konstaterade prof. Päivo Oksala att naturvårdsproblemen i det stora hela är likartade och gemensamma för alla nordens länder på grund av den likartade naturen. Prof. Kalliola berättade om sjöarna i sitt land och hänvisade till ett känt påstående att ingen annanstans än där kan en skolelev som samlar växter säga att han tagit en näckros från ett träsk på en holme i en sjö på en ö i Saimen. Men han berörde också Finlands skogar — "Finland utan skog skulle vara som en björn utan päls". Ett fascinerande föredrag hölls också första dagen av prof. Martti Rapola om "Naturskydd — skydd för människan och kulturen" där han bl.a. menade att naturskydd är en idealistisk kamp av en människa mot dem som enbart söker naturens ekonomiska fördelar. Han tangerade också landskapsvården — kanske omedvetet — med påståendet att en vägbyggare också måste känna till landskapets historia och kultur! När har vi hunnit dit?

Vi saknade Samfundets värderade ordförande som skulle ha medverkat första dagen om naturvården inom kommuner och länsstyrelser. En annan svensk, byråchefen Norrbom talade om nutidsmänniskans behov av natur och friluftsliv och fritidsutredningen i Sverige, där han fungerat som sekreterare. Han uppehöll sig bl.a. vid dagens bostäder som inte lämnar utrymme för vila och ro med därav följande flykt till "fritidsmiljön" — vilket föranledde nedtecknaren av dessa rader att som vanligt komma med det motpåståendet att det i längden inte blir dyrare att åstadkomma en vettig "trivselsmiljö" för åretruntbruk i våra städer och samhällen. Väg- och varukostnader blir lika dyra till fritidsrummet som till arbetsrummet! Norrmannen Åsbjörn Borg uppehöll sig också vid fritidstemat och påpekade bl.a. att tekniken behöver utrymme liksom människan.

Själva flydde vi också på kvällen från arbetsrummet — den livliga internationella studentmiljön i kongresshallerna — ut till fritidsmiljön hos svenske konsuln, som — efter vår färd på knaggliga byvägar — bjöd på en äktfinsk måltid i sin vildmarksstuga med — som sig bör — ty åtföljande äktfinsk bastu för både damer och herrar. Det täcka könet intog bastun vid stugan och karlarna roddes över sjön till bastu nr 2! Om det var björkriset eller det iskalla vattnet i sjön som piskade fram den förkylning jag sen drogs med under ett par dar har jag inte kunnat utröna.

Påföljande dag ägnades åt sjöarnas öde, ödemarkerna och arkitektsyn på naturen. En paneldiskussion stod också på programmet. När nutidsmänniskan för sin materiella levnadsstandard offrar sin ödemark och sina kärr glömmar hon — sade ordf. i Finlands naturskyddsförening — att till en hög levnadsstandard hör också att få andas den ursprungliga friska luften. Ett offentligt uttalande antogs, berörande bl.a. inrättandet av en stor nationalpark i området Saariselkä—Sompio—Nuortijoki, och

Universitetet i Jyväskylä.

kongressen ansåg principiellt det vara av största vikt att vidsträckta nationalparker inrättas i Norden, eftersom detta i allm. inte längre är möjligt i det övriga Europa.

Den andra dagens kväll avslutades med en kongressmiddag med staden som värd och med agronom Standertskjöld som festtalare. Han konstaterade i sitt finstämda tal att det börjar ingå i folks medvetande att naturvården ryckt fram i främsta ledet av dagens viktiga samhällsproblem och att nästan all mänsklig aktivitet numera har anknytning till naturvård. Men talaren var också pessimistisk och konstaterade kallt att kampen är ojäm och att det som kunnat räddas undan exploatering ändå inte är tryggt — trots lagar och förordningar. Naturvårdsarbetet är som en krusning på ytan av det stora okända hav som är mänsklighetens framtidsöde. Vi kan inte komma fram till målet för naturvården förrän människorna förstär att omvärdera sin situation på jorden och sitt förhållande till varandra och omgivningen.

Påföljande dag talade byråchefen Rasmusson från vårt naturvårdsverk om kustplanering och kustskydd och påpekade bl.a. att den tilltagande fritidsbebyggelsen måste betraktas som exploatering som flerstädes utvecklat till ett allvarligt naturvårdsproblem.

Sista ägnades åt bl.a. den nordiska naturskyddslagstiftningen, det danska skyddet för kulturlandskapet (Ebbesen) och avslutades med mitt föredrag om landskapsvården i planarbetet "Miljö för miljoner" och professor Johnels föredrag om de ekologiska förutsättningarna för naturvården. Denne ansåg den moderna tätorten som en misslyckad livsform för människan. Hon söker sig bort så fort hon kan — och det kommer hon alltid att göra. Men det är ovisst om människan innerst inne verkligen behöver naturen som umgängespartner. Däremot är det visst att hon behöver den för sin ekonomiska existens. I mitt eget föredrag — som kanske kommer att återges i denna tidskrift i ett kommande nummer — berördes bl.a. vikten av att inte fortsätta med en improviserad rovdrift av naturen — råvaran och grunden för vår existens.

Kongressen som helhet var oerhört livsgivande på grund av de många experter som ställt upp och som gav det stora perspektivet på dagens — och morgondagens naturvårdsarbete. "Den soliga naturvårdskongressen" om våra viktigaste livsfrågor kantades dock av en del hotande moln vid horisonten!

Kommunal klagomur

På ett möte i Huddinge, som refererats på annat ställe, anordnades en slags kommunal klagomur. Det var ett gott grepp, som tydligen hade stor framgång. Kommunens representanter fick svara på en rad frågor som framställdes av hembygdsvårdare, naturskyddare och andra människor som hade problem ute i de olika delarna av den vidsträckta socknen. Man frågade varför man rivit det eller det huset, man undrade om inte fågelreservat kunde upprättas, och man varnade för att ta bort eller förstöra vissa fritidsområden.

Detta är verkligen ett gott uppslag, som borde föras vidare till andra platser där samarbetet mellan de ledande i kommunen och allmänheten ofta är ganska bristfälligt. Här skulle man få ett forum för frågor och debatt i sådana ärenden som i allmänhet endast dryftas inom de kommunala nämnderna. Det skulle vara en förnämlig form av demokrati. Det är en av de aktiva hembygdsföreningarnas stora uppgifter, att samarbeta med kommunalmännen och detta är en bra form för samarbete.

En utfärd til svensk-norske kraftkilder

Milevide skoger — blinkende vann — fossende elver — spredt og uttynnet bosetting synes å være sams for de svensk — norske grensebygder. Både naturgrunnlag og folkeliv understreker det nære fellesskap mellom de to land. De små forskjellene, som det i blandt blir lagt vinn på å markere, er tross alt beste bevis på nært slektskap. Eventuell selvhedelse er fra norsk side et utslag av en kompensasjonstrang skapt av vår ettersleping i velferdsutvikling.

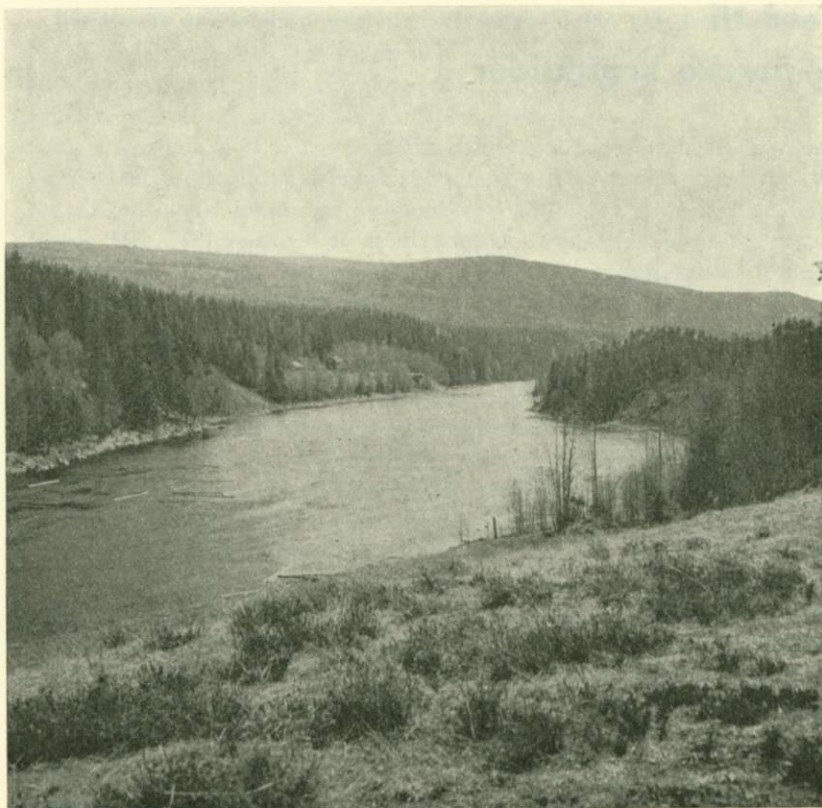
Det var faglig nysgjerrighet som førte lærere og studenter fra Norges landbrukshøgskoles linje for hagekunst og landskapsplanlegging til Värmland tidlig på våren 1967. Men nysgjerrigheten var blandet med forventning. I Sysselbäck ventet oss gamle venner fra Samfundet för Hembygdsvård; fil. dr. John Nihlén og landskapsarkitekt Carl Olof Orback. De var begge velkjente fra gjesteforelesninger ved vår høgskole.

Men de møtte oss ikke alene. På Långberget Sportshotell fikk vi møte overingeniør Henning Ørtedahl og maskinmester Artur Sjernløf fra Uddeholm A.B. samt byggmester Göran Sandling. De ble, til like med hotellets vertskap, våre venner. I løpet av 3 korte dager gav de

oss en grundlig orientering om og en erfaring i omgang med "Värmlandska Kraftkällor". Intet ble oss spart; vi fikk pleie omgang med såvel "nävgröt" som med Klara-kraftverk, Frödings diktning, sprit, naturvård, badstu og hjertelig gjestfrihet.

Mettet av inntrykk vender erri så tilbake til den velsignede hverdag. Da er tiden inne til oppsummering og stille ettertanke. Rekken av assosiasjoner etter denne ekskursjonen pleges av sammenligninger: hva av alt det vi så var typisk svensk? I et nøtteskal kan svaret trolig uttrykkes slik: I den svenske landsbygd kunne vi se fullbyrdelsen av den utvikling som hos oss ennå er i sin vorden. Det gjelder såvel folkeflyttingen som "landskapsvård" ved kraftanlegg og vassdragsreguleringer. Det er betryggende å se at det rurale Sverige visner bort i verdige omgivelser. Måtte det samme skje på andre siden av grensen.

Den "bolags — skala" som preger nyere virksomhet i Klara — vassdraget, sparer området for mange av de overgangssymptomer som er i ferd med å prege norsk landsbygd. Den utbygging som her har gått for seg, synes å be-

Klarälven mot SO från kröken strax öster om P i Perstorp.

krefte at det ikke behøver å herske avgjørende motsetninger mellom det nyttige og det harmoniske. Den dualisme som preger menneskets forestillinger og virksomhet, er ingen nødvendighet. Den disharmoni som preger våre kulturlandskap, har sin årsak i ufullstendig organisering.

Den koordinering som har funnet sted i Klara-vassdraget, og det tillitsfulle samarbeid mellom fagfolk av forskjelli-

ge kategorier, er egnet til å gi landskapsarkitekten tro på sin egen berettigelse. De 11 landskapsarkitekter in spe som gjennom noen hektiske dager fikk samle inntrykk i Värmlandsk landskap, gav på tilbakereisen tydelig uttrykk for det. De to lærere som fulgte med, er takknemlig for verdifull hjelp i undervisningen. Men mest av alt vil de takke for den faglige og menneskelige kontakt som oppholdet skapte.

Olav R. Skage.

Studieledarkurs på Åsa folkhögskola

Samfundets veckolånga kurs för studiecirkelledare gjordes i år som en ämneskurs tillsammans med Åsa folkhögskola i Södermanland.

Hembygds- och naturvårdare från Ångermanland i norr till Skåne i söder, från Bohuslän i väster till Tjust skärgård i öster kom farande till Sköldinge under en augustivecka för att trimmas i studieledarskap, diskutera och studera under ledning av Christina Löfvenmark från Samfundet.

Första dagen ägnades åt de olika aktuella problemen inom hembygds- och naturvården och varför dessa mer ingående bör studeras i cirkelarbetet. På eftermiddagen föreläste arkitekt SAR Jerk Alton om miljöfrågor, fritidsbebyggelse och urbaniseringens problem. Han visade även ett utsökt bildmaterial, som gav upphov till livliga kommentarer från kursdeltagarna. Efter föreläsningen fick kursen tillfälle att besöka Gammelgården, en parstuga från senare delen av 1700-talet, som ligger inom folkhögskolans område, och på ort och ställe diskutera restaureringsproblem, färgsättning, fönstrens placering och liknande spørsmål.

Som ett komplement till måndagens föreläsningar gjordes dagen därpå en utflykt till Julita skans där museum och herrgård besöktes. Floda gamla kyrka med dess tre olika byggnadsstilar studerades noggrant och ett par grustäcker på vägen diskuterades ingående. På ef-

termiddagen for man in till Flen och tittade dels på den gamla stadskärnan, som vuxit upp kring järnvägsstationen och dels det nyuppförda bostadsområdet "Guldkusten" vid Gårdsjön, ett föredömligt vackert område, där varje lägenhet har sjöutsikt genom att husen byggs i bågform och de närmast vattnet delvis står på pelare.

Stenhammars slott och trädgård förevisades därefter av slottsförvaltare Palmqvists maka, som berättade om slottets öden genom tiderna och de pågående restaureringarna. Därifrån gick färden slutligen via Mellösa till Harpsund, där parken besöktes och studerades innan det var dags att åka hem till Åsa igen.

Fil.mag. Malte Nordström stod för onsdagens och torsdagens föreläsningar och grupparbeten. Han tog upp de psykologiska och sociala sambanden i studieverksamheten och förde med diskussioner och frågor fram nyttiga synpunkter på ledarskap och kunskapsförmedling speciellt när det gäller vuxenutbildning. Klargjorde skillnaden mellan en- och tvåvägsinformation, hur man bäst utnyttjar AV-hjälpmidlen och gav synpunkter på inlärnings- och studieteknik. Studiehandböcker och bredvidläsning, var av stort intresse för de flesta och Malte Nordström gav här goda tips, som man på eftermiddagen utnyttjade vid ett studiebesök på Katrineholms moderna stadsbibliotek, där del-

Vårdkasar kring Nordens kuster

På Naturvårdskonferensen i Finland, där Hjalmar Lindström deltog från Samfundet, dryftades bland annat Europarådets naturskyddsår och dess tillämpning i Norden. Overläggningarna kommer att fortsätta i höst. Som *gemensamma temata* för året nämndes: naturskyddet vid Nordkalotten, flyttfågelsskydd, skärgårdarna i Norden, och som *aktio-*

ner: samproduktion av nordisk naturfilm — med sikte bl.a. på filmfestivalen i London 1970 — och på Eurovisionen; ambulerande nordisk utställning över landskapsvård. Som en yttre manifestation främst av ungdomens aktivitet, föreslogs att vårdkasar på en viss dag skulle tändas längs Nordens kuster.

tagarna i flera timmar trimmades av bibliotikarie Eva Ekeborn hur man slår i register och arkiv. Praktiska övningsuppgifter, där deltagarnas olika specialintressen tillgodosågs, hade på förhand utarbetats av bibliotikarien. Ett besök som var synnerligen givande och lärorikt, ansåg man allmänt i kursen.

På kvällen samlades man åter för att diskutera nedskräpningsproblemen och som utgångspunkt visades Naturskyddsföreningens stillfilm "En räkning att betala". Deltagarna redogjorde för olika åtgärder, som vidtagits runt om i landet och man kom fram till att en brett lagd propaganda måste till för att hejda nedskräpningen ute i naturen.

Sista dagen gällde att göra upp studieplaner och studieverksamhetens finansiering. Ombudsman Stig Gustafsson från ABF, orf. i Samfundets studieråd, föreläste om de regler, som gäl-

ler för att få en studieplan godkänd och vad en dylik måste innehålla. De fyra studiegrupperna fick sedan göra upp var sin studieplan och redovisa denna inför kursen. Genom praktiska exempel fick man sedan lära sig hur kursen finansieras, hur man räknar fram kursavgift, statsbidrag och liknande frågor.

Vid kursavslutningen blev det sedan allmän "medaljutdelning" för nit och flit vid studiepulpeten eller i naturen. En av kursdeltagarna, Nils Gustafsson från Borlänge, harangerade var och en i kursen med ris och ros och samtliga behängdes med en "karamell-medalj" i blå-gult band. Trots den stora ålderskillnaden inom gruppen hann man under veckan bli ett sammansvetsat team och det var med ett visst vemod alla skiljdes för att åka hem till sina olika landsändar och omsätta veckans teorier i praktik.

När vårdkasarna åter flammar längs Nordens kuster blir de som tecken på gemenskap över gränserna.

Sång för Hembygden

När Birgit Nilsson för många år sedan sjöng på ett av Samfundets möten i Skåne, var hon ännu ett okänt namn; när hon denna sommar framträdde i Vegeholm och sjöng in 80.000 kronor för Bjäre härads hembygdsförening var hon en världsstjärna. Det var en strålande prestation.

Birgit Nilsson inledde med Stenhammars Sverige. Hon sjöng sig genom första avdelningen av sitt program var efter Bjäregillet folkdansade. Så kom hon igen i häradsdräkt och med folkvisor. För varje avslutat nummer ökade applåderna i intensitet. När hon för tredje gången gjorde entré sedan musikdirektör Åke Nygren avslutat sin upp-

skattade uppläsning, ville applåderna aldrig upphöra. Hon stod där, nu i svart svandunsbrämat vitt, och hon hylades såsom hon blivit van att hyllas. När hon avslutat operett-operaavdelningen hyllades hon så som hon bara hyllas hemma. Folk jublade, lockade fram extranummer, ... tre stycken. De fick Jeg elsker, Dig, de fick Wein, mina drömmars stad, och de fick Sjöbergs Tonerna. Och de var nöjda. Till och med 78-årige lantbrukaren Nils Svensson, Svenstad, Västra Karup. För andra gången hörde han nu sin dotter sjunga — första gången var på Operan i Stockholm 1948 — och han såg henne tackomfamnas av själva landshövdingen.

Hembygdsdag i Essunga

Västergötlands hembygdsdistrikt fortsatte sin mångåriga tradition och anordnade söndagen den 20 augusti en hembygdsdag i Essunga.

Dagen började med högmässa i Essunga vackra gamla kyrka. Från kyrkan begav man sig till fots till hembygdsgården, en f.d. byskola, där många av deltagarna lärt sig sitt ABC. Här bjöds på kyrkkaffe med hembakat doppa, som damerna i hembygdsföreningen ordnat.

Som gästföreläsare hade inbjudits redaktör Christina Löfvenmark från Sam-

fundet, som talade om hembygdsvårdens aktuella program. Hon pekade på miljövårdsproblemen, som alltmer bevakas av hembygdsföreningarna och om möjligheterna att slå larm och till myndigheter och andra ansvariga framföra önskemål om hembygden. Det gäller, sade hon, att försöka spara något av det vi själva fått i arv att ge vidare till kommande generationer, att lära det uppväxande släktet att uppskatta och vara rädd om naturen, våra fornminnen och vår miljö.

KRITIK och Debatt

Moralens tekniska tillämpning

I en ledare "Teknik och moral" tar Dagens Nyheter upp ett viktigt tema, som verkligen behöver dryftas: "Den demokratiska modellen är den bästa vi känner till också för att lösa teknikens moralproblem och moralens tekniska tillämpning. Men samtidigt vet vi att det demokratiska systemet länge än är ouppnåeligt inom stora områden, som däremot snabbt kommer in under den västerländska teknikens grepp på gott och ont. Och samtidigt anar vi också att även demokratin låter sig manipuleras i vissa avseenden utan att föreställningen om fri vilja och egen bedömning behöver rubbas, vilket gör sådan politisk eller teknisk-ekonomisk styrning ännu farligare och säkrare i sadeln. Men om därtill s.k. ofrånkomliga tekniska utvecklingstendenser skulle göra individerna också formellt negligerbara och sätta fundamentala miljövärden och värderingar ur spel, är det

hög tid att just med hjälp av vetenskapens och teknikens alla hjälpmedel — information, utbildning, motarbetande av resignation och avlänkning av aggressioner — stärka beredskapen mot fatalism inför något slags automatik i skeendet. Inte bara historien utan tekniken blir vad människor gör den till, eller låter andra göra utan att reagera."

Vi hänvisar till en artikel i Bygd och Natur "Teknik — industri — landskap", där dessa problem berörs. Att stärka beredskapen mot fatalism inför ett automatiskt skeende kan säkert inte ske utan moral — en ny moral. Det gäller fortfarande att reglera (att "odla") Stagnelius två lagar: *begära* och *försaka*.

Information och upplysning är nödvändiga men räcker inte. Vi behöver en radikalt ny syn, en ny filosofi — en ny moral. Att åstadkomma detta är ett gigantiskt arbete av revolutionära mått. Men kanske en gång....

Efter föreläsningen följde diskussion och frågestund och därefter var det dags för kantor Eric Norgren, att på sitt oefterhärmliga sätt berätta om gamla västgötaoriginal och dra västgötahistorier.

När det sedan blev dragning på de två lotterierna och kyrkoherden i Essunga vann de ena förstapriset och hans hust-

ru strax därefter det andra blev det jubel bland de drygt 150 deltagarna, som strax därefter fann att tiden rusat iväg och det var dags att ge sig hemåt till de väntande korna. Mjölkningsen går inte att hoppa över ens när det är hembygdsdag i Essunga.

CL.

Behåll Nybroviken!

Stockholms Kommunala Herrar, samlade i den mäktiga generalplaneberedningen kring dess ännu mäktigare expertutskott, vill bygga en bred bro tvärs över Nybroviken från Blasieholmen till Skeppargatans mynning.

Bron fortsätter den tunnel som skall byggas från Skeppsbron under Strömmen till Hovslagargatan och därjämte skulle den uppta Arsenalgatans trafik: denna gata, liksom dess fortsättning fram till Nybroplan stängs för bilarna och förbehålls helt fotgängarna. Berzelii park skulle därmed kunna utvidgas från Berns ned till Nybroviken, fritt från korsande biltrafik.

Det avgörande ingrepp i den nuvarande stadsbilden denna lösning innebär är bron över Nybroviken. Det är en kraftig möbel, egentligen två enkelrikade broar med 9 meters mellanrum, tillsammans över 42 meter. Den skulle förvandla Nybroviken till en bassäng, en damm innanför en mäktig trafikled som skulle skymma den fria utblicken över Ladugårdsviken, framhåller fil. dr Yngve Larsson i ett temperamentsfullt inlägg. Han fortsätter: Nu kan man mycket väl lösa trafikproblemet utan det fatala brobygget. Enligt ett sådant, av överingenjören Bo Hertzman-Ericson utarbetat alternativ får trafiken från tunnelsmynningen i Hovslagargatan ta vägen längs Blasieholmshamnen mot Nybroplan runt viken mot Strandvägen. Arsenalsgatan hålls alltså öppen för biltrafik, dock avlastad från den nordsydliga, som nu passerar denna gata

men i framtiden förutsätts i huvudsak flyttad till Skeppsbrotunneln.

Trafikmässigt är detta en fullt tillfredsställande lösning. Den ger väl den kapacitet som motsvarar de framtida trafikbehoven enligt experternas prognoser: även under maximitimme kan korsningen vid Nybroplan avvecklas utan nämnvärd trängsel. När trafikens bekvämlighet så kräver kan leden runt viken avlastas genom att man låter tunneln under Strömmen fortsätta under Nybroviken till Strandvägen öster om Skeppargatan — en särskilt under rusningstimmarna värdefull direktförbindelse mellan Skeppsbron och östra Östermalm.

Fritidens problematik

I detta ämne behandlar Arkitektur ett av de stora problemen i dagens samhälle. I en ledande artikel framföres dessa tänkvärda synpunkter:

Förkortad arbetstid och utökad semester har drabbat världens överklassnationer. I Sverige och vissa andra länder har detta medfört ett starkt ökat behov av fritidsbebyggelse. Dess problematik sett främst ur planeringssynpunkt behandlas i nr 2/67 av Arkitektur.

Välståndsutvecklingen går snabbt och innan vi tillnärmelsevis löst bostadsfrågan har vi påtvingats fritidsbebyggelsens alla svårdefinierade problem. Det finns en viss risk att vi känner oss i ungefär samma situation som en bankruttör som helt överraskande får ett arv i sin svåra situation. Glada skjuter vi den olösta bostadsfrågan åt sidan och

Nybroviken skulle bli en bassäng om Stockholms senaste broförslag realiserades.

kastar oss över den mycket skojigare och mer stimulerande uppgiften: fritidsbyggandet. Ett tillfälligt och modebetonat filosoferande utmärker ännu många arkitekters inställning till fritidsfrågorna.

I svenskt planeringstänkande, antingen det gäller enskilda byggnader eller hela områden, utgår man naturligt och kanske väl reflektionslöst från resultat av undersökningar om folks vanor och önskemål. Man riskerar dock då att göra många misstag, vilket man väl all-

deles uppenbart också gjort i bostadsbyggandet.

När det gäller fritidsbebyggelsen har man chans att vara mera lyhörd för de kommande generationerna med en förändrad familjesammansättning, ökat antal yrkesarbetande kvinnor, större behov av service osv.

Den svenska bostadspolitik har förutsatt en familjetyp, som inte längre existerar. I ännu högre grad spökar denna utdöda, patriarkaliska familjetyp i den nuvarande romantiska ideologin

kring fritidens användande. I framtiden finns det t.ex. allt färre hemmamödrar som kan ta hand om sina barn hela sommaren. Detta och mycket annat som man vet kommer att gälla för de nya generationerna måste påverka dagens fritidsplanerande.

För inte så länge sedan vittnade det om framsynthet eller radikalitet att kräva att staten och det allmänna skulle leda en mängd processer i samhällslivet, som traditionellt uppfattades som mycket privata och individuella angelägenheter. I dag uppfattas det av praktiskt taget alla som det självklara förfaringssättet. Vissa områden i samhället, och med åren allt fler, måste undantas från det privata vinstintresset. Så resonerar man nu också i fritidsfrågan och planeringen av fritidsbebyggelsen anses vara en riksfråga.

Men samtidigt måste man konstatera att beslutsmekanismen i de centrala politiska organen av många skäl fungerar så dåligt och långsamt att värdefull tid förloras. En mängd intressenter med ambitioner rakt motsatta samhällets ser då sina möjligheter.

På längre sikt bör man dock kunna hoppas att just den fysiska planeringen i samband med den utökade fritiden ger oss möjligheter till en bättre organisation av landsbygden, dess utnyttjande, bebyggelse och kommunikationer. En rationalisering av jordbruket med en koncentration av dess bebyggelse till tätorter, städer, skulle då också samtidigt kunna ske. Detta senare är ju heller inte en ny idé; för flera årtionden sedan framfördes den t.ex. av den förste moderne svenske etnologen Sigurd Erixon.

Bilen — den stora boven

På ingenjörsgården i Göteborg dryftades bl.a. bilen som miljöförstörare. Professor Cyril Brosset ansåg detta problem synnerligen allvarligt:

"Det verkliga problemet är bilen och dess icke förbrända bränsle. Även om man kan minska koloxiden med olika tekniska lösningar med 50–60 procent, så återstår ju resten. Snart har det ökade bilantalet eliminerat denna förbättring och vi står där vi började. Tyvärr måste jag säga att vi f.n. inte kan skymta någon lösning som skulle kunna eliminera bilen som luftförstörare."

Kommunalrådet Alf Hermansson talade vid samma tillfälle om Göteborgsområdets plan och naturvårdsproblem:

"Enligt prognoserna kommer Göteborgs befolkning att ha ökat med 50 procent och ytan att ha ökat med 130 procent år 2000.

Den industriella expansionen och befolkningsökningen ställer stora krav på vatten, avlopp, värme, destruktion av avfall och fritidsområden för att ta några saker som har med vår miljö att göra eller återverkar på den. Eftersom Göteborg kommer att ha Göta älv som huvudsakliga råvattentäkt under lång tid framåt, måste stor uppmärksamhet riktas på föreningen av älven o. Vänern.

Fritidsområden planeras i Göteborgsregionen, men i flera fall är det bara planer som inte har ekonomiskt beslutats eller där några underhandlingar med ägarna har tagits. Svartedalen, Risveden, Härskogsområdet, Sandsjö-Backa, Delsjöreservatet och Tjolöholm är de områden som man räknar med eller hoppas på."

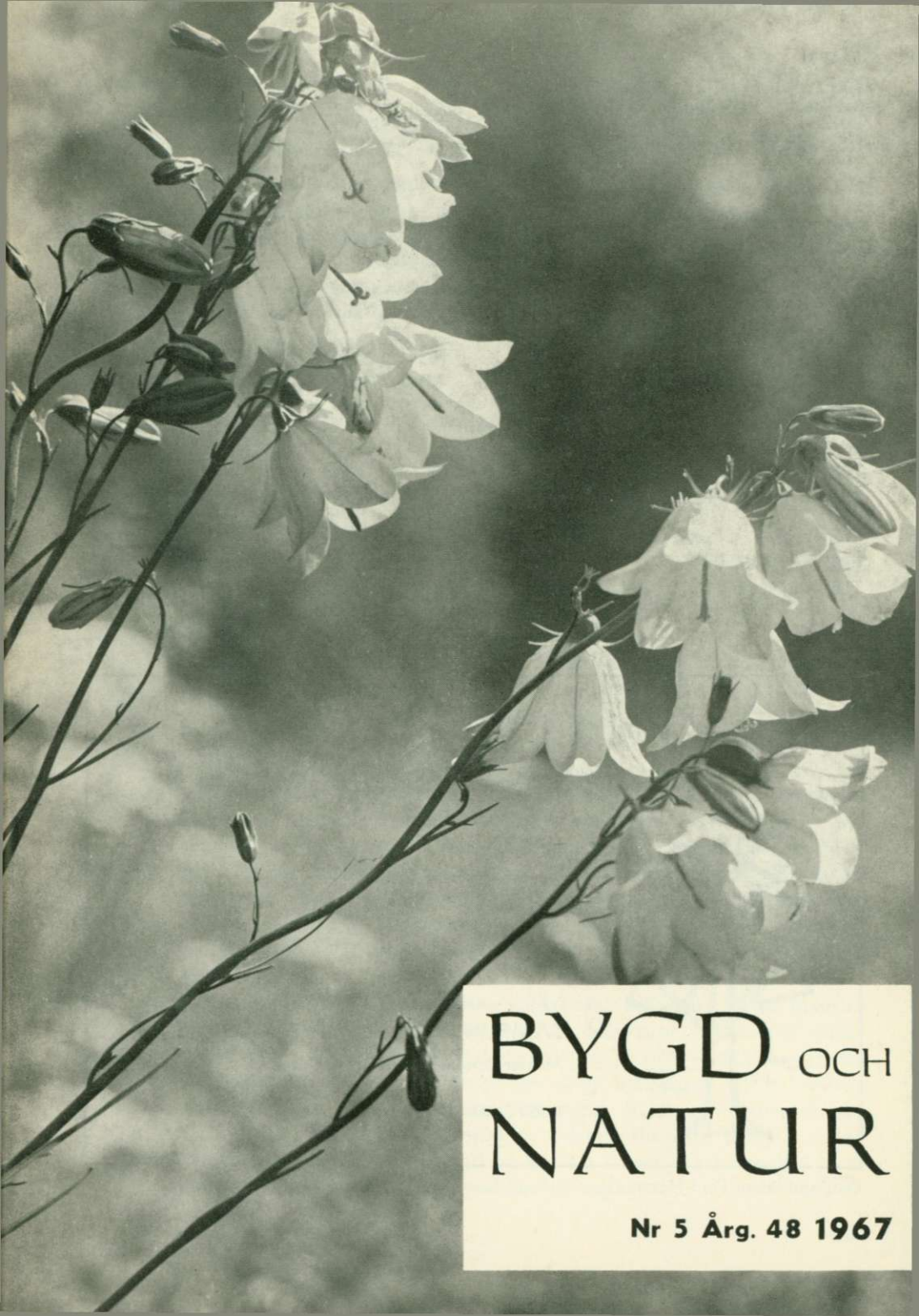
 FÖR VÅRDEN AV SVENSK BYGD OCH NATUR SOM EN HYLLNING TILL HAR SAMFUNDET FÖR HEMBYGDSVÅRDS HEMBYGDSFOND FÅTT MOTTAGA EN GÅVA FRÅN	 FÖR VÅRDEN AV SVENSK BYGD OCH NATUR TILL HUGFÄSTANDET AV MINNET AV HAR TILL SAMFUNDET FÖR HEMBYGDSVÅRDS HEMBYGDSFOND ÖVERLÄMNATS EN GÅVA FRÅN
--	--

Vid lyckönskan och kondoleans

glöm ej Hembygdsfonden — För aktiv vård av svensk bygd och natur — med ett bidrag. Insätt beloppet på postgiro 9006 89, Samfundet för Hembygdsvård, Stockholm, med angivande av givare och mottagare eller ring till Samfundet (tel. 11 94 24, 11 94 44) och insätt senare beloppet på postgiro 9006 89.

GULLHÖGENS CEMENT

årskapacitet ca 1000 000 ton

BYGD och NATUR

Nr 5 Årg. 48 1967

Bygd och Natur

tidskrift för hembygdsvård

Red. och ansvarig utgivare: John Nihlén

Redaktionssekr.: Nils Nihlén

Prenumerationspris kr 15:— pr år

Bygd och Natur utges av

Samfundet för Hembygdsvård

Riksförbund för bygdekultur
och landskapsvård

Mäster Samuelsgatan 3, Stockholm C

Tel. 119424, 119444, 119455

Postgiro 8136 — Bankgiro 56-4618

Skånebyrå

Fjellievägen 17, Lund

Tel. 046-141863

Ordf.: Landshövding Ragnar Lassinantti

V. ordf.: Riksdagsman Ivan Svanström

Sekr.: Redaktör Nils Nihlén

Styrelsens verkställande ledamot:

Fil. dr John Nihlén

Byggnadskultur

Råd och anvisningar i byggnadsfrågor
Byggnadskurser anordnas

Väg- och landskapsvård

Planeringar i samband med väg- och
vattenbyggen samt nybebyggelse
Rådgivning och upplysningsverksamhet

Studieavdelning

Anordnar föredrag, kurser o. utställningar
Råd och upplysningar vid uppläggning
av hembygdsstudier

Medlemmar erhåller Bygd och Natur gratis

John Nihlén

Teknik — industri — landskap

Det är naturligt, att i det högindustrialiserade samhälle som Sverige håller på att utvecklas till, industrins landskapsanpassning blir ett allt viktigare problem. En genomtänkt och långsiktig planering är ofrånkomlig.

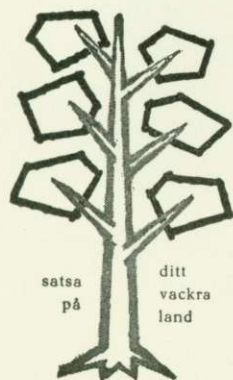
I den allt livligare debatten om industrin och miljön framföres ofta den åsikten, att det är industrin som bär huvudansvaret för de balansrubbnings i miljön som följer med all exploatering. Balansrubbningsarna i den urbaniserade miljön är dock ett sammanhängande problem (föroreningarna i vatten och luft, nedsmutsningen, bullret o.s.v.), där alla är skyldiga och där alla har ansvar. (C. P. Snow: "Måste inte alla axla ansvaret för tekniken?")

Den framtida planeringen kommer i viss mån att bli en förebyggande planering. Men konsumtionen av mark och natur för industriell verksamhet kan väntas öka i betydande omfattning. Efterfrågan på råvaror ökar och förutsättningar för helt nya industrier skapas. Jordbruket blir också alltmer industrialiserat — oavsett vilken "jordbrukspolitik" vi väljer. Det allt överskuggande problemet blir sannolikt energiproduktionen som på olika sätt kommer att påverka landskapet och hela miljön.

Att vi måste foga oss i denna våldsamma miljöpåverkande industriella expansionen synes vara klart. Fabian Månssons "slå sönder maskinerna" är inte längre något botemedel mot svält och arbetslöshet. Tvärtom, idag är det maskinerna som skall hjälpa oss mildra svälten. De kan också bli våra största hjälpmedel att lösa vattenproblemet, rena luften och lösa avfallsproblemet. I denna situation måste de omätbara värdena hävdas ännu starkare än förr (faran ökar) men lika stora krav måste också ställas på landskapsvården.

Glöm ej

HEMBYGDSINSAMLINGEN 3 x 3

SAMFUNDET FÖR HEMBYGDSVÅRD

Mäster Samuelsgatan 3, Stockholm C

POSTGIRO 90 06 89

Omslagsbilden: Foto Håsonbild.

Lösningen på det svåra problemet om industriernas landskapsanpassning ligger ofta i kompromissen. Det gäller att hushålla med naturens tillgångar både som industrivara och som "hälso- och glädjekälla". Spänningen som uppstår mellan tekniker och naturvårdare bottnar ofta — som särskilt Lars Holmén framhållit — i oviljan till kompromisser men det kan också ibland vara en överbetoning av vissa pittoreska eller vetenskapliga detaljer i landskapet. Nu börjar emellertid en ny tid att arbeta sig fram — en annan landskapsuppfattning där det romantiska ingalunda är bortglömt, men där det nya landskapet träder fram med egna värden.

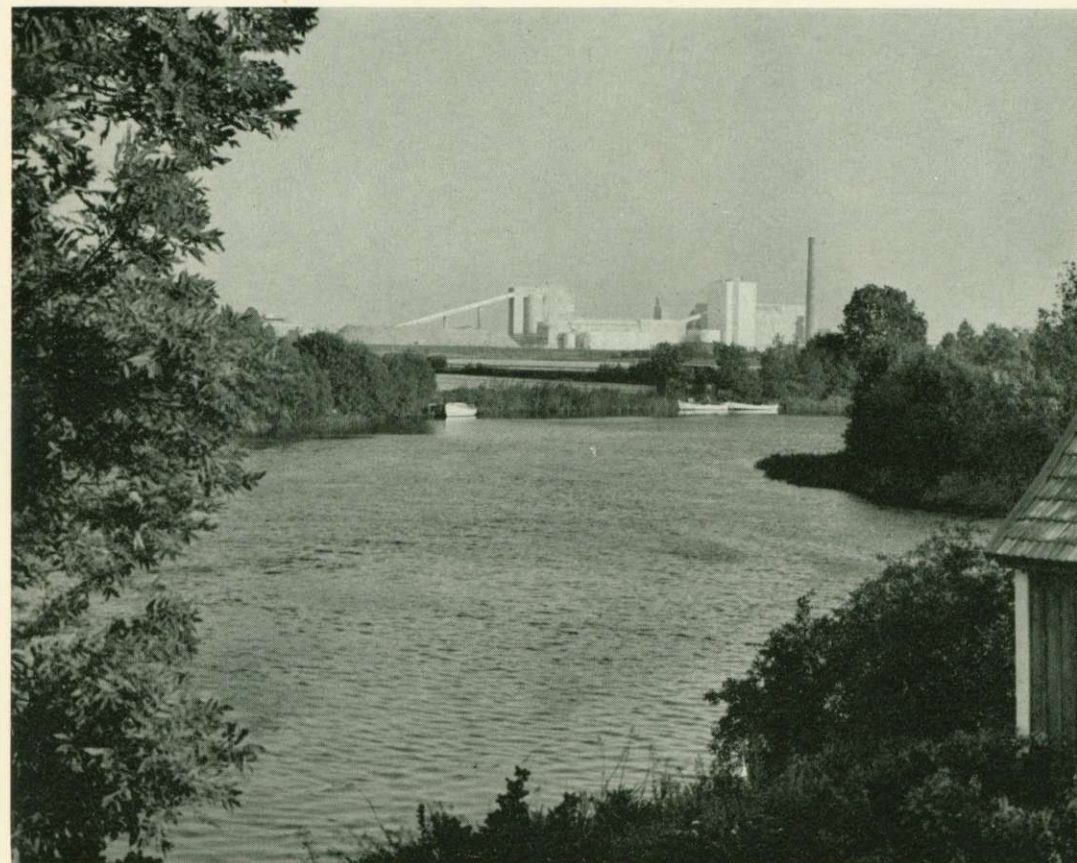
Här har den kvalitativa landskapsvärden, den skapande och formande, hos oss ännu så sorgligt obeaktad, en utomordentlig uppgift vid sidan om naturskyddet.

"California Tomorrow" som skall komma hit och lära oss naturvård skulle nog ta en titt på vad som redan gjorts i Sverige, t.ex. landskapsbyrån inom Samfundet för Hembygdsvård och Natur och Miljö som visat vägen också i grannländerna.

Förädlingsindustrins och kraftverkens dominans i landskapet ser ut att bli en faktor att räkna med. När det gäller t.ex. de moderna atomkraftverken sådana de utformas i Sverige är byggnadernas karaktär och skala svåra att komma ifrån i den utveckling vi redan slagit in på. Det är ett nytt inslag i det moderna industrilandskapet. Man kan inte utan vidare tala om förfulning. Vad som skapas är ett nytt landskap med allt vad det innebär av omvandling och nydaning.

Vad som ger energiproduktionen en så framträdande roll, är det enorma energibehovet som vi har i dagens samhälle och som vi får i ännu högre grad i morgondagens. Man får som sagt inte blunda för att denna energi kan få en positiv karaktär. När vattentillgångarna tryter blir vi troligen hänvisade till avsaltningsverk, som sannolikt måste ligga vid kusten och nära de atomkraftverk som skall ge energi. Även bostädernas eldning kommer med all sannolikhet att ske på elektrisk väg och därmed har man möjlighet att skapa renare luft. Om även bilarna blir atomkraftdrivna har man ytterligare ett föroreningsproblem mindre — bilgaserna. Ser man längre fram är det sannolikt att det i USA redan prövade maskinella anordningarna för sopdestruktion vid centrala stationer kommer att skapas, drivna av samma atomenergi. På den vägen, med regionala avfallsstationer och destruktionsanordningar, kan man lösa de stora renhållningsproblemen, som nu i viss mån drivs som ett slags välgörenhet, vilket naturligtvis inte kan ske på längre sikt.

När det gäller de nya energikällornas möjligheter — man har här även att räkna med väteatomreaktorerna — kommer troligen livsmedelsfabrikerna i anslutning till kustregionerna att spela en viss roll

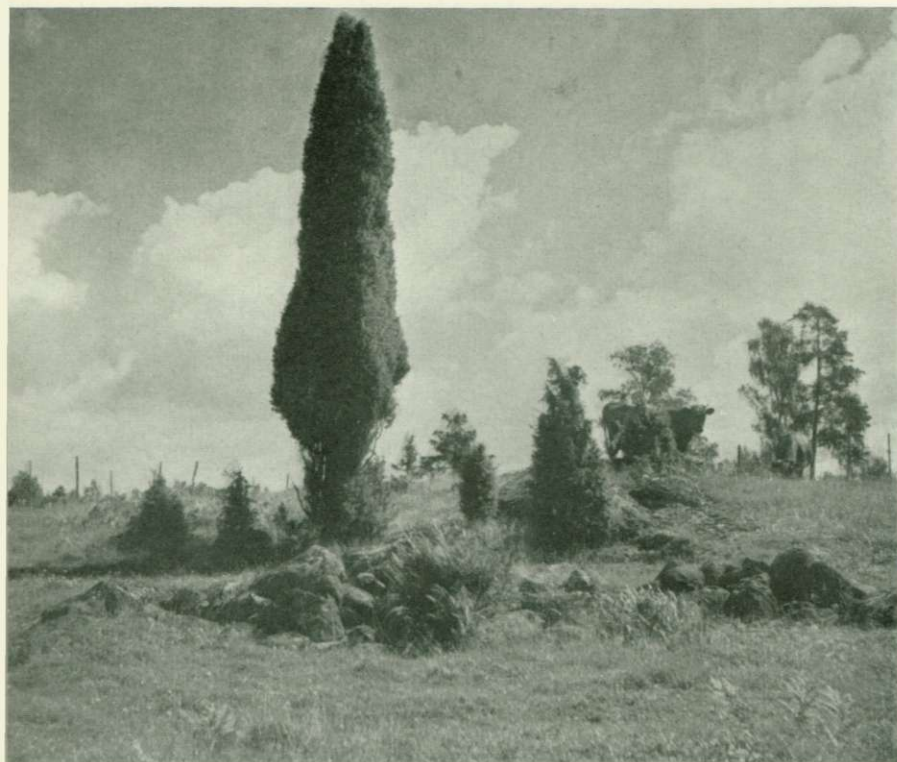

Förädlingsindustriernas dominans i landskapet ser ut att bli en faktor att räkna med. — Mörrums sulfatfabrik, Blekinge.

för den industri som skall skapa näringsrik och lätttransportabel föda (u-landshjälpen i nästa skede).

En gång i tiden kunde man känna en svärmisk beundran för Mahatma Gandhi och hans symboler geten och spinnrocken. Förhållandena är annorlunda nu och vi ställs inför hårdnande krav, som ställs på oss utifrån.

Det är farligt att ständigt se tekniken som en fiende. Rätt kontrollerad, rätt använd och tillämpad kan den bli ett mäktigt hjälpmedel för lösandet av några av de problem, som miljövärden nu har på sitt program: renare landskap, renare luft och renare vatten.

*När vi planerar morgondagens landskap får vi inte glömma bort att i detta inordna också de äldre kulturbygder, som ofta rymmer en sällsam skönhet och dessutom skapar perspektiv bakåt. — Småländsk betesmark med enar.
Fo:ö: Karl Antonsson.*

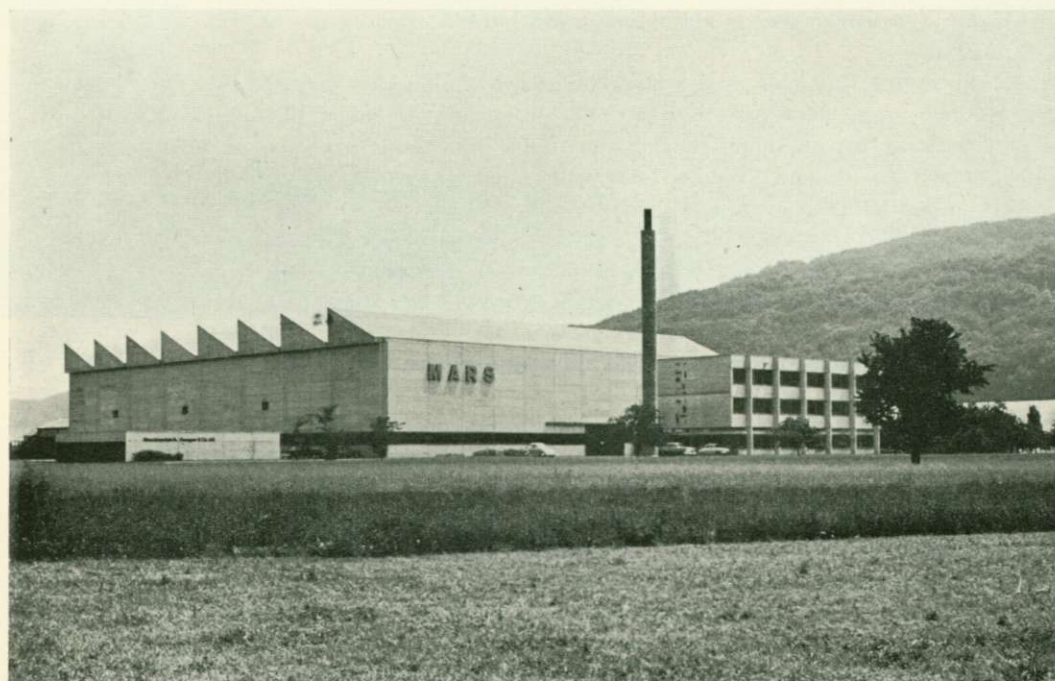
När den industriella verksamheten, kommunikationerna och hela urbaniseringsprocessen konsumerar mark i så väldig omfattning (i västra Skåne är utrymmet redan hårt ansträngt; en modern motorväg Göteborg—Malmö skulle kräva ca 1.500 har mark utom trafikplatser, rastplatser, täktområden m.m.) är en riksplanering, samordnad med en regional planering, ofrånkomlig. Samhällsutvecklingens acceleration har verkligen skapat nya problem och att lösa dem kräver, som Olof Palme framhållit, djärvhet och nytänkande. Skall de lösas på lång sikt skulle därtill behövas en icke obetydlig visionär förmåga.

Planering för framtiden under hänsynstagande till alla samhällets och till individens berättigade krav måste ske på högsta nivå. Men

ett krav får då ej glömmas bort: de fria, de omistliga områdenas plats i planen, de områden som ännu rymmer "frihet, renhet, tystnad".

Det är dock farligt att ställa förväntningarna alltför högt. Ekonomiska lagar, oförutsedda tekniska omvälvningar, militära dispositioner (militära skäl utesluter nästan alltid debatt och alternativa lösningar), politiska faktorer med bl.a. krav på planering över gränserna, ändrade levnadsvanor — allt påverkar planeringen av morgondagens miljö. För industrins vidkommande — den må vara statlig eller privat — är de ekonomiska lagarna hårt bindande. Bundenheten vid råvarukällan är ofta avgörande. Liksom vattenkraftverken var knutna till älv- och sjöregionerna, framför allt i Norrland, så blir de närmaste årtiondenas kärnkraftverk såsom de för närvarande byggs (Simpevarp) och projekteras (Ringhals) i stor utsträckning etablerade vid våra sydliga kuster (tillgången till billigt kylvatten och bekväma transportmöjligheter är tydligen här avgörande; även sociala faktorer kan spela in). En 'kedjere-

De schweiziska industribyggnaderna har ofta en god anpassning till landskapet. — Marsfabriken nära Basel.

aktion uppstår: de nya kärnkraftverken (ett nytt per år under 70-talet annonseras) kommer att knytas till de redan etablerade. Avsaltningsverken — drivna av kärnkraft — fogas in i samma ram liksom andra industrier, vars lokalisering är beroende av närhet till råvarukällan och bekväma kommunikationer (vatten, kraft, hamnar).

Förädlingsindustriernas lokalisering följer delvis samma lagar (petrokemiska fabriker, massaindustrier, sågverk). Ett rationellt utnyttjande av de sydsvenska skogarna har redan medfört stora industrianläggningar i Småland, Blekinge, Skåne och Halland och ansatser till samverkande industriagglomerat har redan tagit form vid Stenungsund och kan skönjas vid Ringhals-Värö och Nymölla. Här måste landskapsvården, den kvalitativa, sättas in redan på planstadiet, vilket gjorts i Ringhals-Värö, men tyvärr icke i Stenungsund, vars utformning också är ganska bristfällig.

Den industriella expansion som redan tagit form kan en kommande riksplanering ej påverka; även "kedjereaktionen" blir svår att bemästra. Om man håller sig till de kustbundna industrierna i södra Sverige skulle en statligt styrd planering troligen ha givit samma resultat som den vilken nu utförts av de statliga och enskilda industrierna, men troligen skulle den ha varit mer restriktiv beträffande fritidsbebyggelsen, en exploatering som exempelvis vid Skrea strand hindrat uppkomsten av fria områden.

Den inventering och analys som industrins folk gjort av praktiskt taget hela den sydsvenska kusten från Strömstad via Skåne till Gävle har frambragt ett material som bör ställas till riksplaneringens förfogande. Med tillhjälp av detta material och prognoser för samhällsutvecklingen bör en ram kunna skapas för en differentiering av de olika områden som skall hänföras till industri, kommunikationer, bebyggelse, fria områden och reservat. Det blir ett stort spänningsfält! Vad vi kan avsätta till friområden och reservat, ej direkt ekonomiskt mätbara, blir till sist en ekonomisk avvägningsfråga där "överskottet" fördelas på samma sätt som när medel anslås till teater, musik, konst och social välfärd.

Att kunna påverka t.ex. industrins lokalisering genom extra beskattning (bort från de öppna kusterna!) är säkerligen svårt att genomföra. En fördyrad kustetablering skulle bl.a. innebära orättvisa genom att ekonomiskt favorisera inlandslokalisering, som kan ha betydligt större förorenings effekt på vattendragen. Även konkurrensförhållanden spelar här in och försvårar en lösning.

Vad man kan nå i dagens läge, där kusten blivit lika attraktiv för industrilokalisering som de norrländska älvarna tidigare, är att i tid avsätta bestämda friområden (för industriverksamhet ej attraktiva) och

Fritidsbebyggelse och camping utgör en ofta hård exploatering av våra kustregioner.

för övrigt inrikta sig på friområdenas lokalisering till skogs- och sjölandskapet. Att skapa sådana friområden, "nedfrusna landskap", är idag en utomordentligt viktig och brådskande samhällsuppgift, deras disposition i detalj kan avgöras i framtiden. De bör skäras till i så stora stycken att marginal finns för oförutsedda händelser.

Det är ingen determinism, när man efter trettio år i landskapsvårdens tjänst, ser tekniken som en väldig kraft att räkna med i den fram-

tida samhällsomvandlingen. Det är snarare ett hänsynstagande till de ekonomiska lagar, som vilar på en av de flesta accepterad materialistisk syn — "standarden" skall hållas till varje pris. Vad har vi råd att avstå (av den materiella vinningen) är den ständiga frågan. Det vore intressant att ta pulsen på svenska folket i denna sak. Några tiotal miljoner till ett naturvårdsverk — det ställer sig lätt. Men offer och inkomstbortfall på 100-tals miljoner då och då, det ställer sig svårare. Det kan avgöras "i vanlig demokratisk ordning" i regering och riksdag. Ännu har det inte hänt att man nekat anslag till vinstgivande men hårt miljöingripande anläggningar. (Bergeforsen i Indalsälven, Porsi i Lule älv, Stalon i Ångermanälven o.s.v.).

Offer av denna art förutsätter ett annat sinne. Och det är till sist det stora och grundläggande problemet i all miljövard, i hela samhällsutvecklingen. Stagnelius maning: "odla till frihet" dessa stora lagar: "viljan att begära, förmågan att försaka" är ständigt lika aktuell. Förrän den balansen nåtts mellan viljan och förmågan kan vi enligt min mening aldrig lösa "spänningen" teknik — miljö och heller aldrig lösa det långt större problemet i en rätt balans mellan rika och fattiga länder. Men därtill krävs en ny moral och en ny människa — en väckelse. Tills den kommer får man nöja sig med närmare liggande mål: "en mer människovänlig teknik och ett mer teknikvänligt samhälle".

Gustav Hagemann

Våra "ängder gröna"

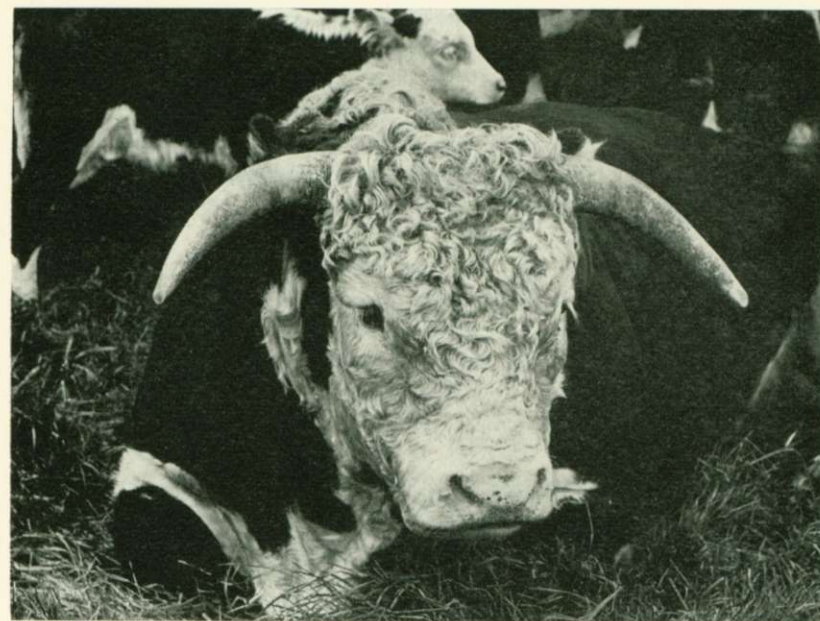
I den aktuella debatten om betesdjur och landskapsvård har godsägare Gustav Hagemann på Ruuthsbo — själv en aktiv betesfrämjare och landskapsvårdare i Skåne — gjort följande personliga inlägg, som vi hoppas kommer att följas av andra. Frågan är väl värd att diskutera ur olika synpunkter.

I början av trettioalet nådde Sveriges mjölkkor sin absoluta topp genom att passera tvåmiljonerstrecket. Det var då Ivar Lo-Johansson präglade begreppet "Den vita piskan" om det slavbundna mjölkkningsarbetet. I dag har vi ungefär 850.000 kor och 1975 — längre fram i tiden vågar man knappt profetera — torde antalet ha sjunkit till under 700.000. När det gäller mjölkkor som sådana är det en sund utveckling, som på samma gång innebär en nödvändig sanering inför vårt lands anslutning till en utvidgad europeisk gemenskap. Och ändå behöver ingen befara brist på mjölk eller smör från inhemska kor om marknaden blott får sköta sig själv. Några för konsumenterna betydelselösa tioöringar på mjölken skulle säkerställa Sveriges mjölkförsörjning från färre men effektivare såväl kor som producenter. Men inte förrän den dagen kommer då mjölkproduktionen åter blir lönande, kommer decimeringen av kostammen att upphöra. Balansen antas komma att ligga vid ett bestånd på 600 à 650.000 mjölkkor.

1961 och tidigare var Sverige nettoimportör av kött. Sedan dess har vi haft en betydande nettoexport. Dels har friska och sunda spädkalvar utöver mjölkornas rekryteringsbehov i allt mer ökad takt använts i en specialiserad produktion av ungnötkött, dels har utslaktningen av korna ytterligare spätt på köttberget. Kulmen har dock passerats och redan nästa år — 1968 — kommer köttmarknaden att balansera eller förbytas i en nettoimport. Kalvarna från det decimerade kobeståndet räcker

helt enkelt inte till som halvfabrikat för kött. Därefter kommer import-behovet att öka undan för undan. 1975 måste importen täcka minst 25 % av vår köttkonsumtion. — Situationen är alltså den, att den nya jordbrukspolitiken i sin nit att reducera ett förlustbringande exportöverskott på mejeriprodukter på samma gång bäddar för ett inhemskt köttunderskott av gigantiska mått. En mycket kraftig prishöjning kan naturligtvis dämpa efterfrågan — minska "bristen" — och utan andra åtgärder stimulera en från mjölken helt fristående köttproduktion. Men så som utvecklingen ter sig, är det dock inte överdrivet att påstå, att vårt land redan försuttit sina chanser att billigt och på relativt kort sikt bygga upp en tillräcklig inhemsk köttproduktion. Förutsättningarna har i varje fall försämrats avsevärt. Kvigorna håller på att försvinna och stiger därför i pris, och betesmarkerna är granplanterade eller ogräsförslummade. — De jordbrukare som klart sett utvecklingen och varit ute i tid har ar-

En korsningsbesättning av den lokala mjölkrasen och tjur av Hereford-ras har släppts på bete vid Getholmen nära Ruuthsbo. Området, 60 tld, var på väg att skogsplanteras. — Foto: T. Nihlén.

Tjur av Hereford-ras, som satts in på betesmarkerna vid Ruuthsbo. — Foto: T. Nihlén.

betat i uppenbar motvind. — Fackpressen har varit reserverad och annan rådgivning eller stimulans har lyst med sin frånvaro. Visserligen har vissa jordbrukets toppexperter höjt ett varnande finger. Men flaskhalsen är fruktansvärt lång och trång mellan dessa "experter" och jordbrukets praktiska utövare. När på en konferens i naturvårdsfrågor i somras från jordbrukarhåll framhölls, att biffkor och får är den bästa och därtill billigaste räddningen för våra "ängder gröna", svarade en representant för det nya naturvårdsverket, att innan man kunde engagera sig i den riktningen skulle forskning sättas in för att utröna betesdjurens inverkan på betesgräsens botaniska sammansättning. På detta vill en jordbrukare svara med att travestera ett gammalt känt ordspråk: "Medan kon avlivas, dör gräset.

Ännu finns det dock beteshagar, ängar och hagmarker, tillsvidare befolkade av dödsdömda mjölkkor. Och skogshotade ännu odlade marginaljordar lämpade för bete. Områden vi måste slå vakt om, innan de försvinner under granens mörka täcke. Och ännu finns det kvigor — rekryteringsöverskott — som går till slakt.

Men skall en inhemsk från mjölk helt fristående köttproduktion byggas upp är tiden knapp. I det långa loppet blir köttimport dyrare än egen produktion. Rent bortsett från den beredskapsreserv, som representeras av ett omfattande inhemskt djurbestand. När det rör sig om värden på en halv miljard kronor pr år eller mera, kommer även vår handelsbalans in i bilden. Till bilden hör inte minst vårt ärvda odlingslandskap med pastorala betesidyller — mera än någonsin av betydelse för den stressade stadsmänniskan.

Prognoserna är entydiga. Vad som behövs är stimulans och upplysning. Vad några hundra jordbrukare redan gjort kan göras av tiotusenden: Anskaffa kvigor av den lokala mjölkrasen och genom användning av en tjur av köttras, t.ex. Hereford, uppbygga korsningsbesättningar. Kons produktion blir bara en kalv om året, men affären är positiv och påverkas mycket litet av stigande löner. Och huvudparten av fodret utgöres av bete och hö.

Detta är inte rätt forum att i detalj diskutera de åtgärder, som snarast bör vidtagas. Ett arbetsutskott om högst ett halvt dussin personer med representanter för jordbruk, landskapsvård och slakterier bör efter ett par dagars diskussion kunna utarbeta en räddningsplan att framläggas för myndigheter, institutioner och pressen.

På olika håll i Skåne och mellersta Sverige prövas nu denna metod att öka köttproduktionen och bevara en del av landskapet. Ett exempel är det militära övningsfältet vid Silvåkra, där de jordbrukare som sålt sina gårdar till Kronan investerat pengarna i en köttproduktion i stor stil. Omkring 6.000 tld billig mark — det är en förutsättning — läggs här under bete.

Dübeck i södra Skåne är ett annat exempel där vidsträckta betesmarker längs stranden förvandlats till beten på ungefär liknande sätt.

Åter ett annat exempel är Vittskövle, där mjölkproduktionen har fått vika för köttproduktionen (omkring 400 moderkor). Vi kan också i detta sammanhang nämna Rörsholm i norra Skåne, Bergkvara i Kalmar län och Åkers styckebruk i Sörmland. Andra projekt av liknande art är under utredning och planläggning i Uppland.

De gamla soldattorpen

Om man studerar generalstabens karta, träffar man här och var på beteckningarna GT, HT och BT vilket är uttytt grenadjärtorp, husartorp och båtsmantorp. Numera börjar det bli tunnsått med både de gamla indelta soldaterna och deras torp. Det är inte många stugor som står kvar i orubbade skick. Ännu bor det dock soldater kvar "på roten", några i Norrland (Boden) och några i Småland (Eksjö) och i medio av förra året figurerade några "indelta" i ett Dagens Nyheter-reportage. Det var en fläkt från fordom.

Snart är dock det gamla stolta indelningsverket, soldattorpen och deras mannar, ett minne blott.

*

Att vara soldat innebar inga sötebrödsdagar, fast soldaten ansågs något förnämre än en vanlig torpare eller statare och han kunde därför få en del förtroendeuppdrag inom socknen.

Kampen för uppehållet för soldaten och hans familj var dock ofta hård. I regel var soldattorpen små, och så länge som de rothållande bönderna var skyldiga till sådd och sättnings av soldattorpens ägor, för de ofta över dessa med lätt hand. Jordbruket skulle där avverkas på kortast möjliga tid, ansåg de, och detta medförde att skördarna många gånger blev små och dåliga.

I ett legokontrakt från år 1885 gällande Aspelands kompani av Kungl. Kalmar regemente heter det bl.a.:

"Soldattorpet tillträdades av rekryten den 14 mars vederbörligen uppsatt och till ägorymd sådant det av förre soldaten innehafts, samt tillförbinder sig roten att, första året för rekrytens räkning försvarligen inbärga torpets gröda. I årlig lön betalar roten Två kronor, varav ena hälften erlägges i mars och den andra i september, samt skall denna lön tillträdas med månaden näst efter antagningsdagen och upphöra med den månads utgång uti vilken soldaten från roten avgår."

Det heter bl.a. vidare:

"Sommarbete bland rotens kreatur för 1 ox och 2 kor samt 4 får och 20 tjog löv som brytes och framforslas av roten."

Vidare är skrivet, att soldaten skall erhålla fyra famnar ved som han själv skulle framforsla till torpet och sedan följer en del mindre förmåner.

I och med den nya härordningen kunde soldaten själv svara för skötseln av torpet, och de rotehållande bönderna skulle endast tillhandahålla dragare för ändamålet. Om soldaten nu, för att förbättra jordbruket, tog god tid på sig med plöjning och sådd, kanske rotehållarna knorrade. Men jorden blev ofta bättre iordningställd och skörderesultatet betydligt förbättrat i synnerhet för de mera jordintresserade knektarna.

*

En del soldattorp kunde ligga rätt centralt i byn, men oftare låg de ensligt till. Dit ledde för det mesta endast en slingrande stig, stenig och kullrig som var rätt svårframkomlig, särskilt vintertid.

Husarens häst skulle hållas i en härför avsedd spiltta vissa dygn av var bonde. Då fodervärd skiftades kom den nye i sällskap med byamannen, som med en speciell kedja mätte hästen över buken för att kontrollera om den hade magrat sedan sist.

Efter husarens hemkomst från mötena skulle byamannen mottaga hans utrustning och förvara den i en särskild kista, och vid divisionskorpralens inspektion av persedlarna var det byamannens skyldighet att skjutsa honom till nästa rusthåll.

Soldattorpet bestod ofta av ett större rum med öppen spis och en liten kammare. I slutet av 1700-talet försågs torpet ibland med ett mindre kök och möbleringen bestod av ståndsängar och fällbord men var i övrigt rätt torftig.

*

Soldaten nämns ofta som en av de främsta männen i socknen näst efter präst och klockare, och på gillena var hans plats före lantbrukarna. Om placeringen vid ett bondbröllop lyder en gammal strof från Dalarna:

"Först brudgum och brua,
så prästen å frua,
så soldaten,
så menige man,
så långt vi kan".

Soldaten kunde någon gång vara en välbärgad man och åtnjöt allmän aktning för sin varma fosterlandskärlek. I kyrkan var han alltid tillstä-

Ett gammalt soldattorp från Testeby i Vårfrukyrka sn., Uppland.

des, och på begravingar var han officiellt med. Klädd i sin uniform tog han sig ut som en mäktig ståttig karl på de fester han deltog i. Det var alltså inte att undra över, att mången flicka föredrog en soldat framför en hemmansägareson.

Som mera kunnig i boklig bildning än lantmännen i allmänhet, anförtröddes honom undervisningen av socknens barn och i vissa fall kunde han stiga i graderna ända till klockare. Denna bana kanske begynte med att han tog upp psalmen vid gillena eller att han "sjöng ut lik" vid begravingar. I något högre rang än soldaten stod korpralen och länsmannen och de åtnjöt ofta samma aktning som kyrkans man.

*

Inte bara en speciell organisation försvinner med de sista indelta soldaterna, utan även ett stort och innehållsrikt kapitel samhällshistoria. Och det heter i en visa bl.a.:

"Men snart de förtvinat — dess saga är all,
och minnet är allt som finns kvar
av den jordfasta stammen med krigarekall,
med anor från karlarnas dar . . ."

Slätteräng och lundträda – vårdåtgärder i ett kulturlandskap

Ett nytt naturreservat av värde ur olika synpunkter har nyligen fridlysts på initiativ av hembygdsföreningen i Algutsboda, Kronobergs län. Det gäller ett lövängsområde och ett lövskogs- och hagmarksområde vid Lidahult. Det märkliga med denna fridlysning är bl.a. en utredning som gjorts av fil. lic. Tore Karlsson och fil. lic. Gert Knutsson, den förre från Växtbiologiska laboratoriet i Lund och den senare från Geologiska Institutionen i Göteborg. Deras förslag till naturvårdsåtgärder är värda studera och begrunda.

Kulturlandskapet

Det gamla kulturlandskapet i socknen omfattade åker och äng närmast bebyggelsekärnan, däromkring beteshagar, som omgavs av skog med betesmarker av skiftande slag samt svedjeland. Ängen (hårdvallsängen) och beteshagen är helt betingade av odlingsingrepp. Det är ingen överdrift att kalla dessa ägoslag för odlad mark, som man emellertid, till skillnad från åkern lät beväxa med vildfloran, dock under mycket restriktiva former. Ängsskötseln, som gav vinterfodret, kompletterades av hagskötseln, som säkrade sommarbetet. Åkern, ängen och beteshagen bildade tillsammans inägomarken.

Vill man för eftervärlden bevara något av den gamla bygden i socknen bör man bevara gården eller byn som helhet, d.v.s. både gårdsbyggnader och inägomark och sköta den efter gammalt mönster. Då finge man en hembygdsgård i egentlig mening.

Gården Lidahult förefaller för närvarande vara den mest lämpade för skyddsåtgärder, för vård. Den äges av kommunen, en fördel ur praktisk-ekonomisk synpunkt. Vidare är den kulturhistoriskt intressant (fattigård). Tyvärr är mangårdsbyggnaden av bredbyggnadstyp och icke av

den gamla karaktäristiska knutbyggnadstypen. Slutligen och kanske viktigast, den äger en del drag av det gamla kulturlandskapet nämligen en hävdad äng och beteshagar.

Under hembygdsföreningens besök i Lidahults-ängen i augusti 1964 framkastades tanken att dra upp ett mer eller mindre rent bokbestånd omedelbart väster om ängen. Området utgöres nu av ett glest lövskogsbestånd av ek och bok. Det har tidigare förmodligen varit en direkt fortsättning av den nutida ängen. Här skulle man verkligen ha möjlighet att bibehålla slätteräng under långa tider, genom att låta ängen växla mellan "lundträdan" och den nuvarande ängen. Den senare tycks gå mot en viss utarmning både vad gäller artrikedom och höproduktion. I den nuvarande "lundträdan" kan man röja en ny äng och låta den nuvarande ängen delvis övergå i "lundträda". I denna växling mellan "lundträda" och äng, når man nämligen den dynamik i ängsodling, som är grundförutsättningen för ängens höga höproduktion. Vi syftar ju hela tiden till att bevara ängsvegetationen till vad den var ägnad att vara, en höproducent. Vid röjning i "lundträdan" eller i skog över huvudtaget åstadkommes nämligen en s.k. röjningsgödsling. Det är därvid framförallt det bundna, relativt stora kväveförrådet, som med ett slag blir frigjort i sådan form, att kvävet blir upptagbart för växterna. Svedjelands höga avkastning liksom efterföljande goda kreatursbete betingades just av själva röjningsingreppet och ej som tidigare ansetts av "askgödningen". Så småningom återgår marken sin vana trogen till att bilda fattigkomplex, där näringsförrådet är stort men svåråtkomligt för växterna. Om en äng utnyttjas för slätter under för lång tid sjunker höproduktionen och detta i synnerhet i Algutsbodatraktens sura jordar. Man bör låta ängen övergå i igenväxningsfas, "lundträda", som efter ett tjugotal år röjes till en ny äng. Med största sannolikhet ingick ängen i ett sådant växelbruk i det gamla kulturlandskapet.

Det förefaller, som man i naturvårdskretsar ofta tänker sig ängen som ett stationärt landskapselement; man menar, att ängen bara behöver slås och ansas. Detta är emellertid felaktigt, den måste ingå i ett växelbruk för att fungera som en höproducent och inte bara som en park med vackra blomster. Likaså möter man ofta naturvårdsfolk, som klamrar sig fast vid skyddet och vården av de ofta mycket små ängsfragment, som fortfarande finns. De menar, att allt hopp om ängarnas fortbestånd är borta, om dessa fragment inte vårdas. Man kan emellertid röja de "lundträdor", som finns i mängd som lämningar från det gamla kulturlandskapet. På så sätt skulle man mycket lätt få fram stora områden med "jungfruliga" ängar – "aldrig var änge så bra som medan det ännu hade frodighet kvar efter senaste skogsträda". Självfallet skall man söka upp, studera och gärna bevara de ännu vårdade ängarna för att få kun-

Inför järnvägsdöden

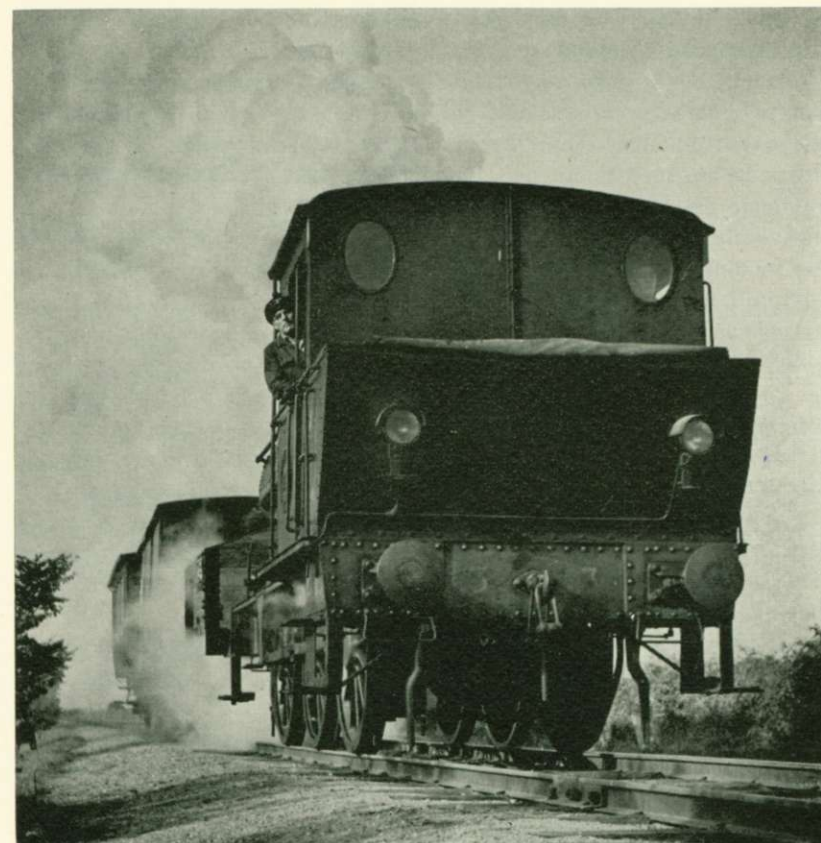
Järnvägarnas historia är i vårt land föga mer än hundra år. Och likväl är den på ett särskilt sätt fascinerande. Vi kan inte tänka oss de förflutna hundra åren utan järnvägarna. De har sin stora andel i hela vårt moderna samhälles utveckling. Genom järnvägarna bröts isoleringen mellan bygderna, skapades nya och bättre villkor för människorna och möjliggjordes nya samhällets uppkomst.

Sverige äger också ett mycket väl utbyggt järnvägsnät. Åtminstone för några decennier sedan visste nästan alla skolbarn att knappast något land i världen hade ett — i förhållande till areal och folkmängd — så utvecklat järnvägsnät som Sverige.

Utvecklingen på kommunikationernas område har emellertid på några årtionden helt suddat ut denna bild. Den växande bilismen och vägar-
nas utveckling har lett till en allt större nedläggning av s.k. trafiksvaga järnvägslinjer. Trots kraftiga protester från "avfolkningsbygderna" kommer denna utveckling att fortsätta. Snart finns bara de viktigaste järnvägslinjerna kvar.

skap om ängens allmänna fysionomi, använda den som typexempel, när man startar nyodling av slätterängar, eller när man skall låta dem ingå i växelbruk såsom beskrivits tidigare.

Vad som ovan sagts om ängens skötsel kan direkt tillämpas på hagskötseln. Ett väl tilltaget område bör avsättas för detta ändamål. Även beteshagen bör ingå i växelbruk precis som i gamla tider. Vissa delar av beteshagen tillåtes växa igen av träddungar, i vilka sedan röjning företas. Röjningsgödslingen ger ett väsentligt förbättrat bete t.o.m. ekonomiskt försvarbart i jämförelse med den ofta dyrbara kultiverade beteshagen.

Det gamla ångloket är nu moget för järnvägs museet.

När en järnväg läggs ned och all trafik upphör återvänder tystnaden till bygden. Banvallen växer igen och övergår i något enstaka fall till vanlig väg, rullande material skrotas ned och stationerna försvinner.

En väg kan också bli obehövlig och ersättas med en annan. Med järnvägens försvinnande blir dock omvandlingen för bygden oändligt mycket större.

Konstnären Hjalmar Arleman har i en akvarell skildrat kvällstågets ankomst till en liten station på västgötslätten någon gång på 1920-talet. Det är vinterkväll och ånglokets ljusa rökkvast avtecknar sig effektivt mot kvällshimlen. Ett rörigt liv utvecklas på stationen. En buss och en

bil väntar för att vidarebefordra de ankommande ut i bygden. Och talrika påpälsade västgötar står och tittar på tåget.

Om vi i dessa dagar skulle besöka samma station — eller någon annan på Skaraslätten — skulle vi nog finna det ganska folktomt när rälsbussen anländer. Snart kommer ingen rälsbuss heller. En gång invigdes banan med pomp och ståt. Själve Oskar II var närvarande och förlänade det hela den festivitas som hörde till tiden.

Utvecklingen kan inte hejdas. Småbanorna hör snart det förgångna till. Har vi tänkt på vad denna försvinnande kulturbild — som Arleman så träffande skildrat — rymmer inom sig? Många av oss har själva upplevt allt detta. Men en senare generation får inte samma möjlighet.

Behöver allt detta nu rivas bort och spolieras? Kan man inte här och där i vårt land bevara en järnvägsstump med skenor och rullande materiel och en eller annan stationsbyggnad? Naturligtvis inte för att trafikeras regelbundet — men som ett levande kulturminnesmärke. Det bör vara lika självklart som att bevara en gammal vägsträcka eller en bro.

Järnvägsdöden angår alltså på sitt sätt också hembygden. Det bör vara mycket roligare att ha en bit av järnvägen kvar än att få nöja sig med att resa till ett järnvägsmuseum och se på ett lok eller en vagn från någon av våra forna järnvägar.

Dessutom talar man i våra dagar så mycket om fritidssysselsättningen. Nu finns det i vårt land ganska många människor — både gamla och unga — som säkert skulle vara förtjusta i att "leka tåg" under sin fritid. För detta ändamål har t.o.m. en sammanslutning bildats som disponerar en järnvägsbit med eget rullande materiel. Sämre sysselsättning kan man ha — och den är mindre farlig än att leka med bilar på våra landsvägar.

Bevarar man en järnvägsbit bör alltså intresse kunna påräknas för att den hålls i ett hyggligt skick och kanske t.o.m. någon tid fungerar som i gamla tider.

De praktiska och ekonomiska problem som hänger samman med bevarandet av en nedlagd järnväg bör knappast vara oöverstigliga. Marken har en gång exproprierats av något järnvägsbolag och ägs väl nu i regel av SJ. De värden som ligger i räls och rullande materiel är knappast större än att SJ bör kunna skänka detta till en hembygdsförening eller annan organisation. För några stationsbyggnader får man givetvis beräkna viss ersättning. Här skulle sedan vandrarhem eller "tåghem" ordnas någon tid under sommaren.

Framgångsrikt initiativ:

"Natur — landskap — miljö" ämnet för universitetscirkel i Malmö

Inte mindre än ett tjugotal kvalificerade deltagare har den universitetscirkel i ämnet "Natur — landskap — miljö" som f.n. pågår i Malmös ABF-hus. Kursen, den första i sitt slag, inleddes den 2/10 och ska sedan pågå 16 veckor framåt. Det blir sammanlagt 48 lektionstimmar. Inledare var landshövding Gösta Netzen och kursledare är fil. dr John Nihlén.

Programmet är mycket ambitiöst. Det blir inte bara föreläsningar utan också diskussioner, grupparbete och studiefärder. Förutom de ordinarie föreläsarna — lektor Lorentz Bolin, kanslichef Hjalmar Lindström och

Landshövding Netzen inledde kursen. — Till höger om honom kursledaren fl. dr. John Nihlén.

naturvårdsintendent Rune Frisén bl.a. — förekommer även några gästföreläsare, såsom professor Per Friberg samt arkitekterna Petter Broberg, Johan Mogensen samt civilingenjör Bertil Sjöstrand.

De stora problemen

Cirkeln tar upp alla de stora aktuella miljö- och landskapsproblemen: Vattenfrågan, den moderna landskapsvärden, vägen och landskapet, sten- och grustäkter, naturskyddets historia, industrin och landskapet, urbaniseringen, skogen, ängen, hagen, heden, fornminnena, bebyggelsen, frtiden, planeringsfrågorna. . . Ett synnerligen allsidigt program således.

Oväntat stort intresse

Som nämnt inledde landshövding Netzen — som bekant ordförande i Statens naturvårdsverk — med ett initierat föredrag om den moderna naturvårdens villkor och förutsättningar. Den tidigare något passiva attityden att uteslutande skydda naturen har nu lämnat plats för en mera aktiv, socialt inriktad landskaps- och naturvård, betonade landshövdingen. Intresset för dessa frågor har varit oväntat stort i hela landet, vilket bl.a. yttrat sig i den generösa anslagstilldelningen; äntligen finns de ekonomiska resurserna.

Nu är Naturvårdsverket visserligen förlagt till Stockholm, främst på grund av de stora kontaktbehoven (med domänverk, skogsvårdsstyrelse, folkhälsan, olika forskare o.s.v.) men dessutom existerar det ju aktivt samarbetande naturvårdsenheter i alla län, som bl.a. har att kontinuerligt redovisa skyddsvärda objekt.

”Konsekvent miljöförstörelse”

Landshövdingen berörde sedan grustäkterna och de krav på återställning, som tvingats fram (i Malmöhus län kräver man t.ex. borgen för att få garantier för att skadorna i landskapet repareras). Han kom också in på vattenvården, ett globalt problem. Här har vattenreningen en enorm betydelse, och han nämnde i sammanhanget att medan det 1931 bara fanns ett enda reningsverk i Sverige så finns det i dag nära 800 kommunala reningsverk!

Luftföroreningen är ett annat snabbt växande problem. Man har uppmätt inte mindre än 80.000 ton koloxid i den stockholmska gatuluften! Sådana saker, menade landshövdingen, berättigar omdömet att ”människan är det enda däggdjur som konsekvent förstör sin egen miljö”.

Landshövdingen yttrade sig även om den sociala kontra den kulturella naturvården, och menade att båda är lika nödvändiga. All natur får inte slitats ner; det behövs även i framtiden helt oexploaterade områden — inte minst av vetenskapliga skäl.

B. N.

Att planera för morgondagens samhälle

Professor Bengt Pettersson i Umeå har i tidskriften Plan skrivit en läsvärd uppsats om Ekologi och planering. Vi återger några synpunkter på det nya landskapet och dess karaktär:

Det gamla kulturpräglade landskapet bildar underlaget för det nuvarande. Det var rikt differentierat och mycket av naturlandskapets element levde kvar där, trots årtusenden av påverkan. Man klagar nu ofta över att det nya, som nu växer fram, är enformigt och motbjudande. Men tiden har varit för kort för att vi skall kunna med säkerhet veta, hur det kommer att se ut i framtiden. När man prisar det gamla landskapet, tänker man inte så mycket på att åtskillig betesmark var ganska uniform, och fråga är om det inte var själva upplösningssstadierna, som var mest attraktiva, sedan betetrycket hade släppt och blomrikedomen var som bäst. I vart fall finns det vackra granskogar, som blivit till efter det att de hårdbetade hagarna mist sina djur.

Man bör inte glömma bort, att de nya förhållandena också har skapat många nya positiva värden. Vitsippsmattor och liljekonvaljlundar har lite varstans blivit mer framträdande än förr, och bestånd av andra tilltalande örter av samma biologiska typ har trängt fram. Och de nya asp- och snårbårderna längs skogskanterna är varken fula eller särskilt skadliga. Fritidsbebyggelsens om-

givningar kan med rätt enkla medel och insatser bli en fristad för den gamla ängs- och betesfloran med dess gullivor, prästkragar och blåklockor.

Det är ofrånkomligt, att vi måste dras med frivuxen vegetation under över-skådlig tid, trots alla ingrepp. Vi kan inte räkna med att finna någon metod att restaurera det pastoralala, som på betryggande tidsavstånd ter sig så lockande. Sörgårdens landskap med sina haggar, ängar och åkerlappar tillhör en gången tid, om inte statliga eller kommunala befattningar inrättas med åliggande att sköta en gammaldags bondes värv — egentligen kunde det ekonomiskt sett komma på ett ut med parkarbetare och trädgårdstjänstemän.

Vi bör nog sträva efter att behålla så mycket som möjligt av landskapets potentiella rikedom och omväxling, när det gäller att planera för morgondagens samhälle vars struktur kommer att så totalt skilja sig från det gamla. Det hänger på detaljplaneringen, om det skall lyckas att ge landskapet ett mönster och ett innehåll, som både är tilltalande och funktionellt. Eftersom växttäcket alltid kommer att utgöra en dominerande del av landskapet och rea-

"Täkt av sten, grus, sand eller lera för annat ändamål än markinnehavarens husbehov må ej ske utan länsstyrelsens tillstånd." Så läser man i Naturvårdslagens 18 §. För att erhålla ett sådant tillstånd skall till ansökan att få påbörja eller utvidga täktföretaget bifogas en "täktplan av erforderlig omfattning" (samma paragraf). I 12 § samma lag kan man läsa att denna täktplan kan vara en "karta eller skiss samt den ytterligare utredning som fordras för att företagets inverkan på det skyddade intresset skall kunna bedömas".

Den huvudrubrik i lagen under vilken ovanstående är hämtat talar om *bestämmelser till skydd för landskapsbilden*.

Både detta och annat låter oss förstå att de citerade paragrafavsnitten liksom naturvårdslagen i övrigt har en påfallande estetisk, men också social och kulturell innebörd. Skall täktplanen därför återspegla något av naturvårdslagens mening måste den uppenbarligen visa på åtgärder som åtminstone kan förhindra förfulning av landskapsbilden, om det nu inte går att sträcka sig längre. En täktplan får alltså inte förväxlas med en teknisk och ekonomisk exploateringsplan för täktverksamhet.

Täktplanens estetiska och naturvårdande syfte är viktigt att hålla i minnet. Det är inte nog att föreslå snusfornuftiga schacktprofiler och efterdekoration

gerar på såväl ingrepp som fridlysning, är det viktigt att man uppmärksammar det och behandlar det med hänsyn.

Vi bygger ofta och planerar fritidsområden, där tajgan förr härskade i ensamt majestät. Vi har inte längre någon planeringsprincip, som går djupare in i något ekologiskt mönster. Inte heller 1800-talets många nytillkomna torp byggdes alltid på mark, som i längden kunde vara lämplig. Man trodde på den tiden åtminstone officiellt på

människans oinskränkta förmåga att själv skapa sin miljö, bärkraftig mark inbegripen, om bara idogt arbete sattes in. Det leder tankarna in på frågan vad Carl Jonas Love Almquists romantiska idéer från förra seklets början hade haft för betydelse i detta sammanhang. Man kan likaledes börja undra, vilka de inspirationer och idébildningar är, som leder och kommer att leda planeringen av svenskt landskap för de nutida samhällsbehoven.

Från grustäkterna på Ekerö i Mälaren.

av buskar och träd. Planen måste för det första vara ett program för ett långsiktigt estetiskt och harmoniskt styrande av utvinningsförloppet i förhållande till landskapskaraktär, till berörda samhällsfunktioner och till vad man slutligen vill uppnå av ny användning av marken. För det andra skall planens uppgift vara att skydda omgivningen mot en lång och ful utvinningsperiod.

Att vegetation kan komma till användning också på ett sådant förebyggande sätt att planera kunde man bland annat se på utställningen "Naturvård i Storbritannien" i Göteborg våren 1966: I Westbury i Wiltshire hade grupper av bokar med ett skärmande och skylande syfte planterats ut redan 15 år innan en stenbrottsexploatering påbörjades.

Men täktplanen måste också göras så-

dan att exploatörens lönsamhetsvillkor ej blir satt ur spel om också detta rent teoretiskt sett ligger utanför naturvårdslagens intresse. Storekonomiska och andra försörjningssynpunkter om tillvaratagande av jordens naturrikedomar kommer också in i bilden. Skulle de landskapsvårdande åtgärderna bli sådana att just detta lönsamhetsvillkor allvarligt blir naggat i kanten eller rent av lika med noll om tåkten ur naturvårdssynpunkt anses olämplig och avslås, så finns enligt naturvårdslagen åtminstone möjligheter till ersättning. I praktiken torde det vara ytterst svårt att få allmänna medel till ersättning för sådana ändamål som det här kan bli fråga om. Hade ersättningsmöjligheterna varit större tro, om den täktavgift hade gått igenom, vilken betänkandet som föregick naturvårdslagen föreslog?

Det är mycket förvånande att naturvårdslagen inte lika ordentligt tar upp problemet med tippar av olika slag. Ett fast grepp om tillståndsgivningen för tippar saknas fortfarande och något generellt krav på tipplaner finns alltså inte, även om man ur naturvårdslagens 19 och 20 §§ kan vaska fram den tolkningen, att en tipp kan vara eller väntas bli ett "arbetsföretag som väsentligt kan ändra eller skada landskapsbilden". Som sådant kan tippen nämligen beläggas med tillståndstvång, givetvis i avsikt att försöka bedöma den landskapsestetiska effekten av arbetsföretaget. Men man står först inför en ganska besvärlig definitionsfråga om vad som är eller kommer att bli menligt eller inte på landskapsbilden. Därtill kommer att de båda sistnämnda paragraferna i naturvårdslagen och därmed länsstyrel-

sen — naturvårdslagens yttersta beskyddare — är satta ur formellt spel för mark som vilar under fastställda general-, stads- och byggnadsplaner, för vilka byggnadsnämnderna med byggnadslag, byggnads- och hälsovårdsstadga som laga verktyg har huvudmannaskap. Detta förhållande skapar tveksamhet i ansvarsförhållandena och godtycke över förebyggande, landskapsvårdande arbete med stora tippmassor.

Det är icke i första hand här fråga om tippar för konservburkar, plastpåsar eller liknande hushållssopor. Det är de dagligen stora mängder av fasta avfall från industrier och ännu större mängder schakt- och rivningsmassor, som i synnerhet i storstadsregionernas randområden ofta smygtippas under primitiv organisation både funktionellt och estetiskt och mot både företagares och många myndigheters bättre vetande. Vem har sett en svensk generalplan ta upp dessa tipproblem på ett allmännyttigt, estetiskt och kreativt sätt?

Det är viktigt att vi till materialet för vår översiktliga och detaljerade fysiska samhällsplanering fogar prognoser för hur våra grusåsar försvinner, hur våra kalkstensberg gröps ur, hur våra uranfyndigheter skalar av landskapet, hur våra industritippar tornar upp sig, hur våra dal- och mosstråk fylls ut och hur våra strandkonturer genom utfyllningar förvandlas samt hur dessa förändringar dels påverkar landskapsbilden dels skapar förutsättningar för annan och ny användning av marken. I täkt- och tipplaner har vi — eller borde vi ha — den prognosen och den är inte osäkrare den än mycket annat vi bygger vår samhällsplanering på.

Två nya hembygdsgårdar i Värmland

Storbondgården Nedre Tomten i Högerud

I Högeruds socken har 1700-talsgården Nedre Tomten i Högeruds hemman räddats och renoverats av Högeruds livaktiga hembygdsförening. Den är en förnämlig representant för socknens storbondegårdar och är i stort sett helt bevarad från den tid, när den byggdes. Den är möblerad med gamla vackra 1800-tals möbler och ger en god bild av hur ett storbondehem såg ut på den tiden. Den står nu öppen för sammankomster av olika slag.

Invigningen ägde rum i augusti 1967 under medverkan av rektor Hillie Berglund, Karlstad, Stavnäs, Högeruds och

Värmskogs kyrkokörer och Stavnäs musikcirkel under ledning av kantor Ewald Ornstein, Värmskog, hembygdsföreningens ordf. komminister John Engvall och ingenjör Olof Wallerius, Bromma. Den senare berättade händelser från gångna tidens Högerud.

Högtiden började med högmässa i den i närheten av hembygdsgården liggande Högeruds kyrka. Deltagarnas antal översteg betydligt innevånareantalet i socknen, som uppgår till 350. Detta är föreningens andra hembygdsgård. För två år sedan invigdes hembygdsgården Dammhultet. Nästan alla hem i Högerud är med och understöder det hem-

Storbondegården Nedre Tomten i Högerud, från 1700-talet.

bygdsvårdande arbetet. Hembygdsför-
eningen är också ansluten till Samfun-
det för Hembygdsvård.

Backstugan Halla i Värmskog

I Värmskog har den enda kvarvarande
backstugan Halla i Gansbyn från 1800-
talet renoverats av Värmskogs fornmin-
nes- och hembygdsförening. Det är den
sjunde hembygdsgården i socknen. Hal-
la är den ensligast belägna boningen i
Värmskog. Det finns icke ens väg dit,
endast en liten skogsstig. Det är av stor
betydelse att även en sådan här enkel
stuga blir räddad åt eftervärlden, ty
även den återspeglar ett skede i det enk-
la folkets historia i vårt land. Till går-
den hör även ett äldre bostadshus ut-
med getstall. Här stod redan på 1700-
talet en ännu äldre backstuga.

I denna enkla boning levde och ver-
kade den över hela Värmland kände re-
daktören Viktor Karlsson (1882–1962).
Han var bl.a. kulturskribent i Nya
Wermlands Tidningen i 50 år under sig-

naturen "Justus" och redaktör i 45 år
för Evang. Fosterlandsstiftelsens "Må-
nadsblad" i Värmland. Hans inlägg i ti-
dens frågor var mycket uppskattade. Ef-
ter hans död fick hembygdsförening-
en hans hem med tillhörande stora bok-
samling, handskrifter m.m. Hemmet står
orört från 1882 vad möbleringen beträf-
far. Gården har förut ägts av red. Karls-
sons föräldrar. Fadern var skomakare
och backstugusittare.

Söndagen den 3 september 1967, "Da-
gen H", invigdes hembygdsgården av
hembygdsföreningens ordf. komminister
John Engvall. Kyrkvärden Nils Öster-
ling, Stavnäs, medverkade såsom repre-
sentant för Evang. Fosterlandsstiftelsens
lokalförening. Högtiden började med
högmässa i Värmskogs kyrka, och till-
slutningen var stor från församlingsbor-
nas sida. I Värmskog med sina 645 in-
nevånare understöder så gott som alla
hembygdsvärden i socknen. Hembygds-
föreningen är också ansluten till Sam-
fundet för hembygdsvård. J. E.

Miljövårdsingenjörer utbildas i Östersund

Nu har landets första blivande miljö-
vårdsingenjörer startat sin utbildning.
Det är rektor G. V. Eiserman vid tek-
niska gymnasiet, John Ericssonskolan
i Östersund, som efter en konferens i
Stockholm i våras startat denna brett
orienterande och ambitiösa vidareut-
bildning. Av trehundra sökande har 16
antagits, det betyder att gallringen varit
hård och att det är toppingenjörer, som
nu satsar på ett nytt arbetsområde.

Efter den ovannämnda konferensen
där experter från miljövården, skolfolk,
industrimän och administratörer deltog
kunde experterna dra upp vissa riktlin-
jer för ingenjörernas vidareutbildning.

Östersund erbjuder också sällsynt goda
möjligheter till studiebesök i omgivning-
arna. Man har höggradig rening av av-
loppsvattnet och oförstörd natur inom
räckhåll. Förorenings- och miljöförstö-
ringsproblemen har ju numera blivit av
den storleksordningen att ingen längre
kan undgå att lägga märke ill dem.

Därför är överdirektör Valfrid Pauls-
son på Naturvårdsverket också mycket
glad över detta initiativ, då behovet av
utbildad arbetskraft ute på fältet, d.v.s.
på länsstyrelserna, ständigt ökar.

Länsarbetsnämnden i Östersund står
helhjärtat bakom utbildningen, som allt-
så sker på AMS-pengar.

Åkerarealen minskar

Åkerarealen kommer att minska med
cirka 1,1 milj. ha fram till 1980 och
minst 0,6 milj. ha kan väntas tas ur
produktionen fram till 1975. Denna
prognos läggs fram i en utredning som
gjorts i lantbruksstyrelsen. Av dagens
3,06 milj. ha åker har 63 procent be-
dömts som företagsekonomiskt möjlig
att bruka i fortsättningen med nu känd
teknik och med hänsyn till jordens na-
turliga beskaffenhet, arrenderingsför-
hållanden m.m.

Bristande ekonomiska förutsättning-
ar kan leda till en starkare krympning
av jordbruket än vad som kommit fram
av utredningen. Sämre service, vikande
näringsliv etc. kan resultera i att area-
ler som bedöms som odlingsvärda tas
ur produktionen. Dessutom kan den tek-

nisk- ekonomiska utvecklingen leda till
strängare krav än vad som gällt vid un-
dersökningen, påpekas det.

Ser man till hela arealen — åker, kul-
tiverad betesmark och naturlig betes-
mark — skulle utvecklingen kunna bli
följande: 3,9 milj. ha 1961, 3,5 milj. ha
1966 och 1,9–2,4 milj. 1980.

Det är en ganska oroande tendens.
Problemet vad vi skall göra med våra
nedlagda åkrar blir allt svårare. Att en
del måste planteras är ofrånkomligt —
men ont. Är det inte på tiden att vi tar
upp detta problem på allvar — ur land-
skapsvårdens och den globala försörj-
ningens synpunkt? Tiden är mogen att
överväga, om vi inte bör upprätta en
"jordbank" även i Sverige. Jorden kan
komma att behövas fortare än vi tror.

J. N.

Konferens i norr

Som vi meddelade i årsboken hade Sam-
fundet äran att få visa sin jubileumsut-
ställning "Vår tid formar landskapet" i
samband med en stor naturvårdskonfe-
rens som anordnades den 8–10 novem-
ber på Framnäs folkhögskola i Öjebyn
söder om Luleå. Det var en allsidig
konferens på hög nivå under ledning av
länsstyrelsen och i samråd med Sam-
fundet för Hembygdsvård. Konferensen
räknade omkring 100 deltagare: valda
kommunalmän från de flesta av länet

kommuner, representanter för länssty-
relsen samt kursdeltagare från en på-
gående naturvårdskurs vid samernas
folkhögskola.

Konferensen öppnades av landshöv-
ding Ragnar Lassinantti, Samfundets
ordförande, som bland annat yttrade:

"Enligt 1964 års naturvårdslag skall
naturen betraktas som en nationell till-
gång, som skall skyddas och vårdas.
Envar skall visa hänsyn och varsamhet
i sitt umgänge med naturen. Vid ar-

betsföretag eller eljest, då skada i naturen ej helt kan undvikas, skall skäliga åtgärder vidtas för att begränsa eller motverka skadan.

Man kan säga att detta är naturvårdens grundlag.

Naturen är en stor tillgång, och den är till för människan, men människan har fördenskull inte rätt att missbruka naturen utan tvärtom visa största möjliga hänsyn i sitt utnyttjande av naturen.

Naturvårdslagen slår vidare fast att naturvärden är en såväl statlig som kommunal angelägenhet.

Lagen ålägger uttryckligen länsstyrelsen att verka för naturvärden i länet. Den statliga huvudmannen är sedan 1 juli i år Statens Naturvårdsverk.

Kommunerna spelar redan nu en mycket stor roll vid utnyttjandet av våra naturtillgångar. Det primära ansvaret för planeringsverksamheten har anförtratts kommunerna. Man talar ju om det kommunala planmonopolet.

Naturvärden har två sidor: *värden av naturen* och *utnyttjandet av naturen*.

Det ligger i öppen dag att när det gäller utnyttjandet av naturen t.ex. genom turism, fritidsbebyggelse, fritidsfiske, jakt o.s.v., så är kommunerna väl införstådda med sitt primära ansvar för att utvecklingen skall vara förnuftig på det lokala planet. Däremot har man väl inte ännu haft anledning att i någon högre grad aktualisera kommunernas ansvar för en mera ideellt betonad naturvård. Det föreligger emellertid ett direkt samband mellan exploatering och vård. Naturvärden vill bevara naturen så rikhaltig och även kvantitativt så givande som möjligt, vilket inte gärna

kan innebära något annat än att en planmässig, god naturvård ger goda förutsättningar för kommunalmännen att på ett väl avvägt sätt utnyttja naturen för olika aktiviteter. Kommunalmännen kan liknas vid en skogsägare, som genom en god skogsvård och en förnuftig avverkningsplan får en god avkastning från sin skog, vars värde för framtiden inte nämnvärt minskar genom denna harmoniska exploatering."

Sedan han hälsat deltagarna välkomna redogjorde han för det aktuella läget i Norrbotten och gav en rad exempel på åtgärder som vidtagits i naturvårdande syfte både i kustregionen och inlandet.

Det första föredraget hölls av byrådirektör Lars-Erik Esping från Statens Naturvårdsverk, som i en bred, faktsäckad framställning talade om naturvårdens målsättning och organisation i dagens samhälle.

Fil. dr John Nihlén talade om den aktuella landskapsvärden och visade Samfundets utställning. Det gavs här en rad exempel på den skapande landskapsvärden i samband med vägar, kraftverksanläggningar, grustäcker och industriplanering.

En värdefull orientering lämnade sedan överlantmätare Nils Sjölin, som talade om naturvärden och den fysiska planeringen. Han nämnde flera exempel hur planeringen kan skötas för att frågorna skall få bästa lösningen. Han tog upp frågor som fritidsplaneringen med mera och nämnde bland annat att stugantalet idag i länet är mer än 15000. En annan siffra av betydelse är båtantalet som bara i Luleåblocket i somras var 4800. Det är en mycket högre siff-

ra än man tidigare trott. Inventeringen av båtantalet har skett med helikopter, av lantmäteristyrelsen.

Om botanisk och zoologisk naturvårdsinventering i skärgården talade major Sven Wahlberg, Boden. Naturvårdsintendent Carl-Olov Sundt, Luleå, tog upp naturvårdsplaneringen i länets fjällvärld. Han påpekade bland annat hur viktigt det är att man tar reda på vilka naturvärden som finns innan man utnyttjar dem.

Naturvärden på Domänverkets marker behandlades av överjägmästare Nils Smith, Luleå. Den frågan har en stor betydelse, då Domänverket är mycket stor markägare.

Under konferensens andra dag behandlades bland annat arbetsmarknadspolitik, synpunkter på naturvård och friluftsliv (byrådirektör Ragnar Ericsson, Länsarbetsnämnden). Naturvärden i allmänhet hade också fått utrymme i programmet. Kommunalrådet Gunnar

Lidman och planeringschef Emil Norberg talade om kommunens synpunkter på naturvård och fritidsplanering.

En föreläsning med tyngd och uppslag var den som hölls av landsantikvarie Harald Hvarfner under rubriken "Forskning, undervisning och vård".

Under andra dagen arbetades det också i grupper kring aktuella naturvårdsfrågor, som t.ex. nedskräpningen (major Sven Wahlberg och länsjägmästare Hans Hagman). "Täktplanering och eftervård" (avd.direktör Erik Bergström och naturvårdsint. Carl-Olov Sundt) samt "Värdering och förhandling" (distriktslantmätare Bengt Brändström och bitr. överlantmätare S.-A. Matsson).

Den sista dagen ägnades bland annat vattenvärden, täktreglering och den första landskapsvårdsplanen.

Under konferensen, som även avslutades av landshövding Lassinantti, förekom givande diskussioner och kortare anföranden.

KRITIK och Debatt

Kärleken till torvan

I tidskriften Skogen kan man läsa att "Kärleken till egen torva" är ett hinder för rationalisering (Charles Winroth).

Det finns en annan syn, som t.ex. forstmästare Ulf Ribers gör sig till tolk för. Han anser, att kärleken till torvan är "ett hinder för landsbygdens totala avfolkning". Så olika kan två skogsmän tolka en aktuell företeelse.

"Samma tempo överallt"

— Jag kan inte undgå att finna standardiseringen tryckande, säger den amerikanske journalisten Donald S. Connery i en intervju och fortsätter: "Alla dessa städer från Malmö till Kiruna ser likadana ut, med samma Konsum och Tempo runt vart och vartannat gathörn, samma våningskuber, samma inredning, samma standardkonfektion, samma nöjen, samma ansikten överallt.

Jag börjar se mig om efter en smula irländsk eller finsk vildsinthet — något avvikande och överraskande. Alltför mycket i Sverige är planerat och givet."

Nytt kartverk

Svenska Turistkartan heter ett nytt kartverk. 10 storblad i format 140×100 cm presenterar mer ingående än någonsin tidigare Sverige som turistland. Falsat format: 14×24 cm. Hela landet återges i skala 1:300.000. 1 cm = 3 km.

Sevärdheterna har klassats med en, två eller tre stjärnor. Objektsurvalet har gjorts i samarbete med Riksantikvarieämbetet, Svenska Turistföreningen och Statens Naturvårdsnämnd. Själva beskrivningarna återfinns såväl direkt på kartan som i marginalen eller på kartans baksida.

Kartan upptar över 50.000 namn och över 60 tecken för sevärdheter av olika slag, hotell, motell, pensionat, vandrarhem, campingplatser, skidliftar etc. Kartbilden har framställts i sex färger, i fjälltrakterna för var 100 meter. Allt från motorväg till stig finns utmärkt, vägnummer och avståndssiffror.

Svenska turistkartan har utgivits av Generalstabens Litografiska Anstalt i samarbete med Svenska turistföreningen. Pris per storblad, som även kan erhållas i planoexemplar för vägen, 18:—.

service och resurser

Idag kan ingen sälja som igår! Detaljhandeln ändrar snabbt struktur, kraven på hygien och bekvämlighet ökar...
Idag måste förpackningen tala för varan, skydda den, göra den lättare att handskas med...

Att förpacka rätt är inte lätt. För att skapa en förpackning, som i varje detalj är den rätta just för den aktuella varan, behövs experter inom många olika områden.

De experterna finns hos Åkerlund & Rausing - Nordens ledande förpackningsföretag.

LANDSKAPSVÅRD

Vår tid formar landskapet

En bok om praktisk landskapsvård

Redigerad av fil. dr. John Nihlén

BLAND MEDARBETARNA:

Lektor Lorentz Bolin

Agronom A. Goldkuhl

Landskapsarkitekt Carl Olov Orback

Landskapsarkitekt Henning Segerros

Professor Erik Lundberg

Fil. dr. Mårten Sjöbeck

LTs förlag. Utgiven i samarbete med Samfundet för Hembygdsvård

Falu Rödfärg

har i över 300 år skänkt sin speciella varma lyster åt träbyggnader av alla slag i vårt land. Den har blivit ett klassiskt inslag i det svenska landskapet. I tider då anspråken på en vårdad och harmonisk avstämning av husfärger mot den omgivande naturen snarare tycks sjunka än stiga, framstår Falu Rödfärg som ett värdefullt och bestående bidrag till försköningen av Sveriges natur.

STORA KOPPARBERGS BERGSLAGS AKTIEBOLAG